

YAVUZ BAHADIROĞLU

Osmanlı'da Şehzade Katli



"Devlet mi, evlat mı?"



NESİL

osmanlı'da şehzade katli

YAVUZ BAHADIROĞLU

osmanlı'da şehzade katli

YAVUZ BAHADİROĞLU

Yayın Yönetmeni: Ekrem Altıntepe

Editör: A. Asaf Eren

Tashih: Rahime Sönmez

İç Tasarım: Said Demirtaş

Kapak Tasarımı: Gökhan Koç

ISBN: 978-605-162-215-6

Yayıncı Sertifika No: 12403

Matbaa Sertifika No: 12027

Baskı Tarihi: Mayıs 2014

Baskı Cilt: Pasifik Ofset Ltd. Şti.

Cihangir Mah. Güvercin Cad.
No:3/1 Baha İş Merkezi A Blok
34310 Haremidere / İstanbul
Tel: (0212) 412 17 00



Sarıyeri Cad., Bilge Sk., No: 2 Yenibosna

34196 Bahçelievler / İstanbul

Tel: (0212) 551 32 25

Faks: (0212) 551 26 59

www.nesilyayinlari.com

nesil@nesilyayinlari.com



Nesil olmasaydı bir şeyler hep eksik kalırdı...

© Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak **Nesil Basım Yayın Gıda Tic. ve San. A.Ş.**'ye aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayımlanamaz.

**osmanlı'da
şehzade katli** YAVUZ BAHADIROĞLU

YAVUZ BAHADIROĞLU

"Özgeçmiş" nedir sahi? Nerede doğacağımıza, hangi millete mensup olacağımıza ben karar vermedim. Kendi irademle olmayan şeylerle niçin övünmeli, neden bahsetmeliyim? Yazarın nerede doğduğu, kaç çocuk ya da torun sahibi olduğu kimi ilgilendirir? Yazar, topluma katkısıyla değerlendirilmelidir. Zaten benim kuşağın özgeçmişi filan da yoktur. Hatta doğru düzgün geçmişimiz bile yoktur. İdeolojik şiirlerle, ders kitaplarına tıkıştıran yalanlarla, bizim kuşağın çocukluğunu çaldılar.

Kana kana oynayamadık: Çünkü oyuncağımız yoktu. Bırakınız oyuncağı, doğru düzgün kamımızı doyurmaya yetecek ekmeğimiz bile yoktu. Ama bol bol "cumhuriyet-hürriyet" kafiyesi şiirlerimiz vardı. Her bayram, lastik ayakkabılarımı çamurlara vurarakтан çığlık çığığa bağınırdım: "En büyük cumhuriyet/Bize verdi hürriyet..." Cumhuriyetin tek başına hürriyet demek olmadığını, hürriyet demek olması için insan hakları ve demokrasi ile içinin doldurulması gerektiğini sonra öğrendim. Öğrendiğimde de aldattığımı, âdeta benliğimin ruhumdan koparıldığını, paramparça edildiğimi fark ettim.

Yıllar boyu sorularımı kendime sakladım. Kimseyle açamadım. Açamazdım, çünkü bazı sorunları düşünmek kadar sormak da yasaktı. Sorularınız gırtlığınıza dizilir, soluksuz kalırdınız. Yıllar boyu soluksuz kaldım. Soluksuzluk aslında yeni bir soluktur: Ben nefesim daraldıkça düşünüyorum, hayatla ölüm arasındaki ince çizgide varlık arıyordum. Kalıplar işte o çizgide kırıldı. Kitapların o çizgide doğdu. O çizgide kitaplaşmaya başladığımı hissettim. Kısacası hayat, hayal ile o çizgide iç içe girdi.

Dizi dizi merakın ardından sonsuz arayışım başladı: Bu bir bakıma insanın kendini arayış serüvenidir. O gün bugündür, beni incitme fırsatını başkalarına vermemek için kendi duygularımı incitiyorum. Başkalarını hırpalamamak için kendi ruhumu hırpalıyorum. Bu yüzden yaşadığım yıllardan daha yaşlı biriyim: Hem yaşlı, hem yalnız. "Dünya" denilen şu ormanda, kitapların benim sığınaklarımdır. Onlarla yalnızlıkтан kurtulurum. Kendimi hâlâ satırlarda çözmeye çalışır; geçmişimin en görkemli hikâyelerini sayfalarda ararım. Bir bakıma her kitabım, kayıp özgeçmişimi yazar.

Kısacası, kitaplarımla ben, ortak bir hikâyenin parçalarıyız. Özellikle tarih üzerine yaptığım çalışmalar, yayınladığım kitaplar, verdiğim konferanslar 20 Kasım 2004'te bana "Tarihi Sevdiren Adam" unvanını kazandırdı. Bu, hayatım boyunca aldığım en güzel ödüldür. Zaman içinde roman, hikâye, çocuk kitabı, araştırma, oyun, senaryo ve fıkri eserler olmak üzere, yüzlerce çalışmaya imza attım çok şükür. Ulusal bir radyoda "Hayatın Yorumu" başlıklı güncel yorumlarımla, televizyon programlarımla, günlük bir gazetede köşe yazarlığımla gazeteciliğimi sürdürüyorum. Ayrıca, Millî Eğitim Bakanlığı ile bazı tarihi projelere danışmanlık yapıyorum. Bir ömür böyle geçiyor...

e-mail: yavuzbahadiroglu@moralfm.com

YAYINLANMIŞ ESERLERİ

TARİHİ ROMANLARI

- Malazgirt'te Bir Cuma Sabahı
- Çakabey
- Selâhaddin Eyyûbî
- Buhara Yarıyor
- Elveda Buhara
- Merhaba Söğüt
- Cengâver
- Turgut Alp
- Sunguroğlu/10 Cilt
- Binatlı
- Topal Kasırga
- Sahipsiz Saltanat
- Mavi Yıldız
- Cem Sultan/1-2
- Endülü's'e Veda
- Şehzade Selim
- Şirpençe
- Mısır'a Doğru
- 4. Murat/1-2
- Ağalar Saltanatı

YAKIN TARİH ROMANLARI

- Dağlı
- Barla'da Diriliş
- Zindanda Şahlanış
- Kirazlımescit Sokağı
- Avukat Bekir Berk
- Sel
- Köprübaşı
- Kırım Kan Ağıyor

GÜNCEL ROMANLARI

- Yolbaşı
- Boşlukta Yürümek
- Keşmekeş
- Yürek Seferi

FİKİRİ ESERLERİ

- Hayatı Aşkla Yaşamak
- Eşim Çocukum ve Ben

- Yaşam Bir Avuç Gül
- Bir Tutam Diken
- Cülü Arayan Adam
- Hayata Dilekçe
- Biz Osmanlıyız

BİYOGRAFLER

- Canım Peygamberim
- Fatih Sultan Mehmed
- Yavuz Sultan Selim
- Kanuni Sultan Süleyman
- Bediüzzaman Said Nursî
- Osman Gazi
- Orhan Gazi
- I. Murad
- II. Murad
- Yıldırım Bayezid
- Çelebi Mehmed

İçindekiler

BİRİNCİ BÖLÜM:

HİKÂYELEŞTİRİLMİŞ KANUNİ PORTRESİ

Kumpasın Önsözü	11
Ok ve Zehir	15
Her Doğum Ölüme Gider	25
Bu Ne Haldur?	30

İKİNCİ BÖLÜM:

KANUNİ'Yİ TANIMAK

Kanuni Sultan Süleyman Kimdir?	49
Kanuni'nin Vıcdanı	54
<i>Kanuni'nin 'Kul Hakkı' Tıttızlığı</i>	55
<i>Kanuni Döneminde Yaygın Rüştvet Var mıydı?</i>	58
<i>Hukuka Saygısı</i>	60
<i>Kur'ânla Aykırı Kanun Yapmış mı?</i>	64
<i>Kanuni'nin Kadınları ve Çocukları</i>	66

Kanuni Nasıl Öldü?.....	68
Sözün Özü.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

ŞEHZADE KATLİNİN GEREKÇELERİ

İ'lâ-yı Kelimetullah Misyonu	77
<i>Şehzade Katlinin Dinî Dayanakları</i>	78
<i>İslâm Hukuku Açısından Şehzade Katli</i>	80
<i>Hurûc Ale's-Sultan!</i>	84
Şehzade İsyanları	86
<i>Bazı Şehzadeler Neden Öldürüldü?</i>	90
<i>Kaç Şehzade Öldürüldü?</i>	91
<i>Osmanlı'ya Özgü Bir Uygulama Değil</i>	92
Tarihi Doğru Okumak Gerekıyor	94
Şehzade Mustafa Neden Öldürüldü?	97
<i>Mektuplar Sahte miydi?</i>	98
<i>Konya'ya Davet</i>	99
<i>Suçlu Hürrem Sultan mı?</i>	100
<i>Şehzade Mustafa'nın Kaç Çocuğu Vardı?</i>	101
Şehzade Mustafa'ya Yazılan Mersiyeler	102
<i>Neden Bu Kadar Çok Mersiye ve Ağıt Yazıldı?</i>	105
Şehzade Mustafa, En Sevilen Şehzade miydi?	106
İtalyan Elçisinin Gözüyle Şehzade Mustafa	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

ŞEHZADELER NEREDE VE NASIL EĞİTİLİRLERDİ?

Şehzade Eğitimi	117
<i>İngiliz Elçisinin Enderun Değerlendirmesi</i>	121
<i>Erderun'a 'Oduncu' Girip Sadrazam Çıkmak</i>	121
<i>Bulaşıkçı Sadrazam!</i>	122
<i>Berber Çırağı Paşa</i>	123
<i>Enderun Akademisi Müfredatı</i>	124
<i>Mükemmel Bir Eğitim</i>	125

İÇİNDEKİLER

BEŞİNCİ BÖLÜM:

HAREM-i HÜMÂYÜN VE SAKINLERİ

Harem Gerçeği	129
Cariyeler Yükselbilir miydi?	133
Haremin Padişahı: Valide Sultan Padişahlar ve Anneleri.....	136
Haremde Entrika İddiaları	139
<i>Yabancı Yazarların Haremi.....</i>	141

ALTINCI BÖLÜM:

HÜRREM SULTAN GERÇEĞİ

Hürrem Sultan Kimdir?	145
Hürrem Sultan'ın Kanuni'ye Mektubu.....	148
Hürrem Sultan ve Şehzade Mustafa	151
Kölelikten Sultanlığa	155
<i>Halk Hürrem Sultan'dan Nefret Eder miydi?.....</i>	158
Haseki Hürrem Sultan'ın Ölümü.....	159

YEDİNCİ BÖLÜM:

OSMANLI DEVLETİ'NDE İLETİŞİM

Osmanlı'da Haberleşme.....	163
Osmanlı'da Haber Alma ve Casusluk	166
Menzil Teşkilatı ve Ulak Sistemi.....	168

SEKİZİNCİ BÖLÜM:

ŞEHZADE BAYEZİD İLE ŞEHZADE SELİM MÜCADELESİ

Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim Mücadelesi.....	173
<i>Şah Tahmasb, Bayezid'i Kanuni'ye Sattı.....</i>	178
Sultan II. Selim Kimdir?	179
<i>Büyük Acı</i>	180
<i>Karadeniz'le Hazar Denizi'ni Birleştirme Çalışmaları</i>	182
<i>Kıbrıs Seferi'nin Sebepleri.....</i>	183
<i>İnebahtı Faciası.....</i>	186
<i>Sultan II. Selim'in Şahsiyeti.....</i>	187
<i>Hayır Eserleri.....</i>	189

DOKUZUNCU BÖLÜM:

SERBEST OKUMALAR

Orduya Esnaf Giremez	193
Osmanlı'da Cellatlar ve Cellat Mezarlıkları	196
<i>İki Cellat Portresi: Kara Ali ve Eyyüb Basri</i>	199
<i>İdam Şekilleri</i>	202
<i>Cellat Hikâyeleri</i>	203
<i>Kavuşun Kurtardığı Baş</i>	204
<i>Siyah Ter ve Nef'inin İdamı</i>	205
<i>Cellat Mezadı</i>	206
<i>Merzifonlu Kara Mustafa Paşa</i>	207
Kahve ve Fincan Kültürümüz	209
Meşhur Tarihçimiz Peçevi'nin Sigaraya Bakışı	214
Celali İsyanları	217
Valide Sultanların Hayırları	222
Valide Sultanların Türbeleri	229
Padişahlar Neden Cariyelerle Evlenirlerdi?	234

ONUNCU BÖLÜM:

KİTAPTA ADI GEÇENLER

Mihrimah Sultan	239
Sokollu Mehmed Paşa	240
Pargalı Makbul (Maktul) İbrahim Paşa	242
<i>Heykel Diktirdi mi?</i>	243
<i>Pargalı Kimdir?</i>	244
<i>Serasker Sultan</i>	245
<i>Boğdurulması</i>	246
<i>Solakzade'nin İması</i>	247
<i>Hayır Eserleri</i>	248
<i>Pargalı İbrahim Paşa'nın Aşkı ve Kemanı</i>	248
Rüstem Paşa	250

Birinci Bölüm:

Hikâyeleştirilmiş Kanuni Portresi

Kumpasın önsözü

1 525 YILININ BAŞLARI, Saruhan (Manisa)...

Havada ısırıcı soğuk...

Vakit ikinci sonrası...

At hızlandıkça, soğuk tüm yakıcılığıyla meçhul binicinin suratında şaklıyor.

“Amma da soğuk” diye söyleniyor süvari, “Bereket ki, menzile az kaldı.”

Ormanlık alanın kenarındaki derme çatma bağ evini görünce, derin bir nefes alıyor:

“İşte...”

Biraz nefeslenip ekliyor:

“Nihayet!..”

Dikkatle çevreyi inceliyor. Kimsenin olmadığına iyice kanaat getirdikten sonra atından iniyor...

Yuları bir ağaca bağlıyor. Dikkatli adımlarla kulübeye yaklaşıp kapıyı çalıyor.

Ses yok...

Bir daha çalıyor...

Yine ses yok...

"Ne cehenneme gitti bu herif!" diye söylene söylene üçüncü kez çalmaya hazırlanırken sırtında bir temas hissediyor, aynı anda ince bir ses duyuyor:

"Ellerini kaldır ve yavaşça arkana dön. Yanlış bir hareket yaparsan sırtından girer, göğsünden çıkarım!"

Yavaş yavaş dönüyor. Kılıcın sivri ucu bu kez göğsüne değiyor...

"Venire" diyor, geveleye geveleye...

Aşırı derecede zayıf, aşırı derecede uzun, sivri burunlu, kırklı yaşlarda bir adamla burun buruna kalıyor.

"Ne?" diye soruyor adam.

"Venire dedim!"

"Ha anladım. Venetto o zaman."

Rahat bir nefes alıyor gelen adam:

"Gorona sensin demek, yakalandım sandım bir an için."

Sıska adam kılıcını kınına sokarken sırtıyor:

"Yakalanmaktan korkmayacaksın; iş, ser verip sır vermemekte. Gel içeri..."

Kulübeye giriyorlar. Dışarısının soğuğuyla karşılaştırıldığında kulübenin içi hamam gibi geliyor adama:

"Oh be" diyor, rahatlayarak. "Adım Mahmud" diye ekliyor, sonra.

Dumandan yanmaya başlayan gözlerini iyice kısarak Gorona'ya bakıyor.

Gorona o kadar zayıftır ki, yamalı cübbesi bir sırığa asılmış gibi duruyor. Bir kahkaha gırtlığına kadar çıkıyor Mahmud'un, fakat Gorona'nın gözlerini görünce, gülmekten vazgeçiyor, hemen gerisin geri yutuyor:

"Normal bir ismin yok mu benim gibi, bildiğim kadarıyla Gorona, Rumcada karga anlamına geliyor."

Çevik bir hareketle, ateşe birkaç odun atarken homurdanıyor, Gorona. Soruya soruyla karşılık veriyor:

“Safevi misin?”

“Beli...”

“Neresinden?”

“Hamedan. Ama yıllardır görmedim. Burnumda tütüyor. Buralarda dolanıp duruyorum böyle.”

“Çaşıtlık (casusluk) işleri böyledir” diyor Gorona, “Dur durak yoktur.”

Daha fazlasını bilmek istemediği için, birden sözü değiştiriyor:

“İyice bir ısın şimdi. Aç mısın?”

“Eh” diyor Mahmud, dudaklarını büzerek.

Gorona, nedense kızıyor bu cevaba:

“İnsan ya açtır, açsa ‘açım’ der; ya değildir, değilse ‘değilim’ der. ‘Eh demek’ ne demeye geliyor peki; aç mısın, değil misin?”

Kızmasını çok yersiz buluyor, hatta aşırı özgüvenine biraz da kızıyor; ama hissettirmiyor. Ellerini ateşe doğru tutmuş ısınırken cevap veriyor:

“Smirya (İzmir) limanından buraya at kopardım, vaktinde yetişmek için mola vermedim, at sürerken bir şeyler tıkindım sadece, tabii ki açım.”

“Yine de geç kaldın” diyor Gorona, raflarda bulduğu yiyecekleri indirirken, “Dün bu vakitlerde gelmen lazımdı” diye ekliyor ardından.

“Yolda aksilik çıktı, haramilere basıldık, iki adamımı öldürdüler, ben canımı zor kurtardım.”

Gorona endişeyle bakınıyor etrafına.

“Şehzade’nin adamları olmasın?”

“Değil. Bunlar sıradan soyguncu...”

Sıska adam sıırım sıırım sırtıyor:

“Keseyi kaptırdınsa?”

“Kaptırmadık merak etme, ama az kalmıştı. Atım bu kadar hızlı olmasaydı, canımı da kesemi de kaptıracaktım.”

Bir heybe uzatıyor uzun adama:

"İstediğin her şey bunun içinde..."

Beş kese de altın veriyor:

"En istediklerin de bunların içinde. George dedi ki, işi yarım yamalak bırakıp altınların üstüne yatmaya kalkışırsan, canına okuyacakmış. Benden söylemesi, bilirsin şakası yoktur."

Altın keselerinden birini okkaladıktan sonra cübbesinin içindeki cebe atıyor:

"Merak etmesin, verdiğim sözü tutarım. İş tamamlandı bilin."

Söyleyeceklerinden kendisi de korkmuş gibi büzüldü, ama söylemeden de edemedi:

"Yarından sonra Osmanlı tahtı varissiz kalacak!"

Gorona, alelacele yere serdiği rengi kirden kararmış bir bezin üzerine biraz yiyecek ve su koydu

"Ye hadi. Sonra da git buradan. Saruhan köylüsü Şehzade'sini pek sever, ikimizi bir ada görmesinler."

Mahmud bağ evinden çıkarken, yağmur yağmaya başlamıştı.

"Hınzır herif!" diye düşündü, "Atımı bile yemlememiş!"

Atına atladığı gibi, yağmurun ve soğuğun içine daldı.



Ok ve zehir

MANİSA SARAYI YAKINLARINDA bir köy...
Sirtında yamalı cübbesi, başında kat kat sarığı ve elinde eğri-büğü asasıyla saray içinde dolanan adam, cerre çıkmış bir dervişi andırıyordu.

Ramazana yakın günlerde, civardaki tekkelerde okuyan talebeler cerre çıkar, halktan yiyecek, giyecek ve para toplarlardı.

Ama bu derviş biraz farklıydı; kimseden bir şey istemiyor, sadece kimi görse konuşuyor, ilgili-ilgisiz sorular sorup duruyordu.

Görüntü derviş görüntüsü olmakla birlikte, gözleri çakmak çakmaktı. Bakışları okumayı bilenler, tereddüde yer kalmayacak şekilde bu adamın bir hakikat yolcusu olmadığını ilk bakışta anlayabilirlerdi. Bu bakış derviş bakışına hiç benzemiyordu. Bu bakış düpedüz yılan bakışıydı. Her biri kendi çukurunda fıldır fıldır dönüyor, etrafa kuşkuyla bakınıyordu.

Sirtında vaktiyle ne renk olduğu belli olmayan, kirden kararmış bir heybe taşıyordu. İyi niyetli, saf yürekli kişiler bu

heybeye bakıp bakıp iç çekiyor, çoğu "Hakikat yolcusu bütün dünya malını, şu iki göz kirli heybeye sığdırmış" diyorlardı. Ama heybeye bakabilselerdi, orada tasarladığı cinayetin suç aleti olan ucu zehirli bir okla yay bulacaklar ve ihtimal, derviş-varî görünüşüne aldırmadan, hemen oracıkta linç edeceklerdi.

Fakat nereden bilsinler ki?

Köyün çıkışında mola verdiği sırada, sandık yüklü bir eşekle yaşlı bir köylünün yaklaştığını fark etti.

"Umardım salaktır" diye düşünce düşünce kalktı.

"Selamün aleyküm emmi..."

"Aleyküm selam..."

"Hayırdır, pazara mı?"

O gün Saruhan'da pazar kurulduğunu çoktan öğrenmişti. Aynı gün köyden Manisa Sarayı'na yumurta götürüldüğünü de...

"Pazara" dedi köylü. "Gözüm iyi seçmiyor ya, bu köyden misin?"

"Yok, gezgin dervişim. Ben de Saruhan'a gidiyorum."

"Hayrola! Saraya yemorta mı götürüyorsun?"

"İyi bildin, yemorta ve süt götürüyorum. Her hafta götürürüm. Saraylıların Allah'ı var, beni de memnun ederler. Cömert insanlar vesselam."

Gorona, tasarladığı planı oracıkta uygulamaya koydu:

"Derler ki, geçen hafta götürdüğün yemortalara bayat karışmış. Hemi de bazıları ipince imiş. Süte de su katıyormuşsun..."

Köylü sert sert bakmaya başladı:

"Bühtandır. Yemortalarım arasında bayat yoktur. Sütüm hemi saftır, hemi tezedir. Ayriyeten benim tavukların yemortası heppisinden hemi iridir, hemi sarıdır. Sütümün lezzeti ise dile destandır. Şehzademiz benim yemortaları da sütü de pek sever hamdolsun."

“Valla ben söyleyenlerin yalancısıyım. Hile yapacak bir adama da benzemiyorsun.”

“Tallahi yapmam, Allah’dan korkarım!”

“İyi söylersin de tevatür yayıldı, tekmiş şehir senin saraya bayat yemorta, sulu süt sattığını konuşur oldu. Şimdi gider-sen saraya, korkarım elin boş dönersin. Belkim falakaya bile yatırılırlar.”

Gorona, sivri burnunun ucunu kaşdı, sonra elini yanağı-na koydu, düşünür gibi yapıp bir zaman sustuktan sonra, hızlı hızlı konuşmaya başladı:

“Bu dertten seni ancak ben kurtarabilirim. Eşğini de yükünü de bana sat, sonra da dön evine keyfince yat. Zaten çok yorgun görünüyorsun.”

“Hiç sorma” dedi yaşlı köylü, “Dün bütün gün çalıştım, hakikaten çok yorgunum.”

“İyi ya işte, git dinlen!”

Birden dikleşti, eşığı dehlerken:

“Olmaz” dedi, “Eşek bana lazım.”

Gorona, son bir hamle yaptı, ama fazla da istekli görünmeye çalışıyordu. Zira, köylü kuşkulanabilirdi:

“Sen bilirsin madem, bozuk mal sattın diye bir de falakaya yatırılırlarsa, görürsün gününü. Biliyorsun bozuk mal satmak külliye yasaktır!”

Yaşlı köylünün kafası iyiden iyiye karışmıştı:

“Sütü de, yemortaları satarım, ama eşığı veremem” dedi, “Her işi onunla yapıyorum.”

Yaşlı köylünün saflığı iyice ortaya çıkmıştı. Endişelenmesine gerek yoktu:

“Sana vereceğim fiyatla bundan daha iyi iki eşek alabilirsin, fiyatı duymadan karar vermene şaşırdım.”

“Teklifin nedir?”

“İki altın” dedi Gorona hiç düşünmeden, “İki altın veriyorum.”

"İyi para. Peki ama neden?"

Gorona irkildi. Köylü, sandığı kadar saf değil miydi yoksa? Hemen bir yalan uydurdu:

"Şundan ki, şehzademizin emriyle çarşı-pazarı teftiş edeceğim. Beyzade kılığıyla kaç kere yaptım bu işi, ama ben çarşıya bir ucundan girer girmez, esnaf haberleşiyor, çürük-çarık mallarını saklıyor. Köylerden hayrına topladığı yemortaları satan bir derviş olarak pazara gidersem, kimse şüphelenmez. Ben de işimi doğru yapmış olur, sahtekârları yakalarım. Kadı Efendi de gereken cezayı verir. Böylece adalete yardımın dokunur."

İhtiyar köylü bir süre düşündü, kırçıl sakalını kaşıdı düşürürken, sarığını bir sağa, bir sola döndürdü, nihayet:

"Anladım" dedi, "Kabul ediyorum."

Gorona yaşlı adama iki altını verdi. Yumurta ve süt güğümleri yüklü eşeği aldı.

Dudaklarına bir yılan sırtığı gelmiş oturmuştu.

"Deh bakalım" diye sürdü eşeği, "Osmanlı tahtını varissiz bırakmaya gidiyoruz, deeehhh!"

* * *

Pazar yerleri her yerde birbirine benzer; yaygın bir karmaşa, müthiş bir gürültü, alabildiğine telaş...

Ağız dalaşları, bitmez-tükenmez pazarlıklar, müşteri gözleyen bakışlar...

Satıcıların dudaklarında sevimli ve güvenilir görünmeye çalışan bir gülücük, müşterilerde sonsuz bir bıkkınlık ve bitkinlik...

Saruhan pazarı da böyleydi. Eller kulak arkalarında kepçe yapılmısaydı, ne satıcı alıcıyı, ne alıcı satıcıyı duyacaktı.

Bir tarafta değirmenciler, uncular, ekmekçiler, kasaplar, lokantalar; diğer tarafta kahveciler, enfiyeciler, tütüncülüler, aktarlar, kumaşçılar...

Türk ve Rum köylüler Allah ne verdiyse alıp pazara indir-mişti. Buğday, arpa satışının yanında at, katır, eşek, inek gibi hayvanlar da satılıyor; ötesinde atlas, yün, ipek, elbise, kunduz ve deniz köpeği başta olmak üzere, her türlü hayvanın kürkü alıcısını bekliyordu.

Pazarda tam bir dil karmaşası ve kılık kıyafet cümbüşü var-dı. Rumlar, Ermeniler, Venedikliler, Cenovalılar, Raguzalılar, hatta Fransız uyruklu tüccarlar sattıkları malı beğendirmek için bağırıp çağırıyorlardı.

Gorona, bu renkli ve gürültücü kalabalığa karıştı...

Asıl maksadını örtbas etmek için de birkaç yumurta ile bir miktar süt sattı.

Vakit, tam öğle sonrasıydı.

Muhtesiplerin (pazarları teftişe memur görevliler) dikkati-ni çekmek ve sorgulanmak istemiyordu.

Şansı yaver giderse hedefinin pazara ineceği tutacak ve menziline girecekti. Bu iş bugün olmazsa, bir hafta beklemek zorunda kalacaktı. O da canını sıkıyor, asık suratla dolaşıyor-du.

Bir düzine yumurta karşılığında geniş (boncuk) işlemeli bir kese aldı. Gözleri ne alacağı kesede ne de malını öve öve bitiremeyen satıcıda idi. Fıldır fıldır etrafı tarıyordu.

Pazara giriş yolunda seslerin bıçak gibi kesilmesi, dikkatini çekti. Satıcılar susmuş, tüm pazar yerini baltacıların "destur" sesleri kaplamıştı.

"Destuur, Şehzade Hazretleri!!!.." diye bağıra bağıra yol açıyorlardı.

Pazara atlı girmek yasak olduğundan Şehzade baltacıların arasında yaya yürüyordu.

Şanslı günündeydi. Dudaklarında peydahlanan sırtık, gözlerine doğru yayıldı. Biraz çabalasa, yüzüne sevimli bir gö-rüntü verebilirdi, ama bunun için ne isteği vardı ne de zama-nı...

Eşğini oracıdaki bir kazığa bağladı. Kemerini elinin tersiyle yokladı. Ucu bez sarılı zehirli hançer yerli yerinde duruyordu.

Askerlerin arasında Şehzade Süleyman'ı seçmekte gecikmedi. Sırtığı daha da genişleyip tüm suratını kapladı.

Alargada durdu.

Beklemeye başladı...

Artık gülümsemiyordu, yüzü kararmış, gözleri kısılmış, yalnızca hedefine kilitlenmişti.

Şehzade Süleyman'dan gözlerini ayırmıyordu. Kendisi kadar olmasa bile uzun boyluydu o da. Şehzadenin güzel giyinmeyi sevdiğini, hatta babası tarafından bu yüzden azarlandığını duymasına rağmen, o kadar da güzel giyinmediğini fark etmişti.

"Söylenti başka, hakikat başka" diye düşündü.

Acaba bolca kıyafetinin içinde zırh var mıydı? Belki de vardı. Her ırkın bulunduğu böyle bir kalabalığın içine zırhsız çıkmak akıllıca olmazdı. Pek önemsemedi. Çünkü hançer neresine denk gelse, işi biterdi. En sivri noktasında bir boğayı öldürebilecek kadar etkili, özel bir zehir vardı.

Bu zehir Venedik'in en usta uzmanları tarafından sırf bu iş için hazırlanmıştı.

Peki, tek varis de ölünce, Osmanlı ne yapacaktı?

Omuzlarını silkti.

"Maksat zaten kargaşa çıkartmak! Bizans'ı yerle bir ederken bize mi sordular?"

Hançeri vurduktan sonra kargaşadan faydalanıp kaçmayı düşünüyordu. Bunu başarmalıydı. En küçük bir tereddüt linç edilmesi için yeterdi.

Etrafı incelemeye başladı. Tezgâhların üzerinden atlayıp pazar yerinin hemen arkasındaki ormana dalacaktı. Gerisi kolaydı. Sık ağaçlıklı alanda izini kolayca kaybettirirdi.

Birden gözetlendiği hissine kapıldı. Arkasına döndü. Dikkatlice araştırdı. Saygıyla susup ellerini önlerine bağlamış sa-

tıcılardan ve alıcılardan başka kimse yoktu. Kuşkulanmasını gerektirecek bir durum göremeyince rahatladı. Peki ama durup dururken neden böyle bir kuşkuya kapılmıştı? Hislerine güvenirdi. Bir daha bakındı. Biraz rahatladı.

Ancak ne var ki, gözetlendiği duygusundan bir türlü kurtulamıyordu.

Şehzadeyi öldürdükten sonra kendisini öldürmeyi planlamış olabilirler miydi? Suikastlarda hiç rastlanmamış bir yöntem değildi. Hatta çok sık rastlanırdı. Yakalanması halinde konuşmaması için suikastçıyı öldürürlerdi.

Ürperdi. Öldürmek pek zor gelmiyordu, ama ölmek zordu. Hayır! Kuşağındaki altınların getireceği zenginliği yaşamadan ölmeyecekti.

“Sanki benim elimde...”

Osmanlı tahtının yegâne varisi Şehzade Süleyman yaklaşıyordu. Gorona tüm dikkatini şehzadeye verdi. Kafasında, şeytanın bile aklından geçmeyecek düşünceler cirit atıyordu.

Şehzade iyice yaklaşmıştı artık. Yüzünde ölçülü bir tebesüm, bakışlarında sevgi ve şefkat vardı. Biraz sonra önünden geçecekti.

Fırsat ayağıyla gelmişti. Bu fırsatı tepmek, ahmaklık olurdu. Pazar yeri kalabalığı da ekmeğine yağ sürcekti. Kimseye sezdirmemeye çalışarak belindeki zehirli hançeri cübbesinin geniş koluna sakladı.

Gören olup olmadığını anlamak için kuşkuyla bakındı. Herkesin gözü şehzadeye kilitliydi. Dervişler dua mırıldanıyor, satıcılar dert anlatıyordu.

Ama yine gözetlendiği duygusuna kapıldı. Bu kez kendini tuttu arkasına bakmadı. Baksaydı siyah yamalı cübbeli, derviş kılıklı birinin kendisini izlediğini belki de fark edecekti...

Gorona, o çok güvendiği soğukkanlılığına dönmüştü. Dünya umurunda değildi. Onun bu hali, kurbanına kilitlenmiş bir sırtlanı andırıyordu.

Şehzadeye iyice yaklaşmıştı. İki taraflı insan duvarının içinde yürüyordu.

Peki ya, işini bitirince bu duvarı nasıl aşacaktı?

O an fazla üstünde durmadı. Moralini bozmamalıydı.

"O kargaşada elbet bir yolu bulunur" dedi sessizce.

Zaman zaman, "Şehzademiz bir yaşa!" sesleri yükseliyordu.

Şehzadenin muhafızları bile kalabalığın cazibesine kapılmış, koruma görevini unutmuş görünüyorlardı.

Tam fırsattı işte. Elini indirdi. Kayan hançeri sapından kavradı. Şimşek hızıyla kaldırdı. Fakat aynı hızla indiremedi. Hançeri şehzadenin ensesine vuracaktı ki havada yakalandı.

"Bırak!.." diye böğürdü bir ses.

Bileği mengeneye sıkışmış gibi ağrımaya başlamıştı.

"Bırak!"

Üzerine dikilen bir çift göz, ateş saçıyordu. Kolunu arkasına doğru kıvrırdı. Elindeki hançer kalçasını çizerek yere düştü.

Gorona, ağzından sarı köpükler saçarak hırlaya hırlaya oracıkta öldü.

Şehzade ağır adımlarla derviş kılıklı adama yaklaştı. Elini omzuna koydu:

"Sağol bre Pargalı, ikidir hayatımı kurtarıyorsun."

"Sizden önce pazarı gözden geçirmeye gelmiştim şehzadem, bu herif dikkatimi çekmişti. Göz hapsine aldım. Nitekim yanılmamışım."

Şehzade güldü.

"Bu kılık sana pek yakıştı doğrusu, tezelden git bir tekkeye intisap et."

Pargalı da gülümsedi:

"Benim size intisabım var, sağolun."

Şehzade pazardan çıkarken, halk daha içten bağırıyordu:

"Çok yaşa şehzadem."

Şehzadenin korkusuz tavrından, telaşsızlığından etkilenmişlerdi.

Şehzade, pazarın girişine çekilmiş atına bir hamlede atlayıp sarayına döndü. Saygıyla karışık bir korku içinde temenaya duranları selamlayarak doğruca kütüphaneye gitti.

Girer girmez, burnuna gelen kitap kokusunu derin derin soludu. Bu kokuyu seviyordu. "İlmin kokusu" diyordu. Rahlenin önüne bağdaş kurdu ve sabahleyin bıraktığı yerden okumaya başladı.

Perde aralığından odaya giren ışık huzmeleri kitapların altın yıldızlarında rakediyordu.

Kitaba öylesine dalmıştı ki kapının çalındığını farketmemişti, kendisine annesiyle karısının geldiğini haber verdiler.

Kalktı ve kapıya yöneldi.

Kadınların telaşı müthişti. Annesi titriyor, Mahidevran ağlıyordu.

Hafsa Sultan, oğlunu sapasağlam görünce, derin bir nefes aldı:

"Çok şükür!"

Ardından sımsıkı sarıldı.

"Sana kıymaya kalkmışlar aslanım!"

"Bu yola çıkan, her türlü ihtimale açık olacak validem, Allah bizimledir, herif bana kıyayım derken, kendi kendine kıydı."

"Allah sizi başımızdan eksik etmesin şehzadem" dedi, Mahidevran.

"Amin" diye karşılık verdi Şehzade Süleyman, "Hep beraber inşallah."

"Aslanım, daha dikkatli olmalısın, alimallah..."

"Taht varissiz kalır" diyecekti, dili varmadı ve öylece sustu.

"Kimlerin tasarladığı belli mi?"

"Herif öldü, sırrını da beraberinde götürdü. Ama..."

Biraz sustuktan sonra devam etti:

“Ya İran'dır ya da Venedik. Kaçınıcı teşebbüsleri bu, günü gelip padişah olduğumda hesabını soracağım.”

“Emret de bari nöbetçi sayısını artırsınlar aslanım...”

“İcap eden yapılır validem. Neyse, telaşa lüzum yok.”

Hafsa Sultan'la Mahidevran çıktıktan sonra yeniden okuduğu kitaba döndü.

O; okumak, araştırmak, öğrenmek için hiç boş zaman aramaz, bu işleri hayatının bir parçası sayardı. Arada yanıbaşında duran kâğıda notlar alır, sonra siler, tekrar yazardı. Bazen satırların altını çizdi. Bu çizgilerin düzgün olmasına nedense çok dikkat ederdi. Her şeyde mutlak bir intizam arardı zaten, çizginin eğri-büğürlü olanına bile tahammülü yoktu.

İki saat kadar çalıştıktan sonra kalktı. Bacakları uyuşmuştu. Dizlerini ovdu bir süre. Topallaya topallaya sedirlere doğru yürüdü. Bir süre oturdu. Bir hayli dalgınlaşmıştı...



Her doğum ölüme gider

VAKİT SABAHA karşı...

Saruhan (Manisa) Sarayı doğum çığlıklarıyla sarsılıyor...
Sancak Beyi Şehzade Süleyman her çığlıkta sarsılıp sararak müjde bekliyor...

Titreyen bacakları kendisini taşıyamaz olunca minderlere çöküyor, çığlık tekrar koptuğunda fırlayıp birkaç adım atıyor...

Ardından yine oturuyor.

Bir ara, teselli bulma amacıyla Kur'ân okumaya başlıyor.
Ne okuduğunu anlayabiliyor, ne anladığını çözebiliyor...

Tüm dikkati Mahidevran'ın çığlıklarında. Dikkati, şefkati, rikkati Mahidevran'la birlikte.

Hem içi acıyor hem de en acıyan yerinde zaman zaman inceden bir sevinç dolanıyor.

"Artık baba oluyorsun Süleyman!"

Baba olmak, cihana sultan olmak gibi geliyor, Şehzade'ye
"Müthiş bir şey" diye mırıldanıyor.

Son çığlıkla ürperiyor...

Mahidevran'ın son çığlığına bir bebek ağlaması karışıyor...
Yüzü aydınlanıyor birden. Farkında olmadan kapıya doğru yürüyor.

*"Hep seninçündür benum dünya gamım çektuklerum
Yoksa ömrüm varı, sensiz neylerim dünyayı ben"*

Diye diye yürüyor.

Mahidevran'ın doğum odasının önünde hâlâ karmaşık bir koşturmaca var. Cariyelerin kiminin elinde leğen, kiminin elinde bez, kiminin elinde buğusu tutan su güğümleriyle koşturuyorlar.

İçeriye girip girmeme, karısının halini görüp görmeme arasında bir tereddüt yaşıyor önce. Yüreği bebek ağlamasına doğru koşarken, ayakları mıhlıyor. Fakat bu tereddüt kısa sürüyor. Cariyelerden birinin arkasından "Destur bismillah" diyerek odaya giriyor.

Yatakta Mahidevran. Yüzü ateş sarısı... Fakat Şehzade'yi kapı aralığında görür görmez, yanaklarına bir pembelik geliyor ve dirseklerini yatağa bastırarak doğrulmaya çalışıyor.

Ölçülü bir el hareketiyle durduruyor onu Şehzade:

"Rahatına bak" deyip fısıltı halinde, "Kalkma" diye ekliyor.

Gözü hemen yanındaki bebeğe değişiyor. Değer değmez de, bebek ağlamayı kesiyor. Üstünde camgöbeği renginde aslan fiğürlü bir hırka var. Şehzade bunu fark eder etmez, "Erkek" diye düşünüyor, "Aslan şehzadem"...

Gözlerini bu mucizenin üzerinden alamıyor:

"Çok küçücük!"

Dudaklarında ince bir tebessüm kıvranıyor:

"Büyüyecek ve talihi yar olursa, cihana sultan olacak!"

Bu bir baht imtihanıdır. Taht ve baht, her daim iç içe gelmiştir.

Kendisi tek şehzade olarak tahtın mutlak varisidir. Bu yüzden baht imtihanına girmeyecek, kardeşleriyle çekişmek zo-

runda kalmayacaktır...

Ya kendi çocukları?

Annesinin yanında uyuyan masumiyet?

Olacak kardeşleri?

İç i ürperiyor ve düşüncelere dalıyor.

“Dedem o Kanunname’yi yapmasa mıydı? ‘Evlâdımdan her kimesneye saltanat müyesser ola, karındaşların nizâm-ı âlem için katl itmek münâsibdur; ekser ulemâ dahi tecviz etmişlerdur. Anınla âmil olalar!’ demese miydi?”

Tekrar iç i ürperiyor. Karısının halsiz fısıltısı kulaklarında dolanmaya başlayınca, kendini toparlıyor birden.

“Hoş geldiniz şehzadem.”

Şehzade Süleyman, düşüncelerinden sıyrılıp gülümsüyor. İç i ılıyor ve aydınlanıyor:

“Hoş bulduk, lakin asıl hoş gelen yanınızdaki bebek Mahidevran.”

Alnına kelebek kadar hafif bir buse konduruyor.

Ebe kadın davranıyor anında, bebeği alıp babasının kollarına koyarken, “Kolunuzu başının altına koyun şehzadem” diye tembihlemeyi de unutmuyor.

Ardından sesini yükselterek ekliyor:

“Aslan parçası bir şehzadeniz oldu beyim, Hakk Teâlâ ikinizin de ömrünüzü muzdad eylesin, iki cihanda said olun inşallah!”

“Amin” diyor Şehzade Süleyman, hayatı içine çekmek ister gibi, derin derin kokluyor bebeği...

Gözlerini hafif kapatıp, kendini cennette hayal ediyor. Ve “Oradaki koku da böyle bir şey olmalı” diye geçiyor içinden.

Bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuyup, çok öncesinden Mahidevran’la birlikte kararlaştırdıkları ismi fısıldıyor:

“Mustafa!..”

“Mustafa!..”

"Mustafa!.."

İncitmekten korka korka annesinin yanına yatırırken, mırıl mırıl dua ediyordu Şehzade Süleyman.

"Aleyhisselâtu vesselâm Efendimizin ismiyle müsemma olup 'Sünnet Medeniyeti'ni şahikaya çıkarırsın inşallah!"

Mahidevran'a dönüp soruyor:

"İyi misin?"

"Çok" diyor Mahidevran, "Şükürler olsun bize bugünleri gösteren Rabbi Rahimime."

"Şükürler olsun" diye tekrarlıyor, Şehzade Süleyman.

Karısının bu kez yanaklarına iki öpücük kondurup, saçlarını şefkatle okşadıktan sonra, elini kuşağına atıyor. Çıkardığı bir kese altının yarısını ebe kadına veriyor, kalanları cariyelere dağıtıyor.

Geldiği gibi sessizce loğusa odasından çıkıyor ve çalışma odasına dönüyor. İçi içine sağmıyor. Duyguları coşuyor. Bir kâğıt çekiyor önüne. Hokkanın kapağını açıyor. Diviti hokkanın içine batırıyor. Siyah mürekkebe bulanmış ucuna bir süre dalgın dalgın bakıyor. Sonra diviti kâğıtla buluşturuyor:

*"Bana dildârın cefâsı hoş gelir
Nitekim gayre vefâsı hoş gelir...
Derdi ile hoş geçer dil dilberin,
Dert sanma kim, devâsı hoş gelir."*

Yüreğinde üreyen kelimeleri duygularında damıttıktan sonra beyninden geçirip kâğıda emziriyor...

Yazıyor, yazıyor, yazıyor...

Yüreği kelime üretemez olana kadar yazıyor.

Dizüstü oturmaktan bacakları uyuşmuş, şiiri için en uygun kelimeleri bulmaya çalışmaktan beyni isyana durmuştur.

Ağır ağır doğruluyor, topallaya topallaya kütüphaneye gidiyor, Tursun Bey'in *Tarih-i Ebu'l Feth*'ini alıp divana uzanıyor...

Kapı tam o sırada açılıyor...

Kapı aralığında Pargalı İbrahim yoldaşının gölgesi beliriyor:

“Destur var mı şehzadem, çaldım ama duymadınız sanırım, ses alamadım, meraklandım.”

Şehzade sedirin üstünde doğruluyor:

“Gir Pargalı. Dalmışım işte.”

Pargalı giriyor, ıslıl ıslıl gözlerle Şehzade’ye bakıyor:

“Müjdelendik de geldik hamdolsun, bir şehzademiz olmuş?”

“Oldu bre İbrahim! Aslan parçası Mustafam geldi.”

“Allah bahtını açık etsin! Demek o ismi verdiniz.”

“Hünkârımıza (babası Yavuz Sultan Selim) teklif edip muvafakatini alınca, gayri bunun dönüşü olmaz. Zaten dönmek isteyen de yok. Peygamberinin ismi çok yakıştı oğluma.”

“Mübarek olsun.”



Bu ne haldur?

1 520 YILININ TEMMUZ AYI BAŞLARINDA Dersaadet (İstanbul)...

Yavuz Sultan Selim, sevgili nedimi ve sırdaşı Hasan Can'la Hasbahçe'de geziniyor, gelecek için tasavvurlarını anlatıyordu.

"Safevi'yi tekmil biturub Frengistan'a (Avrupa) yürümek velâdır Hasan, bu emelimize ulaşmadan emr-i Hak vaki olursa, bu yolda Süleyman'ıma rehberlik eyle."

Hasan Can'ın tepkisi her zamanki gibi tevekkül doluydu:

"O ihtimal hepimiz için varittir hünkârım, lakin yapacak çok iş var daha..."

"Var ki nasıl var, amma ecel bekler mi?"

"Hakk Teâlâ uzun ömürler ihsan etsin hünkârım. Henüz kırk dokuzundasınız."

"Öyle de Hasan, ölmenin yaşı da yok mevsimi de."

"Neden birdenbire aklınıza ölüm düştü hünkârım?"

"Hiçbir zaman aklımızdan çıkmadı ki Hasan Can. 'Ölümü

sık sık hatırlayınız' diyen Nebi aşkına, hep aklımda. Lakin seferde mi olur sarayda mı, merakımız budur."

Hasbahçe'den saraya giden yolu ortalamışlardı. Arkalarından bir grup muhafız geliyordu. Arka arkaya yapılan suikastlardan sonra, muhafızsız bahçeye bile çıkmıyordu. Buna çok fazla canı sıkılıyor, yürüme hürriyeti bile olmadığından yakınıyor, fakat mecburiyetten dolayı katlanıyordu.

Birden durdu. İki-üç adım geriden kendisini takip eden Hasan Can'a döndü:

"Can yoldaşım" dedi, "Arkamda güya bir hâr (ateş) batub, azap virür!"

Hasan Can, o zamana kadar padişahın, sağlığından tek kelimeyle dahi şikâyet ettiğini duymamıştı. Herhalde büyük acı çekiyordu. Biraz telâşlandı.

"Destur verirseniz hünkârım, size azap veren nesneyi görmek isterim."

Yavuz Padişah sırtını açtı. Hasan Can dikkatle inceledi. Omuzlarının arasında etrafı kırmızılaşmış bir sivilceden başka bir şey yoktu. Eliyle yoklayınca basit bir sivilce olmadığını fark etti.

"Hemen hekimbaşı gelsun görsün hünkârım, şifa merhemi ursunlar, ağrılarınız geçer."

Yavuz Padişah'ın yüzü, ekşi şerbet içmiş gibi buruştu:

"Bırak hekim tavsiye etmeyi de Hasan Can, sıkıver gitsin! Cerahat çıkarsa rahatlarım."

"Henüz hamdır hünkârım, zedelemek caiz değil. Hekimbaşayı çağıralım, baksın."

Yavuz hızla sırtını kapattı. Kaşları çatılmıştı:

"Biz çelebi (bir anlamda, hanımevlâdı) değiliz ki, bir çıban için hekime müracaat idelüm..."

Geceyi rahatsız geçirdi. Zaten kaç gecedir ağrıdan uyuyamıyor, fakat kimseye söylemiyordu. Kime söylese hekim tavsiye edeceğini biliyordu. İşte Hasan Can da öyle yapmıştı.

Sabaha kadar acıdan kıvrandı durdu...

Sabah namazını kılar kılmaz, herkesten habersiz saray hamamına gidip tellâklara sivilceyi sıktırdı. Ama bu, acılarını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Yine de önem vermiyor, bir an önce Edirne'ye gidip, kendisini bekleyen orduya katılmak ve sefere çıkmak istiyordu.

"Vezir-i azamımız Pirî Paşâyı Ordu-yu Hümâyûnla bile Edirne'ye gönderdik. Biz dahi tez elden onlara kavuşmalıyız. Padişahlar ordularıyla olmak lazımdır" diyordu.

18 Temmuz 1520 günü İstanbul'dan merasimle Edirne'ye hareket etti.

Hasan Can yanından bir an bile ayrılmıyor, hekimler padişahın giderek artan ağrılarını dindirmek için büyük gayret gösteriyorlardı.

Hiç değilse arabada seyahat etmesini tavsiye etmişler, ama dinletememişlerdi. Yavuz Padişah hâlâ hastalığını ciddiye almıyor, ağrılarını yutkunup gülmeye çalışıyordu:

"Rahatsızlığımızı yoldaşlara söylemeyin, hiçbir şey olmamış gibi davranın..."

Sık sık konaklayarak, nihayet, bir zamanlar babasıyla savaştığı Uğraş Deresi mevkiine gelindi. Ağrıları dayanılmaz bir hal almıştı. At üstünde tutunmak için insanüstü bir gayret gösteriyordu. Çıban büyümüş, avuç içi genişliğinde olmuştu.

Saray Hekimbaşı Ahi Çelebi, son derece endişeliydi. Uğraş Deresi'nde Padişah'a yaklaştı:

"Burada konaklanması münasiptir hünkârım. Zira at sırtında daha fazla gitmeniz uygun olmaz!.."

Yavuz Padişah acı acı Hekimbaşı'ya baktı:

"Bizim gayri ata binecek hâlimiz mi kaldı Ahi?"

Hasan Can, Padişah'ının sözlerini duyunca, sarsıldı.

Ağlamamak için kendini tuttu.

Beldeler fetheden koca cihangiri bu hâlde mi görecekti?

Attan inmesine yardım etmek için fırladı. Ancak Yavuz

Sultan Selim, bir el işaretiyle onu uzaklaştırdı. Herkes bakıyordu. Bu durumda hastalığını belli edecek davranışlardan kaçınmalı, herkese sıhhat ve afiyette olduğunu göstermeliydi.

Atından indi. Acılarını sezdirmeyen diri adımlarla otağına girdi. Yatağı uzandı. Bitkindi. Bir işaretle Hasan Can'ı çağırdı:

"Pirî Paşa'ya haber sal, gelsün. Ahir ömrümüzde vezir-i azamımıza söyleyeceklerümüz var."

O Edirne'ye gidecek haberciyi yola çıkarırken, hekimler bir kere daha Padişah-ı Cihan'ı muayene etmiş, sonra aralarında teşhis koymuşlar ve durumu Hasan Can'a bildirmeye gitmişlerdi.

"Devasız dert" diyordu Hekimbaşı Ahi Çelebi, "Padişahımız, ahalinin 'yanıkara' tabir ettiği şirpençe illetine müptelâdır. Ne cihetle tedavi olunacağı malûmumuz değildir."

Hasan Can, can evinden vurulmuştu:

"Merhemurun" diye inledi çaresizlikle, "Derman bulun! Bunca zamandır efendimizin ekmeğini yediniz. Çaresin bulamaz iseniz, ekmeği gözünüze-dizinize durur!"

Hekimbaşı ağlamaklıydı. Ellerini iki yana açtı:

"Merhemlerimiz şifa virmez oldu. Tiryaklarımız tedaviden âciz durur. Duadan gayri yapabileceğimiz bir şey yok."

Hasan Can, diğer hekimlere baktı. Hekimbaşı'nın sözlerini tasdikle başlarını sallıyorlardı. Çaresizliğin koyu karasına gömülmüşlerdi. Hasan Can, isyan öfkesinde bağırıyordu:

"Bu nice baş sallamadır koca hekimler? Dağ gibi Padişah'ı küçük bir sivilce bitirir, ama siz toplaşıp acz içre baş sallarsüz!"

Hekimler suskundu. Önlerine bakıp bakıp yutkunuyorlardı. Hekimbaşı Ahi Çelebi, Hasan Can'a hak veriyordu. Hak veriyordu ve o da çaresizliğine içerliyordu. Fakat yapabileceği bir şey yoktu.

"Efendimizin kurtulmasını biz de isteriz" diye konuştu, "Velâkin Allah'ın bildiğini kuldân ne saklamalı? Efendimiz,

ahiret yolculuğunun eşiğinde bulunur. Cenab-ı Hakkın huzuruna istediğini geri döndürecek güç kimde var? İçeri gir, vakit hitam buluncaya kadar Kur'an-ı Kerim kıraat eyle. Ben dahi Şeyh Efendi'yi haberleyeyim..."

Ahi Çelebi gözyaşlarını daha fazla tutamadı. Kaçarcasına Hasan Can'ın yanından uzaklaştı. Gözden uzak bir köşeye büzüldü. Başını ellerinin arasına aldı. Sarsılarak ağlamaya başladı. Şimdiye kadar kendini böylesine yalnız ve çaresiz hissettiğini hiç hatırlamıyordu.

Hasan Can olduğu yerde kalakalmıştı. Toparlanmaya çalışıyor fakat bir türlü başaramıyordu. Otağ-ı hümayunu (padişah çadırı) gidecek, son durumu öğrenecekti. Huzura perişanlığını götürmemeliydi.

Kendini sürükleye sürükleye otağ-ı hümayuna girdi. Padişahın gözleri kapalıydı; fakat nasıl olmuşa, kendisini fark etmişti.

"Yaklaş Hasan Can, beri gell..."

Bir an ümitlendi...

Belki de hekimler yanılmıştı...

Belki padişahın sırtındaki çiban, şirpençe değildi...

Birkaç gün içinde şifa bulacak ve ordunun başında sefere çıkacaktı belki de...

Yatağa iyice sokuldu. Söyleyeceklerinin tek kelimesini kaçırmmamak için, kulağını yaklaştırdı:

"Geldim hünkârım, emredin!"

Yavuz'un sesi fısıltıydı. Kesik kesik konuşuyor, kelimeler arasında duraklayıp bocalıyordu:

"Hasan Can, sözünle amel itmedük, emma kendümüzü helâk eyledük!"

Bir süre sustu. Hafifçe gözlerini aralayarak can dostunu son defa inceledi. Dudaklarında inceden, yalpalı bir gülüş oynadı:

"Hasan Can, söyle ki bize bu ne hâldur?"

Hasan Can, şimdiye kadar padişahından hiçbir şey saklamamıştı. Her zaman açıkça düşüncelerini söylemiş, zaten bu yüzden padişahın sevgisini ve güvenini kazanmıştı.

Şimdi ilk defa düşündüğünü, doğru bildiğini söylemek gelmiyordu içinden. Ama oyalanmaya da alışık değildi. İnanmadığı şeyleri söyleyemezdi.

Tereddüdü uzadı. Sessizlik büyüyerek otağa çöktü.

“Ne hâldür?” diye tekrarladı Yavuz, “Bizim şu hâlimiz ne hâldür Hasan Can?”

Hıçkırıklar genzine tıkanmıştı Hasan Can'ın. Hıçkırıklarını tutuyor, ama gözyaşlarını tutamıyordu. Daha fazla susamazdı. Padişah, cevabın doğrusunu bekliyordu. Doğrusunu söylemeliydi.

“Hünkârım! Şu hâlunuz Cenab-ı Hakka teveccüh edip Allah'la beraber olacak hâldür!”

Yavuz irkildi. Yatağa düştüğü andan beri ilk defa yavuzlaştı. Diri bir sesle, âdeta kükredi:

“Ya sen bizi bunca zamandır kiminle bilurdun Hasan Can? Cenab-ı Hakka teveccühümüzde kusur mu ittuk ki böyle demektesun?”

Hasan Can, bir ümit ve üzüntü deminde bocalayarak cevap verdi:

“Hâşâ ki bir zaman zikr-i Rahmân'dan gufûl müşahede etmiş olam. Lâkin bu zaman zaman gayri zamana benzemediği cihetten ihtiyaten cesaret eyledum.”

Yavuz'un son kükremesiydi...

Hasan Can, “Allah'la beraber olacak hâldür” deyince dayanamamış, ayaklanan isyanını kükreterek dindirmişti. Her zaman Allah'la beraber olduğunu haykırma ihtiyacı duymuş, bunun için dirilmişti. Şimdi bitkindi.

“Sûre-i Yâsin tilâvet et” demesini Hasan Can, zar zor duydu. Sesine nefesine hırıltılar karışıyordu. Bazen de nefessiz kalıyor, bu da Hasan Can'ı ürkütüyordu.

Ne zamandır Yâsin okuyan hocalara o da katıldı, okumaya başladı.

Padişah, sessizce Hasan Can'ı takip ediyor, dudakları kımıl kımıl, onunla birlikte okuyordu.

Bütün sûreyi bir kere bitirdiler.

Hasan Can tekrar baştan aldı.

Yine birlikte "Selâm" ayetine geldiler.

Yavuz Padişah, son kez baktı yoldaşına, dudakları kıpırdadı, Hasan Can kulağını Padişah'ın ağzına iyice yaklaştırdı:

"Efendim, velinimetim..."

"Süleyman'ıma haber virun tahta mukayet olsun."

Son sözleri oldu.

Hasan Can birkaç saat önce bunu Sadrazam Piri Mehmed Paşa'ya fısıldamış, ulaklar çoktan birkaç koldan Saruhan Sarcağı'nın yolunu tutmuştu...

"Müsterih olasuz" dedi.

Bu da Padişah'ına son cevabı oldu.

İki adım çekildi.

Gözleri Padişah'ın yüzündeydi...

Derin bir soluk aldığını, bir süre bırakmamak istercesine içinde tuttuktan sonra, hırıltıyla bıraktığını ve hareketsiz kaldığını gördü.

Görmesiyle yere yığılması bir oldu.

Osmanlıların ilk halifesi, Hâdim'ul-Harameyn'uş-Şerifeyn (Mekke ve Medine'nin Hizmetkârı) dünya hayatından terhis olmuştu...

Vakit gece yarısını geçkinceydi...

Miladi takvimler 21 Eylül'den 22 Eylül'e devriliyordu.

Koca cihangir, sessizce hayata veda ediyordu.

8 yıl, 4 ay, 28 gün padişahlık yapmıştı.

Padişahlığının her yılı, bir devir gibiydi. Bu muhteşem hakikati idrak eden Ahmed İbn-i Kemal Paşa, yazdığı mersiye-sinde şöyle diyecekti:

"Az zaman içre çok iş etmiş idi,
Sayesi olmuş idi âlem-gir...
Şems-i asr idi, asırda şemsin,
Zıllı memdud olur, zamanı kasir."

* * *

Ulak Süleyman Ağa, fırtına gibi Saruhan Sarayı'nın dış avlusuna girdi. Etrafını alan muhafızlara, nefes nefese:

"Şehzade'yi göreceğim" dedi, "Hemen!"

Üstü başı toza batmıştı. Ter burnunun ucundan yere damlıyordu. Bindiği atın ayakta duracak hali kalmamıştı.

Hemen şehzade ile görüşmek istediğini söylemesine rağmen, kimse yerinden kıpırdamamıştı. Ciddiye almadıkları belliydi.

"Duymaz mısınız" diye bağırdı yorgun argın sesiyle, "Şehzade dedim, hemen dedim, vaziyet mühimdir!"

Bostancı kılığında biri, kızgın süvariye iyice bir süzdükten sonra sordu:

"Ne yapacaksın şehzademizi?"

Hem sorusu hem sorma tarzı o kadar saçma geldi ki, bir an şaşırdı. Verecek cevap bulamadı. Ama şaşkınlığı kısa sürdü:

"Dersaadet'den geliyorum" dedi soluk soluğa, "Haber mühim. Kıpırdayın!"

"Dersaadet" sözünü duyunca toparlandılar. Biraz da şaşkınlılaştılar galiba. Fakat oldukları yerde beklemeyi sürdürdüler...

"Bre!" diye gürlledi adam, "Ne biçim heriflersiz ki, şehzademize acil gelen bir haberciye bekletiyorsunuz. Canınıza mı susadınız siz?"

Daha fazla beklemeden nöbetçi kalabalığından sıyrılıp iç

* "Az zamanda çok işler başarmıştı. Gölgesi bütün cihanı tutmuştu. O padişah ikindi güneşi idi. Bu vakitte güneşin gölgesi uzun, ömrü de kısa olur."

avluya daldı. Nöbetçiler “Dur ha!..” diye bağıra bağıra arkasından koştular.

Küçük rütbeli bir bostancı, amirlerine yaranmanın zamanı olduğunu hesaplayarak kılıcını çekiyor, “Yakalayın bre!” diye avaz avaz bağırıyordu.

Süvari yorgun olmasına rağmen hızlı koşuyordu. Neredeyse saray kapısına ulaşmak üzereydi.

“Yakalayın!”

Kapıdaki dört nöbetçi mızraklarını çatarak içeri girmesini önlediler. Biri öfkeyle hesap sordu:

“Böyle sellemehüsselâm babanın hanesine mi girmektesin bre? Ne yüzüzlüktür, edep erkân bilmez misin?”

Adam nefes almakta güçlü çekiyordu. Gözleri irileşmişti. Kesik kesik konuştu:

“Bırakın geçeyim, haber acildir. En azından aklı başında birine haber verin. Yoksa başınızı kurtaramazsınız. Dersaadet’den mühim bir haberle geldim.”

Buna rağmen ayak sürçüyorlardı. Bereket versin ki, Pargalı İbrahim bütün bu gürültüleri duyup kapıya çıkmıştı:

“Ne oluyor burada, nedir bu endazesiz patırtının sebebi?”

“Benim” dedi, Ulak. “Dersaadet’den haberle geldim, lakin adamlarınız şehzademize haber vermekte ayak sürçüyor.”

Nöbetçileri gözleriyle azarladı Pargalı, içi titremişti.

“Hünkâr katından mı?” diye sordu.

“Beli” dedi, ulak.

İki nöbetçi gayretlenip ulağın kollarını yakalamışlardı. Kendini onlara bıraktı. Zaten ayakta duracak hali kalmamış, son enerjisini de bitirmişti.

“Şehzade kapısında ulaklar böyle mi karşılanır?”

“Bırakın!” diye emretti, Pargalı.

“Bana söyleyemez misin?” diye sordu ardından, “Şehzademiz çalışıyor.”

“Doğrudan şehzademize söyleme emrini aldım.”

“Emri veren kim?”

“Hasan Can ve dahi Sadrazam hazretleri...”

Pargalı'nın yüzünde derin bir endişe belirdi.

Fazla düşünmedi ve kapıya doğru yöneldi:

“Ardımdan gel!”

Ulak, rahat bir soluk aldı:

“Hele şükür!” diye mırıldandı.

Biraz sonra şehzadenin huzurundaydı. Hafifçe eğilerek getirdiği mektubu uzattı.

Sadrazam mühürüyle mühürlenmiş olan mektupta tek cümle vardı:

“Hünkârımız ölüm döşeginde şehzadem, hemen Dersaadet'e hareket edip atalarınızın tahtına cülus eyleyiniz.”

Süleyman, ateş oku yemiş gibi sarsıldı. Yüzü sapsarı oldu. Sendeledi. Sedire çöktü. Şaşkın şaşkın ulağa bakıyordu:

“Nasıl oldu?”

“Epeydir hastaydı şehzadem, sefer yolunda ağırlaştı. Hasan Can benimle birlikte, her ihtimale karşı üç ulak çıkardı. Ötekiler de, şayet başlarına bir şey gelmemişse, ulaştı ulaşacaklar.”

Şehzadenin bakışlarında inanmazlıkla keder iç içe girmişti. Sonra yavaş yavaş duruldu. Ellerini dizlerinin üstüne koydu.

“Mukadderat” diye inledi.

Gözlerini ulağa çevirdi:

“Nerede?” diye sordu.

“Uğraş Deresi'nde şehzadem, tam orada...”

Şehzade acı acı gülümsedi. Babası dedesiyle Uğraş Deresi'nde savaşıyordu.

“Kader!”

Maiyetindekilere hemen hazırlık yapılmasını emretti.

Baht yolundan tahta yürüyecekti.

Yürüdü, günü gelince tahtına oturdu, biat aldı.

Artık o “Padişah-ı Cihan'dı. O artık Sultan Süleyman'dı.”

İlk görevi, babasının cenazesini şehir dışında karşılamak-
tı. O gün, Sultan Süleyman'ın hiç şüphesiz en acılı günüydü.
Bir at arabasının içinde cenazenin arkasında yaya yürüyor,
ata binmesini teklif edenlere aldırılmıyordu. Bu, babasına karşı
duyduğu derin saygı ve sevginin bir ifadesiydi. Yol boyunca
biriken mahşerî kalabalıklar Sultan Selim'in vefatına ağlıyor,
bazıları kendinden geçip arabanın önüne atılıyordu.

"Padişahım, bizi bırakıp nereye gitmektesin?" feryadı din-
mek bilmiyordu. Cenaze alayı Fatih Camii'ne yaklaşırken, ta-
but arabadan çıkarıldı. Önce Sultan Süleyman'la Sadrazam
Piri Mehmed Paşa ve bazı tanınmış vezirler, tabutu omuzları-
na aldılar. Sonra diğer devlet büyükleri taşıdılar. Tekbir sesleri
hıçkırıklara karışmış, derin bir acı bütün şehri sarıp sarmala-
mıştı.

Koca Yavuz, Fatih Camii avlusundaki musallaya uzatıldı-
ğında ne ihtişamı kalmıştı, ne de hiddeti... Sıradan bir ölü ola-
rak musallaya yatıyor, herkes ibretle bakıyor, imam "Er kişi
niyetine..." deyip tekbir aldığı anda ölümün sağladığı eşitlik en
büyük ibret olarak gözler önüne seriliyordu. Musalladaki ta-
butun içinde yatan, bir "er kişi"den ibaretti. Osmanlı padişah-
ları, bu ibret dolu levhayı hiçbir zaman unutmuyorlar, halkın
içine çıktıkları veya askeri teftiş ettikleri sırada "Mağrur olma
padişahım, senden büyük Allah var" şeklinde ve koro halinde
haykırılmasını memnuniyetle karşılıyordu. Bunun dünya ta-
rihinde başka bir örneğine rastlamak, Devr-i Saadet müstesna
tutulursa, mümkün değil.

Cenaze namazından sonra Yavuz'un tabutu yine eller ve
gönüller üstünde ebedî menziline doğru yola çıkarıldı. Şehrin
dar sokaklarını dolaşan cenaze kfilesi, laleler, nergisler, karan-
filler ve güllerle süslü bahçeleri geride bıraktı. Kederli selvile-
rin rüzgâr sallamasında zikre durduğu, sessiz mezar taşlarının
elim bir ölümle mateme gömüldüğü menzilde, İstanbul'un al-
tınıcı tepesinde durdu. Sonsuzluğu yutmak ister gibi ebediye-

te açılmış kabir kapısından içeriye bir devri uğurladılar. "Osmanlı Padişahı, Halife-i Rû-yi Zemin, Hâdimü'l-Harameyn, Emîrû'l-Ümera-yı Âlem, Sahipkıran-ı Benîâdem, Serdar-ı Ümmet, Hâkan-ı Mağrib ve Maşrik, Hükümdar-ı Püriktidar-ı Şahan, Ferman, Ferma-yı Burc-i Saadet, Kayser-i Haşmeteser, Hatem-i Zafer, Âlempenah, Zıllullah, Nâzım-ı Nizam-ı Devlet Sultan Selim-i Evvel" toprağa verildi...

* * *

Ve yeni padişahın ilk iradesi çıktı:

"Cennetmekân peder-i azizimizin üzerine bir türbe, yanı başına bir cami yapıla.

Türbesinde gece ve gündüz Kur'an kıraat oluna. Fukaraya sadaka dağıtıla..."

Gergindi. Babası tarafından kirişe yerleştirilmiş bir ok gibi hissediyordu. Vasiyeti kulaklarında çınliyordu. Nereye baksa onu görüyor. Garbı işaretleyen şahadet parmağından gözlerini alamıyordu. Henüz yirmi altı yaşındaydı ve ideal doluydu.

Padişahlığının hakkını verecek, bazılarının içinde burkulan kısmen haklı tereddütleri bir çırpıda silecekti. Ama önce adaletini göstermeliydi.

Katıldığı ilk divan toplantısında, ak sakallı, güngörmüş, yılları sınır boylarında kılıç sallamakla geçmiş tecrübeli vezirleri görünce, koyu ve keskin bakışları bulutlandı. Kavisli burunun üstündeki geniş alnı kırıştı. Uzun bıyıklarının altında derin bir sırra gömülmüş gibi duran ince dudakları hafifçe büzüldü. Eski tarihçilerin ifadesine göre, isli gibi görünen yüzünde bir endişe dolandı. Bu, tecrübe karşısındaki tecrübesizliğin endişesiydi. Fakat kendisini çabucak toparladı. Yeni duruma kolayca intibak etti. Divanın eşiğini aştığı an kaderinin yoluna girdiğini, alın yazısını hiç kimsenin değiştiremeyeceğini düşündü.

Dönüşü olmayan bir yoldaydı. Tahtın tek varisiydi ve ema-

neti gerekirse canıyla muhafaza edecekti. O birkaç yüz çadır-dan beylik, ardından da devlet çıkaran yükselişin sembolüydü. Ertuğrul Gazi'nin torunuydu. Sultan Selim-i Evvel'in oğluydu. Dünyada hükmü geçen birkaç hükümdarın arasındaydı. Salâhiyetlerini sonuna kadar kullanacak, atalarından tevarüs ettiği unvana "kudretsizlik" lekesini bulaştırmayacaktı. Bulaştırmadı da...

Uzun saltanatı müddetince maddî ve manevî bütün hakla-rını, adaleti ve kılıcıyla korumayı bildi. Yalnız zaferler tarihine değil, hukuk ve adalet tarihine de geçmeyi başardı.

Ressam Veronese, "Kana Ziyareti" isimli tablosunda onu ebedileştirme ihtiyacını hissetti. Luther'in vaazlarında sık sık anıldı, örnek gösterildi. Shakespeare'in dehasına istikamet verdi.

Onu bütün Avrupa "Muhteşem Süleyman" olarak selamladı. Kendi milleti ise, kılı kırk yaran adaleti yüzünden "Kanunî" unvanını layık gördü, o unvanla tarihine tescil etti.

Sultan Süleyman'ın ilk divan toplantısında karara bağladığı konuların başında, babası Sultan Selim devrinde "görülen lüzum üzerine" konmuş bazı yasakları kaldırmak ile yine dönemin nezaketi icabı İstanbul'da ikamete mecbur edilmiş bazı Mısırlılara ülkelerine dönme izni vermek gelir. Babasının koyduğu bazı hükümler sebebiyle mağdur olanların zararlarının hazineден tazminini emreder. Bu ilk tatbikatiyla, hakkında beslenen bazı tereddütler silinmiş, yüreklere su serpilmiştir. Babası kadar sert bir politika tatbik etmeyeceği anlaşılmış, dillere destan adaletin ilk goncası açılmıştır.

Yavuz, bazı zaruretler karşısında sert bir hükümdar olmak zorunda kalmıştı. Bu sertlik içinde, yaşların yanı sıra bazı kuruların yandığı da olmuştu. Ama bu sert tavrıyla düzeni tekrar rayına oturtmuş, disiplini sağlamış, serkeşliğe meyleden Yenicheri Ocağı'nı hizaya sokmuştu. Onun sertleştirdiği düzeni oğlu yumuşatacak, ancak yıllar sonra yeniden bozulduğunda,

bu sefer Sultan Dördüncü Murad, çelik iradesiyle Yavuz'laşır tekrar sertliğine dönecekti.

Milletlerin layık oldukları biçimde idare edilmeleri bir Peygamber hükmüydü çünkü. Hüküm maziye şamil olduğu gibi, hale ve istikbale de şamil olacaktı.

* * *

'Hikâyeleştirilmiş tarihten' artık 'belgesel tarihe' geçebiliriz...

Yeni padişah henüz yirmi altı yaşındaydı. Ama yönetim işlerinin yabancısı değildi. İyi eğitilmiş, iyi yetişmişti.

Üstelik babası, Asya kıtasında sükûneti temin etmiş, ona yapacak pek bir şey bırakmamıştı. Son demlerinde babasının hayalini süsleyen Avrupa'ya yönelmek, kaderin kaçınılmaz bir hükmü gibiydi. Ama önce hangisinden başlayacaktı. Hac yolunu kesen, denizlerin mutlak hâkimiyetine oynayan Rodos şövalyelerinden mi, yoksa Osmanlılarda meydana gelen iktidar değişikliğini fırsat bilip bağlı bulunduğu devlete borcunu ödemekten kaçınan genç Macar Kralı Layoş'un istiklâl sevdasını bastırmaktan mı? Babasının en büyük mirası Osmanlı tacı ise, ikinci büyük mirası bizzat yetiştirdiği kifayetli devlet adamlarıydı.

Durumu onlarla müzakere ederken, saltanat değişikliklerinden faydalanmak isteyen Canberdi Gazalî'nin isyan haberi Saray-ı Hümayûn'a düştü. Şam Valisi Canberdi Gazalî, Suriye'de ayaklanmış Memluklerle bazı Arap kavimlerini toplayarak Beyrut'u ve bazı kaleleri ele geçirmişti.

Yavuz Selim'in gazabıyla yıkılan Memlukler, devletini hortlatmak emelindeydi. Rodos şövalyelerinden silah ve mühimmat yardımı da görmüştü. Sultan Süleyman'ı kastederek, "Bu oğlancığa padişahlık nasıl olurmuş göstereceğim, babasından sormadığım hesabı ona ödeteceğim!" diyordu.

Mısır Valisi'ne müracaat etmiş, kuvvetlerini birleştirme teklifinde bulunmuştu. Ama Vali, Osmanoğluna sadık çıktı.

Bir yandan Canberdi'yi oyalarken, durumu Dersaadete bildirdi. Ayağına çabuk bir ulakla gönderdiği namesinde, "Hünkârım tez davranasüz, Basra harap olmadan vaziyet idesüz!" diyordu. Genç Sultan Süleyman, padişahlığının ilk günlerinde ilk büyük imtihanını hem Osmanlı tebaasına hem de bütün dünyaya karşı verecekti.

Yüzünün akıyla imtihanı kazandı...

Ferhad Paşa'yı, isyanı bastırmaya memur etti. Bizzat gitmek istiyordu, ancak tecrübeli devlet büyükleri, şu sıralar Dersaadet'te kalmasının zarureti konusunda kendisini ikna etmişlerdi. Zaten Ferhad Paşa, padişahın yokluğunu hissettirmeyecek, yıldırım gibi asilerin üzerine gidip kıştırarak, Canberdi istiklâl sevdasına başını verip hatasını canıyla ödeyecekti.

Hükümet kuvvetleriyle asiler arasındaki savaş altı ay sürdü. Ordu-yu Hümâyûn kesin bir zafer kazandı. Herkes iyice anladı ki savaşta Yavuz'la oğlu arasında bir fark yoktur. Sonuç, cizyelerini vermekte isteksiz davranan bazı tâbilerin gözünü korkuttu. Macaristan hariç, tâbi devletler İstanbul'a elçiler ve kıymetli hediyeler göndermeye, cizye borçlarını ödemeye, krallar saygılarını sunmaya başladılar.

Sultan Süleyman şanlı yürüyüşünü başlatmıştı. Ebediyet çizgisi üstüne yeni zaferler inşa etmeye hazırlanıyordu.

Başardı da... Babasından devraldığı toprakları ikiye katlayıp on beş milyon kilometrekareye yakın bir ölçüğe kavuşturdu.

Üstelik devlete itibar kattı, şefkat ve hamiyetiyle herkesi kucakladı.

Müsamaha göstermediği tek konu, devlet konusuydu.

Devlet sözkonusu olduğunda ciddileşir, kılı kırk yarmaya başlar, ince hesaplar yapar, ne pahasına olursa olsun kimsenin devletine zarar vermesine izin vermezdi...

Bu çocukları da olabilirdi, sevgili karısı Hürrem Sultan da...

Onu etkilemenin sınırı, devletin sınırının başladığı yerde biterdi. Ötesin bir adım dahi attırmazdı. Değil oğlunu, karısını dahi gerekirse devletine feda ederdi.

Böyle yetiştirilmiş, böyle eğitilmiş, devletin “ebed müddet” olduğu, devlet zarar gördüğünde dinin de zarar göreceği öğretilmişti.

“Devlet mi, aşk mı?” sorusunun cevabı: “devlet.”

“Devlet mi, evlat mı?” sorusunun cevabı da aynıydı: “devlet.”



İkinci Bölüm:

Kanuni'yi Tanımak

Kanuni Sultan Süleyman kimdir?

OSMANLI SULTANLARININ ONUNCUSU olan Kanuni Sultan Süleyman 1495'te Trabzon'da dünyaya geldi.

Annesi Çerkez asıllı Hafsa Sultan—hayırsever valide sultanlardan biridir, oğlu Süleyman'ın Sancak Beyi olarak Manisa'da bulunduğu dönemde camiden, medreseden, sıbyan mektebinden, imaretten, hankâhdan, hamamdan ve akıl hastalarının tedavisi için düşünülmüş muazzam bir dârü's şifadan meydana gelen büyük bir külliye yaptırmıştı. Ayrıca Urla'da mescit, Marmaris'te kervansaray yaptırmıştır. Adını Neml sûresi'nin otuzuncu ayetinde geçen Hz. Süleyman'dan aldı.

Babası padişah olunca, Süleyman Saruhan (Manisa) Sancak Beyliği'ne gönderildi. Aynı dönemde derin mutasavvıf Sünbül Efendi ile talebesi Merkez Efendi de Manisa'ya tayin edildi. Bu tayinle Şehzade Süleyman'ın onlardan feyiz alması sağlandı. Bu 'yürek terbiyesi' süreci, Manisa valiliği boyunca sürdü. Merkez Efendi, kendisine bir ömür boyu feyiz pınarı oldu.

Şehzade Süleyman da tahta geçtikten sonra, bütün bu hiz-

metlerine karşılık Merkez Efendi Hazretlerine Topkapı civarında bir dergâh yaptırdı.

Babası vefat edince de, tahtın tek varisi olarak atalarının tahtına çıktı.

Batılı devletler, Yavuz Sultan Selim'i ve oğlunu kast ederek, "Arslan öldü, yerine kuzu geldi" diye sevinirken, sığağı sığağına Belgrad'ı fethetmek suretiyle 'kuzu' değil, tamı tamına 'babasının oğlu' olduğunu gösterdi.

Ardından Rodos fethi, sonra diğer yerler...

Babasından devraldığı devletin sınırlarını iki misline yakın genişletecek, Osmanlı Devleti'ni maliyesi, ordusu, ilmiyesi ve yerleşik kurumlarıyla sapasağlam bir hale getirecekti.

Bu başarılar üzerine Avrupalılar, "Muhteşem Süleyman" demek zorunda kalacaklardı.

Arka arkaya Rodos, Macaristan, Budapeşte fethedildi. Viyana kuşatıldı. Avusturya Seferi'ne çıkıldı. Almanlar ile anlaşma imzalandı ve Estergon, İstoni ve Belgrad Osmanlı toprağı oldu.

Öyle bir ihtişam ki, Cezayir hâkimi Hızır Reis, hüküm sürdüğü Kuzey Afrika'yı Osmanlı Devleti'ne hediye etti.

Kanuni Sultan Süleyman da buna karşılık ona "Barbaros Hayreddin" unvanıyla birlikte kaptan-ı deryalık verdi.

Osmanlı donanması Akdeniz başta olmak üzere tüm denizlerde kısa zamanda üstünlük sağladı. ("Türk Gölü" deyimi buradan gelir).

Neredeyse tüm Batı Şarlken'in (Kutsal Roma-Cermen İmparatoru olarak anılan Almanya İmparatoru meşhur V. Marl), neredeyse tüm Doğu Kanuni Sultan Süleyman'ındı. Ancak Şarlken topraklarının çoğunu miras yoluyla almış, Kanuni ise dirayeti ve zekâsıyla fethetmişti. Bu yüzden tüm Avrupa imparatorlarından çok daha saygın, çok daha itibarlıydı.

O kadar ki, başı dara düşen Avrupa kralları bile ondan yardım isterdi (mesela, Fransa Kralı Fransuva ve oğlu Henri).

Kanuni; Müslüman, Hristiyan demeden, dara düşenin yardımına koşacak kadar da yardım severdi. Fransuva'yı Alman İmparatorunun zindanından o kurtarmış, oğlu II. Henri döneminde çıkan kıtlık yüzünden aç kalan Fransa'ya sadece o yiyecek göndermişti. Venedik korsanlarının baskısı yüzünden Akdeniz'a çıkamayan Hollanda'ya o ekmek vermişti (bu minnettarlıklarını, parlamentolarının kubbesine Kanuni'nin yağliboya tablosunu yaparak gösterdiler).

Kanuni ve ordusu girdiği hemen hemen tüm savaşlardan zaferle çıktı. Devlet zengin, ordu güçlü, donanma eşsizdi.

Tabii burada Osmanlı Devleti'nin gücünü vurgulayan bir olaydan söz etmeliyiz...

Sultan II. Selim zamanı...

İnebahtı Deniz savaşında Haçlı donanmasına yenildik. 20 bin şehit verdik, 142 gemimizi kaybettik.

O günlerin sadrazamı Sokollu Mehmed Paşa, bir yıl içinde eskisinden çok daha güçlü bir donanma hazırlamasını Kılıç Ali Paşa'ya emrettiğinde, bunun çok zor olduğunu ifade eden Kılıç Ali Paşa'ya söyledikleri meşhurdur:

"Bu devlet öyle bir devlettir ki, isterse bütün donanmanın demirlerini gümüşten, halatlarını ibrişimden, yelkenlerini atlastan yapabilir. Hangi geminin malzemesi yetişmezse gel benden al!"

İnebahtı olayını hatırlatıp böbürlenmeye yeltenen Venedik elçisine verdiği cevap da tarihe geçmiştir:

"Biz Kıbrıs'ı sizden almakla kolunuzu kestik, siz İnebahtı'da bizi yenmekle, sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilen kolun yerine yenisi gelmez, fakat kesilen sakal daha güre çıkar!"

Devleti yönetenlerin özgüveni bu derece yüksekti.

Bir devir düşünün...

Öyle bir devir düşünün ki, padişahı, mimarı, kaptan-ı der-yası, şairi, gezgini, tarihçisi, tarihin "en büyük" isimlerinden oluşsun...

Sözkonusu etmek istediğim devrin mimarbaşısı Koca Sinan, kaptan-ı deryası Barbaros Hayreddin Paşa, şairi Baki, gezgin denizcisi Piri Reis, tarihçisi Hoca Sadüddin Efendi'dir...

Tahtta ise, tahta baht katıp çağlara şan veren bir padişah oturmaktadır: Kanuni Sultan Süleyman.

Elbette bu kadar cevher insanın kaynaştığı bir devre, şeyhülislâm olarak Ebusuud Efendi fevkalade yakışıyor.

Çünkü o da çağlar üstü, asırlar ötesi bir isim, o da bir zirve, o da bir "cevher insan"dır.

Gelin tarihi geriye doğru saralım...

Tarih 7 Eylül 1566...

Yer Süleymaniye Camii. Muhteşem mabedin ibadete açılışının üzerinden henüz bir ay bile geçmemişken, Süleymaniye Camii'nin banisi Kanuni Sultan Süleyman avludaki musalla taşına uzatılmıştır...

Cenaze namazını Şeyhülislâm Ebussuud Efendi kıldıracaktır. Saf bağlanır. İmam yüksek sesle niyet eder: "Er kişi niyetine!.."

Cihana hükmeden Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı oracıkta son bulmuştur!

Namaz ve dualar biter. Haklar, hıçkırıklar arasında helal edilir. Ve cenaze şimdiki türbesinin bulunduğu yerde açılan mezara konur.

Tam perdeler kapatılmak üzereyken, mezar başına nefes nefese gelen bir ağa, "destur"la mezara atlayıp getirdiği çekmeceyi özenle yerleştirmeye çalışır.

Böyle şey şimdiye kadar ne görülmüş, ne duyulmuştur...

Müslüman mezarına eşya koymak caiz değildir...

Ebussuud Efendi hemen müdahale eder:

"Geri dur bre, ne yapıyorsun?"

Ağa, sımsıkı tuttuğu çekmeceye bakarak konuşur:

"Vasiyeti yerine getiriyorum."

"Ne vasiyeti?"

“Padişah vasiyeti... Öldüğünde kabrine koymam şartıyla bu çekmeceyi bana emanet etmişti. Filanla falan da şahittir.”

Gösterdiği şahitler de bunu doğrularlar, ancak Ebussud Efendi’yi ikna edemezler:

“Olmaz öyle şey, caiz değil!” diye diretir.

Çekmeceyi adamın elinden almak için uzanır. Adam da vermek istemeyince hafiften bir çekiştirme yaşanır. O arada çekmecenin kapağı açılır. Bir sürü kâğıt saçılır etrafa. Ebussud Efendi kâğıtlardan birini alıp okuyunca, kıpkırmızı kesilir, Sultan Süleyman’ın mezarına bakarak şöyle mırıldanır:

“Ah Süleyman!.. Sen kendini kurtardın. Bakalım Ebussud ne yapacak?”

Çekmecenin içinde, Sultan Süleyman’ın sağlığında yaptığı icraatlara Ebussud Efendi’nin verdiği uygunluk fetvaları vardır. Padişah, bütün yaptıklarını fetvaya bağlamış, böylece kendini bir bakıma garantiye almıştır, ama fetvayı veren Şeyhülislam Ebussud Efendi ne yapacaktır?

Bu yüzden kahırlanır.



Kanuni'nin vicdanı

ALMAN KRALI'NIN zindanlarından kurtarıp Fransız tahrata yeniden oturttuğu I. Fransuva'dan sonra kral olan oğlu II. Henry'nin Kanuni'ye hitaben şöyle bir mektubu var:

“Şimdiki halde Fransa'nın hiçbir şeyi kalmamıştır. Padişah-ı âlempenah Hazretlerinden başka hiçbir yerde de ümidi yoktur... Nitekim bundan önce de birçok defa Padişah-ı âlempenah Hazretlerinin yardımı görülmüştür. Eğer biraz para ve mal yardımı yapılırsa, Fransa bundan ebediyete kadar minnettar kalacak ve Türk cömertliği bir kere daha cihana nam verecektir. Bu yardım, Padişah-ı cihan Hazretleri için lâşey (hiç) mesabesinde dir.”

Bu mektup üzerine Kanuni, cömertliğini göstermiş, Barbaros'un yetiştirmelerinden meşhur Amiral Turgut Reis'in emrine Osmanlı-Fransız karma donanmasını vererek (toplam 45 parça gemi) Şariken'in Sicilya sahillerini tahrip ettirmişti. Sonuçta da Korsika fethedilmişti (17 Ağustos 1553).

Osmanlı-Fransız münasebetleri bu seviyedeydi. Fransız

Kralı, Kanuni'ye "Baba" diye hitap ediyor, Kanuni de Fransız krallarına "Oğlum" diyordu.

Osmanlı Devleti işte bu pozisyonda ve güçte iken, zavalılı Fransa'ya birtakım imtiyazlar ve ticarî kolaylıklar tanımış, büyüklüğünün gereğini yapmıştı.

Ama Fransa, biraz kökleşip ayakları yere basınca bütün bu iyilikleri unutacak, yeniden dindaşlarıyla ittifak ederek çünkü velinimetinin kuyusunu kazmaya başlayacaktı.

Şunu da hatırlatayım ki, "Kanuni Sultan Süleyman" adı ABD Senatosu'nda dünyadaki büyük kanun yapımcıların arasında yazar...

Hollanda Parlamentosu'nun kubbesinde de bir yağlı boya tablosu var.

Aşağıdaki şiir onundur:

*Allah Allah diyeliüm, sancağ-ı şahî çekeliüm
Yürüyüb her yandan Şarka sipahi çekeliüm
İki yerden kuşanalım yine gayret kuşağın
Bulaşub toz ile toprağa bu rahi çekeliüm
Paymal eyleyeliüm kişverini Surh-serün*

*Gözüne sürme deyü dud-i seyahu çekeliüm
Bize farz olmuş iken olmamız İslâm'a zahir
Nice bir oturalım bunca günahı çekeliüm
Umarım rehber ola bize Ebu Bekr ü Ömer
Ey Muhibbî yörüyüb Şarka sipahi çekeliüm.*

KANUNİ'NİN 'KUL HAKKI' TİTİZLİĞİ

Uzun süreli saltanatı sırasında haksızlık yapmaktan ölesiye sakınan, devletiyle birlikte yönettiği insanların vebalini de vicdanında hisseden, kul hakkı yemeyen ve yedirmeyen, Azerbaycan'ın, Anadolu'nun, Rumeli'nin, Balkanlar'ın, Karaman'ın, Irak'ın, Arabistan'ın, Mısır'ın, karaların ve denizlerin Sultanı

Yavuz Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han bir padişah'tır. Sözün burasında, Avusturyalı tarihçi Hammer'in bir kaydına da bakalım...

Dans yeni yeni Fransa'da yayılmaya başlamış, bunu duyan Kanuni "rezalet" diye yerinden fırladığı gibi, Fransa kralına şu melalde bir kesin uyarı göndermiştir:

"İşittim ki, memleketinizde kadın ve erkeklerin dans adı altında birbirlerine sarılmak suretiyle halk önünde ahlak ve hayâya mugayir davrandıkları süflî bir eğlence icat edilmiş. Bu rezaletin hudut olmamız dolayısıyla memleketime sirayeti ihtimali vardır. Bu itibarla name-yi hümayûnum (mektubum) elinize ulaşır ulaşmaz, derhal bu rezalete son verile! Aksi halde bizzat gelip o rezaleti kaldırmaya muktedirim."

Tarihçi Hammer, bu mektup üzerine dansın tam yüz yıl yasaklandığını kaydediyor.

* * *

Osmanlı'nın zirve yaptığı dönemi ve dönemin en üst düzey birkaç yöneticisini tanımak, bir bakıma gelişmenin-büyümenin sırrını aramaktır. Bu sebeple Kanuni ve dönemi üzerinde durmak lazım.

Muhteşem Süleyman, son seferiyle tekrar Avusturya üzerine yönelmişti (1 Mayıs 1556). Yetmiş bir yaşındaydı ve diri görüldüğünü söyleyenlere acı acı gülümseyip, "Ayrık goca-duk" diyordu.

Zigetvar Kalesi kuşatması sırasında rahatsızlandı. Koca çınar yıkılma aşamasına gelmişti. Başucunda 24 saat Kur'an-ı Kerim okunmasını emretti. Hafızlara sık sık kendisi de eşlik ediyordu.

Zigetvar kuşatması uzadıkça canı sıkıldı. Komutanlarını otağ-ı hümayuna çağırdı: "Bu kal'a bizum yüreğümüzi yakmışdur" dedi, "dileruz Haktan ateşlere yana!"

5 Eylül günü dış kalenin teslim alındığını duyunca pek se-

vindi. Ellerini açıp dua ettikten sonra, bir anlık gençleşen sesiyle son kez kükredi: "Tiz iç kale de fetholunsun!"

İç kale de fethedildi. Ne çare ki koca hünkâr, ondan sadece birkaç saat önce fani hayata gözlerini kapamıştı (6-7 Eylül gecesi, 1566).

Sahib-i devlet ölmüştü. Padişah-ı cihan, dâr-ı cinana vasil olmuştu. En uzun seferi başlamıştı ki, o uzun sefere tac u tahtsız, şan u şöhratsız çıkılırdı.

Yetmiş bir yaşında, 46 yıllık hükümdardı. İç organları öldüğü yere, vücudu İstanbul Süleymaniye'deki caminin avlusunda, Koca Sinan'a yaptırdığı türbesine gömüldü.

Büyük bir hükümdardı. Doğuda ve Batıda "Muhteşem" unvanıyla anılırdı. Tarihimizdeki hataları büyüteç altında inceleyen yabancılar bile büyüklüğünü kabul ederek, onu daima saygıyla andılar.

* * *

Hüsrev Paşa, o tarihte Mısır Beylerbeyi'dir. Mısır Eyaleti'nin vergilerini toplayıp İstanbul'a gönderir. O yıl gelen verginin geçen yıllardan daha fazla olduğunu gören Padişah, Mısır'a hemen müfettişler gönderir:

"Bakın ki, bu paralar ahaliye baskı yapılarak mı toplanmıştır?"

Müfettişler Mısır'a gidip aylarca araştırır, soruştururlar; nihayet vergi artışının zorlamayla değil, yeni sulama kanallarının açılması sonucu sulanan arazinin fazla ürün vermesiyle sağlandığına kani olurlar ve kanaatlerini Padişah'a arz ederler.

Buna rağmen Kanuni, Mısır'dan gelen vergi fazlasını yol, liman, sulama kanalı inşaatlarında kullanılmak üzere Mısır'a iade eder. Hassas yüreği buna rağmen tatmin olmamış olacak ki, Hüsrev Paşa'yı Mısır Beylerbeyliği görevinden alır, yerine Hadim (hizmetkâr anlamında) Süleyman Paşa'yı tayin eder.

Bu olayda da görüldüğü gibi, Kanuni Sultan Süleyman, mil-

letini devletine ezdirmeyen bir hükümdardı. Padişahların bile keyfi hareket edememesi için, meşhur “Kanunnâme”sinde, ilk kez ‘görev-yetki’ tanımlaması yapmıştı. Ve koyduğu kurallara öncelikle de kendisi uymuştu.

KANUNİ DÖNEMİNDE YAYGIN RÜŞVET VAR MIYDI?

Kanuni devrinin kudretli şairlerinden Fuzûlî’nin, “Selâm verdim, rüşvet değildir deyü, almadılar / Hüküm gösterdim, yararsızdır deyü, mültefit olmadılar” mısralarını da içeren meşhur *Şikâyetnâme*’sini hatırlarsınız sanırım.

Bu mısralar, biliyorsunuz, rüşvetin Kanuni devrinde bile varlığına delil gösteriliyor. Ancak durum öyle değildir. Fuzûlî, o mısraları maaşının gecikmesine kızarak yazmıştır.

Bundan daha önemli olan husus ise, Bağdat civarında ika-met eden bir şairin, *Şikâyetnâmesi*’ni devletin en tepedeki yöneticisine, yani padişaha ulaştırabilmesidir.

Bundan iki sonuç çıkar:

1. Son derece geniş bir coğrafya üzerine yayılmış Osmanlı Devleti’nde müthiş bir haberleşme sistemi vardır.

2. İsteyen her vatandaş, bir şekilde sesini devletin en tepesinde oturan yöneticiye bile duyurabilme imkânına sahiptir.

* * *

Gelelim Fuzûlî’nin *Şikâyetnâmesi*’nin hikâyesine...

Fuzûlî, o tarihte Bağdat civarında yaşayan fakir bir şairdir. Kanuni’ye yazdığı bir mektupta geçim darlığı çektiğini bildirmiş ve kendisine devlet hazinesinden makul bir maaş bağlanmasını istemiştir.

Bunu dikkate alan padişah, Fuzûlî’ye, Bağdat’taki vakıf gelirinin, masraflar çıktıktan sonra, artanından (zevayid) bir miktar maaş bağlanmasını emreden bir ‘berat’ göndermiştir.

Fuzûlî, beratı alır almaz vakıf idaresine gitmiş, Padişahın emri gereğince kendisine maaş bağlanmasını istemiştir. Ne var ki, bürokratik engelleri aşamamış, “Bugün git yarın gel”lerin ardı arkası kesilmemiştir. Aradan haftalar, hatta aylar geçmesine rağmen, maaşı bir türlü bağlanmamıştır.

Vakıf idaresine birkaç kez gidip her seferinde eli boş dönen şairin sonunda tepesi atmış, “Selâm verdim, rüşvet değildir deyü almadılar” mısraını da içeren meşhur şiirini işte bu yüzden kaleme almış, o tarihte Kanuni'nin genel sekreterliğini yapan Nişancı Celalzâde'ye göndermiştir. Oradan da şiir Kanuni'ye ulaşmıştır.

Bu şiirinde Fuzûlî, bürokrasinin yavaş işlemesinden yakınmakta, özellikle vakıf dairesinde çalışan memurlarla arasında geçen ‘dedim-dedi’ bölümünde, hâlâ aynı havalarda dolaşan bürokratik ahlakı sorgulamaktadır.

“Dedim: ‘Beratımın mazmunu niçin suret bulmaz.’ (Beratımın gereği niye yerine getirilmez?)

“Dediler: ‘Zevayiddir husûlî mümkün olmaz.’ (Artan kı-sımdan maaş bağlanması istendiği için yerine getirilemez!)

“Dedim: ‘Böyle vâkıf zevayidsiz olur mu?’ (Böyle büyük bir vakfın artanı olmaz mı?)

“Dediler: ‘Zaruriyât-ı Asitaneden ziyade kalırsa bizden kalır mı?’ (İstanbul’un ihtiyaçlarını karşılamaktan artarsa bizden artar mı?)

“Dedim: ‘Vakıf malın ziyade tasarruf etmek vebaldır.’ (Vakıf malında hak edilenden fazla tasarruf etmek günahıdır!)

“Dediler: ‘Akçemizle (paramızla) satın almışız, bize helâldir.’”

Şiir böyle devam edip gider. Fuzûlî, sonunda pes eder ve padişaha bir şikâyetnâme yazmaya karar verir:

“Gördüm ki, sualime cevaptan gayri nesne vermezler ve bu berat ile hacetim reva görmezler, nâçar terk-i mücadele kıldım. Meyus u mahrum, guşe-i uzletime çekildim (hiçbir şey

elde edememenin karamsarlığı içinde yalnızlığıma çekildim).”

Demek istediğimiz şu ki, bazıları tarafından “Kanuni döneminde yaygın rüşvet vardı” şeklinde yorumladığı meşhur *Şikâyetnâme* yaygın rüşvetten dolayı değil, maaşının gecikmesine kızan Fuzûlî'nin özel meselesinden dolayı yazılmıştır.

Fuzûlî'nin şikâyetinin dikkate alındığını ve sorunun hemen çözüldüğünü söylememe sanırım ihtiyaç yok.

HUKUKA SAYGISI

“Kanuni” lakabını kanun yaptığı için değil, şer’i ve örfi kanunlara titizlikle uyduğu için alan Sultan Süleyman, ağaçlara zarar veren karınca sürüsünü öldürmekte günah olup olmadığını şeyhülislama soracak kadar dikkatli ve şefkatli bir padişahtır.

Olay şudur...

Kanuni Sultan Süleyman, sıcak bir yaz günü hasbahçede dolaşırken, bazı ağaçların karınca istilasına uğradığını gördü.

Hemen yanındakilere emretti:

“Kireç suyu döküp karıncaları öldürün, yoksa bütün ağaçları mahvedecekler...”

Anında kireç eritildi ve getirildi. Tam ağaçlara dökülecekken Kanuni'nin aklına bir soru takıldı:

“Acaba günah mı işliyorum?”

Hemen “Bekleyin” talimatı verdi.

Ardından kâğıt kalem isteyip, Şeyhülislâm’a şiirsel bir soru sordu:

*“Dırahtı ger sarmış olsa karınca,
Zarar var mı karıncayı kırınca?”*

Yani, ağaçlara zarar veren karınca sürüsünü öldürürsem günahkâr olur muyum?

Şeyhülislâm Efendi de şair ya, aynı vezin, aynı kafiye ile cevap yetiştirdi:

*"Yarın Hakkın divanına varınca,
Süleyman'dan hakkın alır karınca!"*

Herhalde ondan sonra Padişah'a düşen, karıncaları süpür-tüp ıssız bir yerlere dökmekten ibarettir.

Derler ya, "Helale hesap, harama azap var."

Üstelik kibirsiz ve ihtirassız bir padişaktır. Böyle olduğu için de tüm yönetim erkini tekeline almaz, üzerine elzem olmayan işe karışmaz, verdiği yetkilere müdahale etmez, demokratik yönetimin özü sayılan ve o zaman için bilinmeyen "kuvvetler ayrılığı" prensibine son derece dikkat eder.

Bunun pek çok örneği olmakla birlikte, Kanuni Sultan Süleyman devrine ait iki örnek üstünde duracağız.

Biri şöyle...

Kâğıthane'deki mesire yerlerine su getirmek isteyen Kanuni, bu işe Nikola isimli mimarı tayin eder ve işi sıkı tutmasını ister. Fakat bir sene kadar sonra tekrar mesire yerine gidince, hiçbir faaliyet olmadığını görüp çok kızar. Sadrazam'a döner:

"Bu ne menem iştir ki buyruğumuz yerine gelmemiştir. Tiz Nikola'yı bulup huzura getir!"

Sadrazam gayet sakin bir tavırla cevap verir: "Nikola hapis-hanededir hünkârım."

Padişah, "Bu da ne demek oluyor?" gibisinden Sadrazam'ın yüzüne bakakalınca, Sadrazam olayı açıklar:

"Buralarda izinsiz kazı yaptığını haber virduklerinden yalalatup hapse atturdum."

Padişah'ın şaşkınlığına bu kez kızgınlık da eklenmiştir:

"Bu ne cüret! Buyruğumuz nasıl çiğnenir?"

Sadrazam sakindir:

"Hâşâ, velâkin Devlet-i Âliye'nin sadrazamı biziz, icra bizden sorulur. Padişahların bu işlere karışması töre değildir! Bunu değiştireceksenez buyurun mühri alın!" Yani, "Osmanlı Devleti'ni yönetme sorumluluğu bana aittir. Yetkileri-

me karışacaksanız, sadrazamlıktan istifa ediyorum.”

Ve Kanuni, muhtemelen çok kızmakla birlikte, hukuki geleneklere teslim olur, hiç sesini çıkarmaz.

İkinci örnek daha da enteresan. Ama önce biraz ayrıntı vermek gerekiyor.

Osmanlı hukukuna göre, vakıf malların kira bedelleri, her sene yeniden ayarlanırdı (ecrimisil).

Teklif edilen kirayı dükkân sahibi kabul etmezse dükkânı boşaltırdı.

Bahsedeceğim olay da işte bu konuda çıktı.

Ayasofya Vakıfları'na ait dükkânların kira bedelleri, bu usule uygun olarak, Vakıf İdaresi tarafından bir miktar yükseltilmişti.

Kiracılar itiraz edip mütevelliler kanalıyla Kanuni Sultan Süleyman'a müracaat ettiler:

“Malum Vakıflar son derece zengindir” dediler, “Dükkânların mevcut geliri giderlerine fazlasıyla yetmektedir, bu durumda kira bedellerinin arttırılmasına gerek yoktur. Sonuçta biz de Müslüman ve muhtaç insanlarız, aile geçindiriyoruz. Emredin zammı geri alsınlar.”

Kanuni, merhameti öfkesine galip bir padişahı. İnsanların mağdur olmasına da hiç dayanamazdı. Müteveli heyeti dinledikten sonra, kira bedellerinin bu senelik yükseltilmemesi için ferman verdi.

Müteveli heyet, padişah fermanını, sevinç içinde Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'ye götürdüler. Zira gereğinin yapılması kaydıyla fermanı kadılara gönderme görevi ona aitti.

Ebussuud Efendi, fermanı okur okumaz itiraz etti:

“Bunu tamim etmezem!”

Şaşkın şaşkın yüzüne bakakalan heyete durumu şöyle açıkladı:

“Padişah fermanıyla kira tespiti yapılamaz. Zira padişahın emriyle nâ-meşrû' (yanlış) olan şey, meşrû (doğru) olmaz;

haram olan nesne, ferman ile helal olmak ihtimali yoktur. Bu hususlarda emr-i şer'-i şerif (dinin emri) budur. Şer'i hükümlere vâkıf iken onları ketmetmek (saklamak), Kur'ân'daki bir âyetin tehdidinde maruz kalmaktır."

Âyeti okudu. Şerh etti...

Heyet meşihat kapısından eli boş döndü.

Ama hükmü hazmetmediler: Ne demek yani, padişahın iradesi karşısında irade beyanına kimin hakkı vardı?

Böyle şey nasıl olabilirdi?

Durumu padişaha arz ettiler.

Kanuni Sultan Süleyman boynunu büktü:

"Şeyh'in sözü haktır!" dedi, o kadar.

Sir Edward S. Creasy şöyle diyor: "Süleyman büyüktü. Yalnız müsait şartların tesadüfleriyle değil... Kullandığı azim ve ifade dolayısıyla da değil... O, bizatihi büyüktü."

Sir William Sterling-Maxwell de aynı kanaattedir: "Birinci Süleyman, on altıncı asrın en büyük hükümdarıydı."

Zaferleriyle değil, insanlığıyla büyüktü. Öncelikle adildi. Hangi konumda olursa olsun, insana saygılıydı. Herkesin hakkını gözetir, adaletsizlik yapmamaya özen gösterir, devlet adamlarına da sürekli bunu telkin ederdi.

"Mağrur olma padişahım, senden büyük Allah var!"

Padişahlar Cuma namazına (Cuma selamlığı) giderken medrese talebeleri ve halk yolun iki tarafına dizilir, bir ağızdan bağırlardı:

"Mağrur olma (kibirleşme) padişahım, senden büyük Allah var!"

Osmanlı padişahlarının çoğu mütevazı, hukuk nizamlarına ve kanunlara riayetkâr, mahkemelere saygılı, istişareye değer veren müsamahakâr insanlardır.

Batılı araştırmacılar bile bu yönlerinden takdirle bahsetmektedirler.

Ancak devlet sözkonusu olduğunda kılı kırk yararlar. Dev-

letin zarar görmesi muhtemel gelişmeleri asla müsamaha ile karşılamaz, zarar veren evlatları, eşleri, anneleri bile olsa en sert tedbirleri alırlar.

Çünkü onlar böyle yetiştirilir, çocuk yaştan itibaren "Devlet-i ebed-müddet" fikri kafalarına nakış gibi işlenir.

Devletin zarar görmesi şeriatın zarar görmesi anlamında algılanır, çünkü devlet şeriatın gücüdür.

Bu yüzden devletin üzerine titrerler. Toz kondurmazlar. Bölünme-parçalanma ihtimali belirdiğinde, evlatlarını katletmek dâhil, en yakıcı tedbirlere tevessül etmekten çekinmezler.

Yani başta "Şehzade katli" olmak üzere, bugünkü aklımız/mantığımızı sığmayan, 'zulüm', 'haksızlık' ve 'cinayet' gibi gelen bazı uygulamalar, devlet sorumluluğunun gereği olarak yapılmıştır.

Zira Osmanlı tarihi, kuruluş aşamasından itibaren pek çok şehzade isyanı kaydetmiş, bunlardan devlet ve millet büyük zararlar görmüştür.

Bu isyanlara kısaca bakmakta fayda var. Zira başka türlü dönemin şartlarını ve şehzade katlini kavramak mümkün değil.

KUR'ÂN'A AYKIRI KANUN YAPMIŞ MI?

"Kanuni Sultan Süleyman, Kur'ân'a aykırı kanunlar yapmış mıdır? Dinî hukuku yürürlükten kaldırıp kendi hukukunu yürürlüğe koyduğu için mi, kendisine, 'Kanuni' unvanı verilmiştir?"

Tabii ki hayır. Kanuni Sultan Süleyman dinî hukuku ortadan kaldırmadı, sadece zamanın değişen şart ve ihtiyaçlarına cevap verecek şerh ve izahlar kanunlaştırıldı. Bu çerçevede yasal düzenlemeler yaptı. Fatih Sultan da benzer düzenlemeler yapmıştı. Bu düzenlemelerde esas olan, yapılan kanunların Kur'ân'a uygunluğu idi. Bunu da bağımsız şeyhülislâmlık müessesesi denetliyordu.

Ali Cemali Efendi (meşhur Zembilli) ve Ebussuud Efendi gibi, sadece Osmanlı tarihinin değil, dünya hukuk tarihinin de takdir ettiği dirayetli ve kifayetli iki cevher ismin şeyhülislâmlık yaptığı bir devirde, dinî inançlara aykırı kanunlar yapmak, Sultan Süleyman gibi son derece güçlü bir padişahın bile haddi değildi. Çünkü padişahın şeyhülislâmı görevden alma yetkisi yoktu, ama şeyhülislâmın yetkileri padişahı görevden almayı da kapsıyordu. Böyle bir yapıda şeyhülislâmlar padişahı değil, padişahlar şeyhülislâmlardan korkardı.

Dinî konularda kırk yaran devasa hukukçular zamanında, Kur'ân'a aykırı kanunlar çıkarmak şöyle dursun, şeriata ters bir tavır takınmak bile imkânsızdı. Böyle bir şeyi Sultan Süleyman asla yapmak istemezdi, ama isteseydi de gerçekleştiremezdi. Çünkü, Halife Hz. Ömer'den bir arşın kumaşın hesabını sorduktan ve aldıktan sonra, Hz. Ömer'in, "Hükme karşı gelirim ne yaparsınız?" şeklindeki suali karşısında kılıcını çekerek "Seni kılıçlarımızla doğrulturuz" diyen sahabi yürekli hocalar henüz hayattaydı.

İşte sıradan birkaç örnek:

Meşhur Bursa Kadısı Emir Sultan'ın Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'i mahkemeden kovması...

İlk İstanbul Kadısı Sarı Hızır Çelebi'nin, Rum Mimar İpsilanti Efendi'yi bildiğince cezalandıran Fatih Sultan Mehmed'i, şeriata kısas hükmü gereğince aynı cezaya çarptırması...

Zembilli Ali Cemali Efendi'nin, Yavuz Padişah'ı tahttan indirmekle (hal fetvası) tehdit edip, Hristiyan ve Yahudi azınlığa yönelik şiddetli bir kararından vazgeçirmesi...

Bir İstanbul vaizinin, "Deniz yoluyla hacca gidenler için yol emniyeti kalmamıştır, Malta şövalyeleri tarafından gemilerimiz yağmalanmakta, hacılarımız esir alınmaktadır, amma padişah sarayında mışıl mışıl uyumaktadır" anlamında çok ağır eleştirilerde bulunması sonucu Kanuni'nin Girit Seferi'ne çıkması...

İstanbul vaizlerinden Abdullah Efendi'nin Sultan Dördüncü Mehmed'i (Avcı lakaplı) "Hey Padişah, millet sahipsiz kaldı, bil ki şimdi avlanma zamanı değil, ağlama zamanıdır!" diyerek Davutpaşa Camii minberinden haşlaması, Osmanlı kanunnameleri ve din önderlerinin padişahı denetleme özgürlüğü konusunda herhalde bir fikir vermektedir.

Padişahı yüzüne karşı en sert biçimde eleştirebilen din adamlarının yaşadığı bir ülkede, devletin dayandığı dine ve esaslarına aykırı kararlar alınabilir miydi dersiniz?

Son söz olarak Sultan Dördüncü Mehmed devrinde on yıl süreyle Fransa'nın İstanbul sefaretinde çalışmış De La Croix'un anılarından tek cümle aktaracağım: "Türkler kâinattaki temel kanunları Allah'ın koyduğuna inandıklarından, 'kanun yapan' (Kanuni) ünvanı taşıyan padişahın bile kanunlara asla karşı gelemeyeceğini düşünürler."

Ve bu konuda son cümleyi on sekizinci yüzyılda İsveç'in İstanbul sefirliğinde bulunmuş meşhur diplomat-bilgin Mouradgea d'Ohsson söylesin: "Padişahların şeriat hükümlerine ait hiçbir noktada hiçbir yenilik, yeni bir hüküm koyma yetkileri yoktur." (*Tableau general de l'Empire Othoman*, Paris 1788- 824, c .5, s. 7-8)

"Neden böyleydi?" sorusunun cevabını da, isterseniz, Fransız Oryantalisit Lois Gadret versin: "Bütün mü'minler kanun nazarında eşitti, çünkü kardeştiler." (*La cite cusulmane vie sociale et politique*, Paris, 1954, s. 210)

KANUNİ'NİN KADINLARI VE ÇOCUKLARI

Kanuni'nin kadınları ve çocukları konusunda, tarihçi Yılmaz Öztuna şu bilgileri veriyor:

1. İsmi belirsiz ilk eşi (Emirhan ve Mahmud isimli iki şehzadenin annesi)
2. Mahidevran (iki oğlu öldü, geriye sadece Mustafa kaldı)

3. Gülfem Hatun (Murad isimli şehzadenin annesi)
4. Hürrem Sultan (Mehmed, Selim, Bayezid, Cihangir ve Abdullah ile Mihrimah Sultan'ın annesi)

Çocuklarına gelince... Kanuni Sultan Süleyman'ın:

1. Emirhan
2. Mahmud
3. Mustafa
4. Murad
5. Mehmed
6. Abdullah
7. Mihrimah
8. Selim (Sultan II. Selim)
9. Bayezid
10. Fatma
11. Raziye
12. Cihangir
13. Orhan

İsimli toplam 13 çocuğu (15 diyen de var) olduğu rivayet ediliyor.



Kanuni nasıl öldü?

AVUSTURYA'NIN BAZI SINIR köylerine ve kalelerine saldırdığı haberi Kanuni Sultan Süleyman'a ulaşınca, kulaklarına inanamadı. "Yanlış haberdir" diye düşündü, "Avusturya ile anlaşmamız var."

Anlaşma 1562'de imzalanmıştı. Sekiz yıl süreli olan bu anlaşmaya göre, Avusturya İmparatoru Ferdinand, Osmanlılara yılda otuz bin duka vergi ödeyecekti.

Avusturya bazı bahaneler ileri sürerek ödemesi gereken vergiyi iki yıl erteledi.

Bu arada, İmparator Ferdinand ölmüş (1564), yerine Maximilian ikinci Avusturya İmparatoru olmuştu.

Sadrazam Semiz Ali Paşa, yeni imparatora bir ültimatom göndererek biriken verginin tamamen ödenmesini ve anlaşmanın yenilenmesini istedi.

Ortam git gide gerginleşti. Nihayet Avusturya sınır kalelere saldırdı. Bunu duyan Kanuni Sultan Süleyman:

“Ahde vefa göstermeyenin haddini bildirmek gerektür!” diye kükredi.

Ardından fetva alınıp sefer açıldı.

5 Ağustos 1566’da Zigetvar kuşatıldı. Kanuni Sultan Süleyman, uzun uzun kaleye baktıktan sonra askerlerine döndü:

“Zigetvar’ı sizden isterim!”

Fakat o gece hastalanıp yatağa düştü. Sokollu Mehmed Paşa, çadırında onu ziyarete gitti. Çok bitkin olduğunu gördü:

“Şevketlü hünkârim. Artık taarruz zamanıdır. Amma top sesleri sizi rahatsız edebilir. Emrederseniz otağ-ı hümayunu (padişah çadırı) gerilere çekelim.”

Padişah itiraz etti:

“Ne söylemektesin lala? Top sesleri bize ninni gibi gelir! Allah kuvvet verse de askerimizin başında ceng-u cidale katılsak...”

Bir akşam top sesleri iyice arttı. Lakin Zigetvar Kalesi bir türlü düşmüyordu.

Padişah hasta yatağında iyice sabırsızlanmıştı. Dayanamayarak yataktan çıktı.

“Kılıcımızı verin!” diye bağırdı, “Askerimizle birlikte vuruşacağız.”

Başhekim Bedrettin Çelebi, telaşla atıldı:

“Aman hünkârim, lütfen yatınız. Mübarek vücudunuz buna dayanamaz.”

Padişah’ın gözleri ateş saçıyordu:

“Geri dur çelebil.. Bu kale, yüreğimizi yakar. Cenk libasını (elbisemizi) giydirin, kılıcımızı elimize verin, atımızı çadırın önüne çekin.”

Ellerini semaya açtı: “Allah’ım, sancağ-ı şerif Zigetvar’a dikilmeden canımı alma!”

Sokollu Mehmed Paşa’ya haber gönderildi. Paşa telaşla çadıra girdi. Padişahı ayakta görünce, hayret ve korkuyla atıldı:

“Aman şevketlü hünkârim, bu ne haldir?”

Sultan Süleyman'ın kaşları alabildiğine çatıktı:

"Bu hal, askerle beraber olmak halidir lala... Ya sen burada ne ararsın? Hâlâ neden alamazsın Zigetvar'ı?"

Sesi kısıldı. Yorulmuştu. Başhekime dayandı. Bacakları gövdesini taşımıyordu. Sadrazam'a son emrini verdi: "Senden Zigetvar'ı isterim!"

Birkaç gün sonra Zigetvar düştü. Hazin ki, şanlı ordu kaleye girerken, Muhteşem Süleyman son nefesini veriyordu. Hamd sancağı burca dikilmiş, ancak Kanuni bunu dünya gözüyle göremedi (7 Eylül 1566).

Sokollu'yu bir endişe bulutu sardı. Korkusunun kaynağı, şanlı padişahın ölümü yüzünden kargaşa çıkma ihtimaliydi. Bu yüzden elim ölümü ordudan saklamaya karar verdi. Sadece birkaç sadık bende bilecekti.

Bu karardan sonra, hekimler, Kanuni'nin iç organlarını çıkarıp (Müverrih Solakzade'nin ifadesidir: "Sokollu Padişah'ı pastırma gibi sardı" diyor) cesedini tahnit ettiler. Sayıları on ikiyi geçmeyen küçük bir cemaatle cenaze namazını kıldıktan sonra iç organlarını yatağın altına gizlice gömdüler. Bedeni ise tahtın altına yerleştirildi. Ve ordu Zigetvar'dan hareket edinceye kadar, kırk günden fazla tahtın altında saklandı.

Bir taraftan da, Sokollu, Kütahya valiliğinde bulunan Şehzade Selim'e haber gönderip durumu bildirmişti. Ve Şehzade Selim, babasından boşalan tahtı sahipsiz bırakmamak için, derhal Belgrad'a hareket etmişti.

Padişah'ın öldüğü ordu ancak Belgrad'a yaklaşıırken, ölümünden tam kırk sekiz gün sonra duyuruldu. Bu süre içinde Şehzade Selim, "II. Selim" unvanıyla Osmanlı tahtına cülus etmişti.

Kanuni'nin ikinci cenaze namazı yeni padişahın da iştirakıyla Belgrad'da kılındı. Daha sonra cenaze Vezir Ahmed Paşa'ya teslim edildi. Ahmed Paşa, 400 kişilik bir muhafız kıtasıyla cenazeyi Başkent İstanbul'a getirdi. Belgrad'dan ayrılışının

otuz dördüncü günü İstanbul'a ulaşan cenaze, devlet adamları ile ulemâ tarafından karşılandı. Süleymaniye Camii'ne getirilip orada üçüncü kez namazı kılındıktan sonra, camiin mihrabı önüne defnedildi.

Yani Kanuni Sultan Süleyman, ölümünden ancak seksen iki gün sonra toprakla buluşabildi. Çünkü türbesi henüz bitirilememişti.

Osmanlı tarihinin önemli isimlerinden müverrih Peçevi şöyle diyor: "... ve mutad üzre şemleler sarınıp otağ-ı hümayun önünde namazın kıldılar. Andan Vezir Ahmed Paşa'yı ve Şeyh Nureddin Zade Efendi'yi ve merhumun makbul ve mergubu olan Ferdad Ağa'yı naşı rahmet nakışları mürafekatine koşup canib-i İstanbul'a revane kıldılar ve cami-i şerifleri mihrabı önünde defn olunmasını ferman ettiler."

"Hükmen şehit" olan biri hakkında ileri geri konuşulmaz. Böyle biri mücbir sebep olmadan değil oğluna, karıncaya bile kıymaz. Şehzade katli meselesini doğru anlamak lazım.



Sözüün özü

OSMANLILARDA ŞEHZADE KATLİ meselesini doğru anlayıp değerlendirebilmek için öncelikle İslâm-Osmanlı hukuku ve siyaset geleneğini bilmeye ihtiyaç vardır.

Hadisenin çok esaslı tarihî, siyasî ve hukukî sebepleri bulunmaktadır. İktidarın, hanedan mensuplarının müşterek malı olduğu yolunda eski Türk siyasi geleneği (ülüş sistemi) vardır.

Bu gelenek, tarih boyu menfi neticeler doğurmuş, ülkelere parçalanmasına ve Türk devletlerinin yıkılmasına sebebiyet vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde de bu geleneğin tesiriyle başlangıçta muayyen bir veraset sistemi yoktu. Güçlü ve talihi de yaver giden herhangi bir şehzade padişah olabilirdi.

Nitekim hayattaki hemen her şehzade arkasına düşman devletlerin de desteğini alarak ayaklanmış, binlerce insan ölmüş, ülke harap, millet perişan olmuştu.

Osmanlıların, gerek önce ve gerekse kendi devirlerinde

yaşanan tecrübelerden ders alarak, bu musibete uğramamak için, bizzat aile mensuplarını feda etmekten gayri bir yol bulamadığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, “Fatih Sultan Mehmed Kanunnâmesi”nde, şehzade katlini düzenleyen bir hüküm vaaz etmiştir. “Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür” mealindeki Kur’ân-ı Kerim âyeti ve gerektiğinde umumî menfaat için hususî menfaatin haleldâr edilebileceğine dair şer’î prensip, şehzade katlinin hukukî mesnedi olmuş; İslâm hukukçularının ekserisinin bu müesseseye cevaz verdikleri, mezkûr maddede sarahaten ifade edilmiştir.



Üçüncü Bölüm:

Şehzade Katlinin Gerekçeleri

İ'lâ-yı Kelimetullah misyonu

OSMANLI DEVLETİ'NİN BİRİ DİNİ, ikincisi millî iki büyük hedefi vardı: İ'lâ-yı Kelimetullah ve Kızılalma...

Özellikle İ'lâ-yı Kelimetullah değişmez ve değiştirilemez hedefti. Zaten devlet de bunun için kurulmuş, kurucular Peygamber müjdesi olduğu için İstanbul fethini “ilk hedef” seçmişti.

Bu konuda, İslâm hukukçusu Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'ün bazı önemli tespitlerini aktarmak istiyorum:

“İslâm siyaset telakkisinde, devletin misyonu İ'lâ-yı Kelimetullahtır. Bu da İslâmiyet'in yayılması demektir. İslâm hukuku, bu misyonu sekteye uğratacak her şeyi bertaraf etmeyi tabîi ve meşru görmüştür.

Avusturya elçisi Busbecq, İslâmiyet'in Osmanlı hanedanı sayesinde ayakta olduğunu, hanedan yıkılırsa dinin de yıkılacağını, din ve devletin selametinin evlattan daha mühim görüldüğünü söylemektedir.

Bir kere bu idamlar pozitif hukuka, yani Fatih Kanunnâmesi'ne uygundur. Dolayısıyla şekli hukuka göre meşrudur.

Ancak bu Kanunnâme, Osmanlı hukukuna hâkim olan şer'î esaslara uygun mudur? Olmadığı kanaatini taşıyanlar var. Uygun oluşunu savunanlar da var. Gerçekten İslâm hukukunda kanunsuz suç ve ceza olmayacağı gibi, ileride suç işlemesi ihtimaline binaen kimseye ceza verilemez.

Ne var ki, İslâm hukuku, hükümdara bir takım suçlar ih-das edebilme ve bunlara cezalar koyabilme salâhiyetini tanı-mıştır. Buna *ta'zir* denir. Padişah bir kimseyi bu çerçevede cezalandırabilir ve bu İslâm hukukuna aykırı değildir. Siya-seten katl, yani devlet başkanının, devletin birliği ve milletin dirliği için yaşaması zararlı görülen kimseleri öldürtmesi de *ta'zir* cezalarındandır.

Bütün monarşilerde olduğu gibi, İslâm hukukuna göre de devlet başkanı yani padişah, yargı gücünü elinde tutar. Bir başka deyişle padişah başhakim mevkiindedir. Kadılar, ona vekâleten dava dinler ve onun namına hüküm verirler. Böyle olunca padişahın dava dinleyip, gerekirse suçluları cezalandırması hatta idamına hükmetmesi mümkün ve meş-ru idi."

ŞEHZADE KATLİNİN DİNİ DAYANAKLARI

Fatih Sultan Mehmed, kendisine kadar gelen zaman kesitin-de meydana gelen şehzade isyanlarını değerlendirerek meşhur "Kanunnâmesi"ne şehzade katli hükmünü koydu: "Ve her ki-mesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların 'Nî-zâm-ı Âlem' için katl itmek münâsibdur. Ekser ulemâ dahi tecviz etmişlerdur. Anınla âmil olalar."

Fatih'in dikkatlere sunduğu nokta önemlidir. Buna göre âlimlerinin pek çoğu şehzadelerin 'Nizam-ı Âlem' için katline rıza göstermiştir.

"Padişah'tan korkup seslerini çıkarmadılar" diyemezsiniz, çünkü bazı âlimlerin buna muhalif kaldığını kendisi söylüyor. Demek oluyor ki, devrin âlimleri için, fikirlerini rahatça söyleyebildikleri 'özgür' bir ortam mevcut. Ne var ki, muhalifler

azınlıkta kalmış. Tabii bunun referanslarının olması gerekiyor...

İslâm Hukuku ve Medeni Hukuk Profesörü Ahmet Akgündüz bu konuda Kur'an, hadis ve fıkıhta dayanaklar bulunduğunu yazıyor. Yukarıda kısaca değindirmiş ta'zir cezasının kaynağını son devir Osmanlı hukukçularının önde gelenlerinden İbn Âbidîn'le (1836) açıklıyor:

"Nesefî'nin (1310) Ahkâmü's-Siyâse risâlesinde zikredilmiştir ki; Şeyhülislâm Hâherzâde'ye (1253), fetret zamanında fesatçıların öldürülmelerinden sorulmuş, o da, 'Onlar yüzünde bozgunculukla hareket ettikleri için öldürülmeleri mübah olur' diye cevap vermiştir.

Kendisine, onlar fetret zamanında fesatçılığı bırakıp gizlenirler, denildiğinde, 'Zarureten böyle yapıyorlar. Geri gönderilseler bile kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir' meâlindeki âyet-i kerime (En'âm: 28) gereğince, biz böyle görmekteyiz' demiştir."

Bu isyan eden şehzadelerle ilgili bir konudur. Ama bir de çocuklar var. Onlar neden öldürülüyor? Suçsuz ceza olur mu?

Akgündüz bu soruya şöyle cevap veriyor:

"Bunların cezalandırılması için suç işlemelerini beklemek çoğu zaman cezalandırma imkânını ortadan kaldırdığı gibi, bazen çok ağır ve telafisi imkânsız neticeler doğurur. Tarihi tecrübelerin de gösterdiği gibi, bir şehzadenin cezalandırılması için ayaklanmasını beklemek, düşman ülkelerle anlaşp, arkasına silahlı binlerce kişi alarak, asayiş esası tehdit eden bir kimseyle karşı karşıya kalmak demektir. Böyle bir vaziyette artık cezalandırmaktan söz etmek abestir. Çünkü iş işten geçmiştir.

Kaldı ki, bu şehzadeler öldürülmedikleri zaman, bunların da diğerlerini öldürmesi söz konusu olacaktır."

İSLÂM HUKUKU AÇISINDAN ŞEHZADE KATLİ

İslâm siyaset telâkkisinde, devletin misyonu “İ'lâ-yı Kelime-tullah"tır. Bu da İslâmiyetin yayılması anlamına gelmektedir.

Bu misyonu engelleyen her teşebbüsün ve niyetin bertaraf edilmesi, İslâm hukuku açısından meşrudur.

Peki, şehzade katlinin ilk kez yer aldığı Fatih Kanunnâme'si Osmanlı hukukuna hâkim olan şer'î esaslara uygun mudur? Buna 'hayır' diyenler olduğu gibi, 'evet' diyenler de var.

'Hayır' diyenler, 'suçsuz ceza olmaz' mantığını öne sürüyorlar, ancak hükümdarın 'ceza koyma,' bir fiili, dönem gereği olarak 'suç sayma' ve cezalandırma haklarını göz ardı ediyorlar. 'Evet' diyenlere gelince, âyetlerden, hadislerden ve İslâm tarihine geçen bazı uygulamalardan hareket ediyorlar.

Şöyle ki...

Adalet üçe ayrılır: Adalet-i mahza, adalet-i izafiye ve adalet-i nisbi...

Adalet-i mahza; hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmayan adalettir ki, en doğrusu budur. Adalet-i izafiye; kişiye, yer ve zamana göre değişebilen, göreceli, değişken adalet...

Adalet-i nisbi; adalet-i mahzanın uygulanması imkânsız olduğunda, ona göre daha alt derecede olan bir adalet uygulamasıdır.

Şehzade katli konusunda 'adalet-i izafiye' uygulanmıştır. Temel dayanağı da Bakara sûresi'nde geçen, "Fitneye sebep olmak adam öldürmekten beterdir" mealindeki "El-fitnetü eşeddü mine'l-katl" (2: 191) ve "El-fitnetü ekberu mine'l-katl" (2: 217) âyetleridir. İsyan ve isyan ihtimali bu âyetlerle değerlendirilmiştir.

Hoca Sadeddin Efendi gibi şeyhülislâmlık yapmış hukukçu ve tarihçi âlim bir zat; ayrıca tarihçi Bosnevî Hüseyin Efendi, şehzade idamlarının bu âyetlere dayandırıldığını açıkça ifade ediyorlar.

Çünkü fitneden kargaşa doğar. Kargaşadan milyonlarca mazlum zarar görür. Hükümetin yanlış icraatlarını düzeltelim ve adaleti tesis edelim derken, daha büyük kötülöklere yol açılır.

Yine Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musa ile Hz. Hızır arasında geçen bir olay hayli uzunca anlatılır.

"Hani Mûsâ, genç hizmetkârına demişti ki: 'İki denizin birleştiğı yere varıncaya kadar durmayacağım; yahut, maksadına erişinceye kadar, uzun müddet yola devam edeceğim.'"

"İki denizin birleştiğı yere ulaştıklarında balığı unuttular. Balık ise denizde bir menfeze doğru yolunu tutmuştu."

"Oradan uzaklaştıktan sonra, Mûsâ, hizmetkârına 'Yemegimizi getir,' dedi. 'Bu yolculuğumuz bizi yorgun düşürdü.'"

"Genç, 'Gördün mü?' dedi. 'Kayalığa çıktığımız zaman ben balığı unutmşum. Onu sana söylemeyi şeytandan başkası bana unutturmadı. Balık canlanıp şaşılacak bir şekilde denize doğru gitmişti.'"

"Mûsâ, 'İşte aradığımız şey buydu' dedi. Sonra kendi izlerini takip ederek geri döndüler."

"Orada kullarımızdan öyle bir kul buldular ki, ona katımızdan bir rahmet vermiş ve tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."

"Mûsâ ona, 'Sana öğretilen ilimden bir irşad vesilesi olmak üzere bana da öğretmen için sana tâbi olabilir miyim?' diye sordu."

"O dedi ki: 'Sen benim yanımda bulunmaya tahammül edemezsin.'"

"İçyüzünden haberdar olmadığın bir şeye nasıl sabredebilirsin?"

"Mûsâ, 'İnşâallah sen beni sabreder bulacaksın,' dedi. 'Hiçbir işte sana karşı gelmeyeceğim.'"

"O dedi ki: 'Eğer bana uyacaksan, ben sana ondan bahsedip de bir söz söyleyinceye kadar, hiçbir şey hakkında bana sual sorma.'"

"Böylece yola koyuldular. Gemiye bindiklerinde, Hızır o gemiyi deldi. Mûsâ, 'İçindekileri batırmak için mi gemiyi deldin?' dedi. 'And olsun ki büyük bir iş yaptın.'"

"Hızır, 'Sen benim yanımda bulunmaya sabredemezsin demedim mi?' dedi."

"Mûsâ 'Unuttuğum için beni kınama; seninle olan arkadaşlığımı da zorlaştırma' dedi."

"Yine yola koyuldular. Bir erkek çocuğa rastgeldiklerinde Hızır onu öldürdü."

"Mûsâ dedi ki: 'Bir can karşılığında kısas olmaksızın suçsuz bir kimseyi mi öldürdün? Doğrusu pek kötü bir şey yaptın!'"

"Hızır 'Ben sana, benimle beraber bulunmaya sabredemezsin demedim mi?' dedi."

"Mûsâ dedi ki: 'Eğer bundan sonra sana bir şey daha soracak olursam benimle arkadaşlık etme. O zaman benden ayrılmakta mâzur sayılırsın.'"

"Yine yola koyuldular. Nihâyet bir belde halkına vardılar ki, onlardan yiyecek istedikleri halde kendilerini misafir etmekten kaçınmışlardı. Orada, yıkılmak üzere bulunan bir duvara rastgeldiler ve Hızır onu doğrultuverdi. Mûsâ dedi ki: 'İsteseydin bu yaptığın işe karşılık bir ücret alırdın.'"

"Hızır, 'İşte bu seninle benim ayrılışımızdır,' dedi. 'Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin içyüzünü bildireceğim.'"

"O gemi, denizden geçimlerini sağlayan birtakım fakirlere âitti. Ben onu kusurlu hâle getirmek istedim; çünkü, arkalarında, bulduğu her sağlam gemiyi gasp eden bir hükümdar vardı."

"Çocuğa gelince, onun anne ve babası mü'min kimselerdi; bu kâfir tabiatlı çocuğun ileride anne ve babasını isyan ve inkâra sevk etmesinden korktuk."

"Ve istedik ki, Rableri onlara huy temizliği bakımından daha hayırlı ve merhamet yönünden daha yakın bir evlât versin."

"Duvar ise, o şehirdeki iki yetim çocuğa âitti ve altında da

onlara âit bir hazine vardı. Babaları ise sâlih bir kimse idi. Rabbin diledi ki, onlar yetişkin çağa gelince hazinelerini oradan çıkarsınlar. Bütün bunlar Rabbinden bir rahmet eseridir; yoksa ben kendi reyimle yapmış değilim. İşte, sabredemediğin şeylerin açıklaması budur.” (Kehf sûresi, 18: 61-82)

Özetleyelim...

Hızır, Hz. Musa ile Hz. Hızır arkadaş olup birlikte yola çıkarlar. Sahilde yürürken, Hz. Hızır, Hz. Musa'nın itirazlarına aldırmadan, limandaki bir geminin altını deler.

Ardından yolda rastladıkları bir çocuğu öldürür. Vardıkları köyde kimse kendilerine yiyecek içecek vermediği halde, Hz. Hızır, köyün çıkışında gördüğü eski bir duvarı onarır.

Bunlara sürekli itiraz eden Hz. Musa'ya, en sonunda davranışlarının sebebini açıklar: “Gemiye deldim ki, açık sular da bekleyen ve sağlam gemilere saldırıp içindekilerle birlikte el koyan korsanlar, eski-püskü bir şey zannedip saldırmassınlar. Yani gemiyi ve içindekileri kurtardım. Çocuğu öldürdüm, çünkü anne-babası dindar olan bu çocuk büyüyünce inkârcı bir kâfir olup ailesine eziyet edecekti.”

Gelelim eski duvara: “O duvarın altında, iki yetim çocuğa bırakılan altın var. Onarماسam duvar yıkılacak ve altınlar ortaya çıkacaktı. İki yetim çocuk da haklarını alamayacaklardı. Şimdi çocuklar büyüyene kadar sağlam kalacak, çocuklar da böylece hakları olanı alacaklar.”

Bir örnek daha: “Adalet konusunda kılı kırk yaran Hz. Ömer, fitne ve fesada sebebiyet vermesinden endişe ettiği Nasr bin Haccac'ı henüz suç işlemediği halde Medine'den Basra'ya sürgüne göndermiş ‘Senin suçun yok. Ama ileride senin yüzünden burada bir fitne doğarsa, o zaman ben suçlu olurum’ demişti (İbn Âbidîn, III/152). Râşid halifelerin tatbikatı, İslâm hukukunda sayılır.

Fransız düşünür Fernand Grenard'ın da dediği gibi, “Osmanlı Devleti, gücünü devamlılığından alır.”

Yani uzun soluklu oluşunu, hiç bölünmeden yürütmesine borçludur.

HURÛC ALE'S-SULTAN!

Şehzade idamlarının birinci çeşidi, hanedan mensubunun hükümdarlık iddiasıyla ortaya çıkması ve isyan etmesi halinde tatbik edilirdi.

Bu, Osmanlı Devleti'nde de câri olan İslâm hukukuna göre bir suçtu. Buna 'bağy' (hurûc ale's-sultan) denirdi. Haksız yere meşru hükûmete isyan edenlerin cezası dünyanın her yerinde ve her devirde idamdı.

Şehzade idamlarının ikinci çeşidinde ise ortada bir isyan yoktur. İşte şehzade idamlarının hukuka uygunluğu meselesi daha çok bu gibi durumlarda ortaya çıkmaktadır. Fitne çıkmasından korkulduğu hallerde, bunun önüne geçmek maksadıyla hanedan mensuplarının öldürüldüğü görülmektedir.

Osmanlı hukukçularının ekserisi bunu 'say bi'l-fesad' suçu çerçevesinde değerlendirmiş ve ta'zir suçlarının içinde mütalaa etmişlerdir.

Bu, henüz suç işlemeyen, ancak ileride işlemesi muhtemel ve mevhum olan kimselerin cezalandırılmasıdır.

Şehzade idamlarının bu türü, say bi'l-fesad suçunun çerçevesine girer mi, girmez mi? Hukukçular bunda ihtilaf etmişlerdir.

Fatih Kanunnâmesi'nin, bunu say bi'l-fesad olarak gören hukukçuların görüşüne göre sevk edildiği anlaşıyor. Nitekim madde metninde geçen ve 'ekser-i ulemâ tecviz etmiştir' ifadesi bunu göstermektedir. Demek ki ulemânın ekserisi buna cevaz vermiştir.

Asıl soru şudur:

Henüz ayaklanmamış bir kimsenin ileride ayaklanması kuvvetle muhtemeldir diye öldürülmesi meşru mudur?

Son devir Osmanlı hukukçularının ileri gelenlerinden İbn Âbidîn (1836) ta'zir bahsinde diyor ki:

"Nesefî'nin (1310) *Ahkâmü's-Siyâse Risâlesi*'nde zikredilmiştir ki; Şeyhülislâm Hâherzâde'ye (1253), fetret zamanında fesatçıların öldürölmelerinden sorulmuş, o da, 'Onlar yeryüzünde bozgunculukla hareket ettikleri için öldürölmeleri mübah olur' diye cevap vermiştir.

Kendisine, onlar fetret zamanında fesatçılığı bırakıp gizlenirler, denildiğinde, 'Zarureten böyle yapıyorlar. 'Geri gönderilseler bile kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir' mealindeki âyet-i kerime (En'âm sûresi, 20: 28) gereğince biz böyle görmekteyiz' demiştir." (İbn Âbidîn, III/186)

Mustafa Bey de, Bayezid Bey de, diğér bazı şehzadeler de bu hükümlere göre katledildi.

Bugünkü akılla anlamak zor, ancak o günkü akılla anlamak daha bir zordur.

Sonuçta herkes Allah'a hesap vermektedir. Biz sadece sebeplerini ve mantığını anlamaya çalışıyoruz.



Şehzade İsyanları

ERTUĞRUL GAZİ VEFAT EDİNCE, âlim ve fazıl insanlardan oluşan “Ak Saçlılar Kurulu,” Osman Gazi’yi “Bey” seçti.

Amcası Dündar Bey ise, beylik sırasının kendisinde olduğunu, Osman Gazi’nin hakkını gasp ettiğini iddia ederek ayaklandı (1298).

Bizans valileriyle işbirliği yaparak yeğeni Osman Gazi’ye komplo kurdu. Osman Gazi bu tuzağa düşseydi, henüz “Beylik” sürecini dahi tamamlayamayan Kayı Aşireti, devlete dönüşmeden Bizans’ın hükmüne girip yok olacaktı.

Beylik kurtuldu, ama Dündar Bey hayatından oldu.

“Keşke beylik de Dündar Bey de yaşasaydı” diyebilirsiniz, ama eğer beylikle Bey (Dündar Bey) bir arada yaşayamıyorsa, kimin hayatını tercih edeceksiniz? Beyliğin hayatını mı, Dündar Bey’in hayatını mı?

Osman Gazi, sorumluluğunun icabı olarak, beyliğin yaşamasını seçti. Amcasını tercih etseydi, hem kendisi hayatından olacak hem de Osmanlı Devleti büyük bir ihtimalle doğmadan

ölecekti. Bu da İslâm bayrağının yere düşmesi anlamına gelecekti (çünkü Osmanlı, İslâm'a 600 sene bayraktarlık yaptı).

Tabii, "Bana ne devletten, bana ne İslâmiyetten" de diyebilirsiniz, ancak bu gerçekçi olmaz.

* * *

1385'de Sultan I. Murad'ın henüz 14 yaşlarında bulunan küçük oğlu Savcı Bey isyan etti. O sırada Sultan I. Murad, Bizans İmparatoru V. Yuannis Palaologos'la ittifak halindeydi. Birlikte Anadolu Seferi'ne çıkmışlardı.

İmparatorun büyük oğlu Andronikos ile Osmanlı Şehzadesi Savcı Bey, anlaşarak babalarına karşı bayrak açtılar. Andronikos İstanbul'da imparatorluğunu ilan ederken, Savcı Bey Rumeli'de padişahlığını ilan etti.

Sultan I. Murad, hızla Rumeli'ye geçti. Şehzade Savcı Bey'le müttefikleri Andronikos'un ordularını darmadağın etti. Çaresiz kalan Savcı Bey, Dimetoka'ya kaçtı, ama orada yakalanıp idam edildi.

Şehid Hünkâr Murad Hüdavendigâr, babalık şefkatiyle davranıp ülkenin yarısını Savcı Bey'e verseydi, öteki oğulları da "Baba mirası"ndan pay isteyecek, devlet beş evlat arasında bölüşürülecek, bu kez "Devletin iyi yerleri senin payına düştü" savaşları çıkacak, birkaç sene içinde ortada "devlet" kalmayacaktı.

* * *

Timur Han'ın galibiyetiyle ve Osmanlı Padişahı Yıldırım Bayezid'in esir edilmesiyle sonuçlanan Ankara Savaşı (1402) sonrasında (Fetret Devri), Yıldırım Bayezid'in oğulları birbirleriyle acımasızca savaştılar. Binlerce mazlumun kanı aktı, canı yandı, bu yüzden Bizans'a nice tavizler verildi, daha önce alınmış topraklar iade edildi. Hatta İstanbul'un fethi 50 yıl gecikti.

* * *

Musa Çelebi bir ara İstanbul'u sıkı şekilde muhasara etmişken, kardeşinin (Mehmed Çelebi) ordusuyla üzerine gelmesi yüzünden muhasarayı mecburen kaldırdı. Daha sonra Bizans'a alet olan kardeşlerden Mustafa Bey (Düzmece Mustafa) isyanlarıyla, Osmanlı Devleti, önemli kayıplara uğradı. Halk çok sıkıntı çekti.

* * *

Sultan II. Murad zamanında, padişahın Bizans'ta yaşayan kardeşi Şehzade Mustafa (Düzmece Mustafadan ayırt edilebilmesi için tarihlerimiz bu şehzadeyi "Küçük Mustafa" olarak yazar) Bizans, Germiyan ve Karaman kışkırtmaları sonucu ayaklandı.

Bunun üzerine Sultan II. Murad, tıpkı Musa Çelebi gibi, İstanbul kuşatmasını kaldırarak küçük kardeşinin üstüne yürümek durumunda kaldı (1423). Çok insanın kanı aktı, devlet zayıfladı.

* * *

Hepinizin bildiği Cem Sultan isyanı... Ağabeyi Sultan II. Bayezid'e karşı ayaklanmış, Bursa'yı işgal etmiş, çok kan dökülmesine sebep olmuştur.

Tümüne hâkim olamayacağını anladığında ise devleti bölüşme teklifinde bulunmuştur.

Sultan II. Bayezid'in bu teklife verdiği meşhur cevap, dün için olduğu kadar bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Şöyle diyor:

"Bu kişver-i Rûm bir ser-i pûşide-i arûs-i pûr nâmûstur ki, iki dâmad hutbesine tâb götürmez."

Yani; Osmanlı Devleti öylesine namuslu bir gelindir ki, iki damat istemez.

Cem Sultan tutunamayacağını anlayınca Rodos'a kaçtı.

Biraz kaldıktan sonra Rodos şövalyeleri Fransa baskısına dayanamadıklarından Fransa'ya sattılar.

Fransa, Papa'ya sattı.

Yıllarca "küffar eli"nde oyuncak oldu. Onun yüzünden Osmanlı Devleti büyük paralar ödemek zorunda kaldı.

Çocuklarından bazıları Hristiyanlığı kabul etti.

Osmanlı hanedanı ve devlet adamları daima 'birli' şuuru-na, 'Nizam-ı Âlem' düşüncesine ve "Fitne katilden daha şiddetlidir" meâlindeki ilahî hükme inanıyorlardı.

* * *

Yavuz Sultan Selim babasını yıkıp padişah olduktan sonra çok sevdiği kardeşi Korkud Bey'i katletmemiş, vali olarak Manisa'ya (Saruhan) göndermişti.

Korkud Bey fıkhıta hatırı sayılır bir âlimdi. Yavuz'un istediği de ilimle irfanla uğraşmasıydı. Kıyamamıştı.

Bu arada merkezden eski padişaha mensup bazı vezirler ve askerler Korkut Bey'e mektuplar yazarak kendisini padişah görmek istediklerini, bunun için şartların hazır olduğunu bildirdiler.

Bu teklife müsbet cevap vermek, üstelik padişah olduğunda maaşlarını arttıracığını vaadetmek talihsizliğine düşen Şehzade Korkud'un mektubu Yavuz Sultan Selim'in eline geçti.

Aynı zamanda hukuk bilgisiyle meşhur olan Şehzade, hadiseyi inkar edemedi ve bu onun sonu oldu (1513).

Yavuz Selim, biraz öfkeli, biraz da hüznü bir sesle, çevresindekilere şöyle yakınıyor:

"Ben bu saltanatı, ümmete hizmet için pederumun elinden aldum ve ıslâh-ı âlem (insanların ıslahı ile mutluluğu) uğruna birader ve biraderzadelerimi (kardeşlerimi ve çocukları-nı) feda eyledum... Ben uykularımı, rahat ve huzurumu terk ile din-i mübînin te'yidine uğraşıyorum. Eğer İslâm'ı ihyâ etmek maksudunuz değilse, benim de nefs-ül emirde saltanata kat'a hevesum yoktur."

Son devir İslâm-Osmanlı hukukçusu Ali Himmet Berki

gibi bazı zatlar, bu kanunnâmenin sahte olduğunu, böyle bir maddenin bulunmadığını ileri sürmüşse de zamanımızda ilmî çevrelerde bu kanunnâmenin sahte olmadığı kanaati hâkimdir.

Fransız düşünür Fernand Grenard'ın da dediği gibi, "Osmanlı Devleti, gücünü devamlılığından alır."

Yani uzun soluklu oluşunu, hiç bölünmeden yürümesine borçludur.

BAZI ŞEHZADELER NEDEN ÖLDÜRÜLDÜ?

Çok sorulan bir sorudur bu: "Padişahlar, taht uğruna kardeşlerini, hatta oğullarını katlederler miydi?"

Taht uğruna değil, baht uğruna katlederlerdi. Yani kendi ikballeri için değil, devletin bekası için...

Bazı kitaplarımızda uzunca izah edildiği gibi, olayı, alelaide bir 'katli' şeklinde mütalaa etmek son derece yanlış olur. Olayı değerlendirirken mutlak surette dönemin şartlarını, yönetim anlayışlarını, işin önünü ve sonunu hesaba katmak, muhtemel neticelerini düşünmek, buna bağlı olarak da şu soruyu sormak lazım gelir: "Acaba devletin bekası mı mühimdir, yoksa bir şehzadenin hayatı mı?"

Yani daha önce sorduğumuz o kısa soru: "Evlat mı, devlet mi?"

Hem devlet beka bulsun, hem de şehzadeler hayatta kalsın; elbette güzel olanı, ideal olanı budur. Fakat ideali bulmak her zaman mümkün olamamıştır. Ve devletin birliğine, bütünlüğüne şehzadeler kurban verilmiştir.

Nitekim kardeş katlini sevimsiz ve hatta gayrimeşru görmekle beraber, Osmanlı Devleti'nin bekası bakımından faydalı bulanlar çoktur.

Unutmayın ki, altı yüzyıllık Osmanlı tarihi boyunca, yirmi iki şehzade isyan etmiş, devlet ve millet büyük badireler atlatmıştır.

KAÇ ŞEHZADE ÖLDÜRÜLDÜ?

Osmanlı tarihi boyunca beşi on dördüncü, sekizi on beşinci, kırk ikisi on altıncı, beşi on yedinci ve biri de on sekizinci asırda olmak üzere altmış bir şehzade katledilmiştir.

Bunlardan yirmi iki tanesi bilfiil isyan ettiği için öldürülmüştür. Diğerleri de ekseriya Fatih Kanunnâmesi'ni takib eden yüz elli yıl içinde uygulanmıştır.

1603 yılında padişah olan Sultan I. Ahmed kardeşlerini öldürmeye lüzum görmedi ve 1617'de vefatından sonra, oğulları bulunduğu halde, bunlar yaşça küçük olduğundan kardeşi Sultan I. Mustafa tahta geçti.

Böylece ilk defa bir padişahın yerine oğlu değil, kardeşi geçiyordu. Bu fiilen Osmanlı veraset telakkisinin değişmesi demekti. Çünkü Osmanlılarda o zamana kadar muayyen bir veraset prensibi olmamakla beraber, tahta hep önceki padişahın oğlu geçerdi.

Sultan I. Ahmed'den sonra, hanedanın 'erşed' (akıl sağlığı yerinde) ve 'ekber' evlâdının padişah olması hükmü getirildi ve ondan sonra bir-iki istisna dışında şehzâde katledilmedi.

Ne var ki şehzadeler sancağa çıkarılmıyor, dolayısıyla halkla temas kuramıyor, tabii devlet yönetiminde de tecrübe kazanamıyordu. Kendilerine tahsis edilen dairede yarı hapis hayatı yaşıyorlardı. Bu yüzden çoğunun sinirleri harap oluyordu.

Doğaldır ki, bileğinin hakkıyla padişah olma dönemi kapanınca, şehzade eğitimi de tavsamış, yetersiz padişahlar dönemi de böylece başlamıştı.

Sultan I. Ahmed'in getirdiği veraset sistemi, 1876 tarihli Kanun-ı Esasî'ye girdi. Bir ara Sultan Abdülaziz ve daha sonra Sultan II. Abdülhamid bu usulü değiştirerek tahta genç ve dinamik kimselerin geçmesini sağlamak maksadıyla eskiden olduğu üzere ve Avrupa hanedanlarındaki gibi babadan oğula intikal eden bir veraset usulü kurmak istedilerse de başaramadılar.

OSMANLI'YA ÖZGÜ BİR UYGULAMA DEĞİL

Şehzade katli Osmanlı'ya özgü bir uygulama değildir...

Biliyorsunuz Türkler, gerek anavatanları olan Orta Asya'da, gerekse sonra yerleştikleri İran, Ortadoğu ve Anadolu'da irili ufaklı pek çok devlet kurdular.

"Pek çok devlet kurdular" deyince, pek çoğunu yıktıklarını da kabul etmek gerekiyor. Bunların yıkılmasında, devlet hâkimiyetinin, hanedanın ortak malı sayıldığı eski bir Türk siyasi geleneğinin tesiri çok büyük olmuştur.

Hanedanın her erkek mensubu, küçük olsun, büyük olsun, tahta geçmek hususunda kendisini eşit hak sahibi görmektedir.

İşte eski Türk tarihinde bolca görülen hanedan kavgalarının esası, ülüş sistemi denilen bu gelenektir.

Bazı Türk hükümdarları bunun önüne geçmek için devleti parçalara ayırıp her birini bir şehzadenin idaresine vermek yoluna gitmişse de, mahzurları bertaraf etmek şöyle dursun, bu devletçikler düşmanlarınca kolayca yutulmuştur.

Hun, Göktürk, Kutluk, Uygur, Karahanlı, Gazneli, Güranlı ve Selçuklu; sonra da Cengiz Han, Timur, Hülagü gibi devletler, hep böyle yıkılmışlardır.

Selçuklular bir ara veliaht tayin etmek suretiyle merkeziyetçi bir usul getirmeye çalışmışlarsa da, bu usulü yerleştirmeye muvaffak olamamışlardır.

Tarihteki Türk devletlerinin, Kuzey-Güney veya Doğu-Batı diye ayrıldığı, ya da Selçuklularda olduğu gibi beylikler, atabeylikler halinde parçalandığı tarih kitaplarından hatırimızdadır.

Bu uygulamaya Sasaniler'de, Roma ve Bizans'da, hatta Müslüman Endülüs ve Mağrib devletlerinde sıkça rastlanmaktadır. Bu yönleme uymayan Avrupa devletleri, yıllarca süren ve raset savaşlarında harap olmuş, binlerce insan ölmüştür.

Osmanlı Devleti'ni Avrupa karşısında galip getiren olgu-

lardan biri de Avrupâdaki bu bölünmüşlük olsa gerektir.

İşte Selçuklulardan sonra Anadolu'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlılar, bu tecrübelerden ders almış, devletin böyle bir akıbete uğramaması için fedakârlık göstermişlerdir.

Halk arasında "Şehzade katli" diye bilinen, hanedan mensuplarının 'nizâm-ı âlem,' yani kamu menfaati yolunda katledilmesi yoluna gidilmiştir.



Tarihi doğru okumak gerekiyor

OSMANLILARDA ŞEHZADE KATLİ meselesini doğru anlayıp değerlendirebilmek için öncelikle İslâm-Osmanlı hukuku ve siyaset geleneğini bilmeye ihtiyaç var.

Hadisenin çok esaslı tarihî, siyasi ve hukukî sebepleri bulunmaktadır. İktidarın, hanedan mensuplarının müşterek malı olduğu yolunda eski Türk siyasi geleneği vardır.

Bu gelenek, tarih boyu menfi neticeler doğurmuş, ülkelerin parçalanmasına ve Türk devletlerinin yıkılmasına sebebiyet vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde de bu geleneğin tesiriyle başlangıçta muayyen bir veraset sistemi yoktu. Güçlü ve talihi de yaver giden herhangi bir şehzade padişah olabilirdi.

Nitekim hayattaki hemen her şehzade arkasına düşman devletlerin de desteğini alarak ayaklanmış, binlerce insan ölmüş, ülke harap, millet perişan olmuştu.

Osmanlıların gerek önce ve gerekse kendi devirlerinde yaşanan tecrübelerden ders alarak, bu musibete uğramamak için

bizzat aile mensuplarını feda etmekten gayri bir yol bulamadığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede, Fatih Sultan Mehmed Kanunnâmesi'nde, şehzade katlini düzenleyen bir hüküm vazetmiştir. *"Fitne, adam öldürmekten daha kötüdür"* mealindeki Kur'ân-ı Kerim âyeti ve gerektiğinde umumî menfaat için hususî menfaatin haleldâr edilebileceğine dair şer'î prensip, şehzade katlinin hukukî mesnedi olmuş, İslâm hukukçularının ekserisinin bu müesseseye cevaz verdikleri, mezkûr maddede sarahaten ifade edilmiştir.

Böylece alınan tedbirlerle Osmanlılarda ne eski Türk devletlerinde olduğu gibi ülke parçalanmış ve ne de Avrupa veraset harplerindeki gibi sıkıntılar yaşanmıştır.

Bu da, devleti altı yüz yılı aşkın bir zaman ayakta tutan âmillerden biri olmuştur.

Bir-iki asır içinde Osmanlı Devleti'nde de bir veraset usûlü yerleşerek, hanedanın en yaşlısı tahta çıkmaya başlamış, bundan sonra şehzade katli de hemen hemen tarihe karışmıştır.

Ne yazık ki şartlanmış kafalara ve okul kitaplarına, bu sebep ve gerekçelerin hiçbirini girmemiştir. Olay öyle bir şekilde takdim edilmiştir ki, bundan padişahların sadece kendilerini düşünerek, ikballeri uğruna oğullarını yahut kardeşlerini öldürttükleri sonucu çıkmaktadır.

Oysa Yıldırım Bayezid, kardeşi Yakup Bey'in 'tahtını tabuta' çevirmeseydi, devlet paramparça olmaz mıydı?

Fatih, kardeşini sağ bıraksaydı, kardeşi zaman içinde isyan çıkartmaz mıydı (çünkü hep böyle gelişti), bu isyan sebebiyle acaba İstanbul Fethi aksamaz mıydı?

Sultan II. Bayezid, Cem Sultan'ın teklifini kabul edip devleti kardeşiyle bölüşseydi Yavuz ortaya çıkabilir, 'halife' olabilir miydi?

Ve Yavuz, üzerlerine gelen kardeşleri Ahmed ve Korkud'u bağışlasaydı, toparlanırlar toparlanmaz birleşip yeniden saldır-

mazlar mıydı? Bu da Yavuz Padişah'ın en büyük ideali olan 'ittihad-ı İslâm'ı gerçekleştirmesini engellemez miydi?

Nihayet şunu sormak lazım:

Cengiz Han, Timur Leng ve Hülâgü Han gibi cihangirlerin kurdukları devletler, neden acaba bir Osmanlı Devleti olamamış, yüzyıllar boyu yaşayamamıştır?

Bunların üzerinde kafa yormadan, şartları hiç nazara almadan, o günlerin devlet telakkisini anlamaya çalışmadan masa başında hüküm vermek insafsızlıktır.

Olayı tarih, şartlar ve insaf ölçeğinde ortaya koyduktan sonra, hâlâ 'günah' hükmü vermek de mümkündür. O takdirde günahların ve sevapların değerlendirileceği mahşer günü hatırlanmalı ve olay ilahî yargıya havale edilmelidir.



Şehzade Mustafa neden öldürüldü?

İSTANBUL'UN FETHİ'NİN üzerinden 100 yıl geçmişti.
Yıl 1553... Kanuni'nin son yılları...

Osmanlı en parlak dönemini yaşıyor.

Devletin muktedir kadroları, yenilmez bir ordusu, sapa-sağlam bir maliyesi, ülke çapında yoksul bırakmayan bir sosyal yapısı var. Ama aynı tarihte bir büyük olumsuzluk geliyor. İran'daki Safevi Devleti tehlike arzermeye başlıyor.

Osmanlı barış arıyor, ama mümkün değil. Safevi Şahı, Çaldıran'ın intikamını alma sevdasında...

İlle de babasının (Yavuz) sert yumruğunu oğluna (Kanuni'ye) iade edecek.

Başka çare kalmayınca, Kanuni, İran üzerine sefer açılmasına karar veriyor. Tam da o günlerde Kanuni'ye oğlu Mustafa Bey'in ihanet mektuplarını getiriyorlar.

Bazı tarihçiler tarafından temkinle karşılanan bu mektuplar, Mustafa Bey tarafından müteaddit zamanlarda yazılmıştır, ama içeriği yaklaşık olarak aynıdır.

Mektuplarında Mustafa Bey, babasının artık yaşlandığından bahisle, atalarının tahtına oturma sırasının kendisinde olduğunu savunuyor.

Ve bu konuda İran Şahı'ndan yardım istiyor.

Kanuni önce inanmıyor, "Oğulcuğum böyle şey yapmaz, babasına komplo kurmaz!.." diye isyan ediyor, ama tümü oğlunun mührüyle mühürlenmiştir.

Üstelik olay birkaç kez tekrarlanıyor.

Kanuni'ye oğlunun başka mektuplarını da getiriyorlar.

Dahası da var; Şehzade Mustafa, değil yapmak, düşünmemesi gereken bir şey daha yapıp, adına tuğra çektiriyor. Töreye göre bu saltanatını ilan etmesinden farksızdır.

Kanuni, yol ayrımındadır artık. Ya devleti ya oğlunu tercih edecektir.

Üstündeki büyük sorumluluk sebebiyle devleti tercih ediyor.

MEKTUPLAR SAHTE MİYDİ?

Şehzade Mustafa'nın mührünü taşıyan mektupların sahte olduğunu, Hürrem Sultan'la Sadrazam Rüstem Paşa'nın hazırladıklarını öne süren tarihçilerin varlığından yukarıda bahsetmiştik.

Diyelim ki mektuplar sahte idi. Tuğra çektirmesini ne yapacağız, nasıl izah edeceğiz?

Hatırlayalım ki, tuğra padişahlığın üç simgesinden biridir:

1. Hutbede isminin anılması
2. Adına para basılması
3. Tuğra çektirme

O günlerin geçerli kurallarına göre, şehzadelerden ya da paşalardan birinin tuğra çektirmesi, devlete açık meydan okuma sayılıyor.

Kanuni bunu izah edemiyor.

Bu bir açık isyan, babasına bir meydan okumadır.

Devletin bir iç savaşa sürüklenmesi ihtimali tüylerini diken diken ediyor.

Ukusunu kaçırıyor. Stresten hastalanıyor.

Zaten unvanı "Kanuni" olan ve Alman İmparatoru Şarlken'e esir düşen Fransa Kralı Fransuva'yı Alman esaretinden kurtarmak için, sırf annesinin ricası üzerine "Almanya Seferi"ne çıkan Sultan Süleyman'ın, olayı tahkik etmeden oğlunu öldürtebileceğine ihtimal vermek zordur.

O Kanuni ki, değil oğlunun, hiçbir insanın zulme uğraması için ömür boyu çabalamış durmuştur.

Düşmanlarının bile 'adil' olduğunu söylediği bir padişah böyle bir tuzağa düşebilir mi?

Mektupların kim tarafından yazıldığını tahkik etmez mi? Elinde bir yığın kâtip (uzman) varken, böyle bir ihmal içinde olabilir mi?

Bence hayır! Kanuni her türlü araştırmayı yaptırmış ve kararını içi yana yana vermiştir.

KONYA'YA DAVET

Kararını verdikten sonra, Amasya'da valilik yapan oğlu Şehzade Mustafa'yı Konya'ya çağırıyor.

Kendisi de 1553 yılı baharında ordusuyla birlikte Konya ovasına gidiyor.

Oğlu Şehzade Mustafa otağına geliyor.

Mustafa, otağ-ı hümayunun kapısında durduruluyor. Kılıcını çıkarması, huzura silahsız girmesi isteniyor.

Oysa daha önceki uygulamalarda şehzadeler silahları ile huzura kabul olunurdu. Kuşkulansa bile yapacak bir şeyi yoktur.

Kanuni, elini öptürüyor. Oğlunun gözlerine bakamıyor. Zar zor hatırını soruyor. Sonra da dinlenmesi için kendi çadırına gönderiyor.

Bu son görüşmeleridir.

Kuşkusuz baba yüreği yanıyor!

Ama onun da yapacağı bir şey yoktur. Çünkü bu yola “Ya devlet başa, ya kuzgun leşe” denilerek çıkılıyor.

Mustafa Bey huzurdan başı önünde çıkıyor. Babasındaki tuhaflığı fark etmiştir. Kendi çadırına yöneliyor (Kanuni'nin çadırında infaz edildiği şeklinde kayıtlar bulunmakla birlikte, bize pek mümkün görünmüyor).

Çadırına girer girmez, yedi dilsiz cellat aynı anda üzerine çullanıyor.

Şehzade Mustafa, cellatlara direniyor. Onları dağıtıyor da, lakin nereden çıktığı belli ünlü cellat Zal Mehmut Ağa elinde balta ile saldırıyor.

Nutku tutuluyor âdeta Mustafa Bey'in. Çünkü Zal Mahmut, onun sarayda iken sık sık görüştüğü en yakın arkadaşları arasındadır.

Zal Mahmut, elindeki baltayı savuruyor. İsabet alan Mustafa Bey yere düşüyor.

Dilsiz cellatlar kement atıyorlar. Yay kirişini boğazına bastırıp soluğunu kesiyorlar. Mustafa nefessiz kalıyor.

Hayatını 'devletin bekası' uğruna veriyor.

SUÇLU HÜRREM SULTAN MI?

Şehzade Mustafa'nın katlinden Hürrem Sultan'ı sorumlu tutanlar, Hürrem Sultan'ın öz oğlu Şehzade Bayezid'in (d. 1525 - ö. 25 Eylül, 1561) de 'Nizam-ı Âlem' için aynı akıbete uğradığını görmezden geliyorlar.

Gerçi Hürrem Sultan, şehzadesinin katlinden birkaç sene önce vefat etmiştir, ama derin aşkının hatırına Kanuni Sultan Süleyman, Bayezid'i bağışlayabilirdi.

Kanuni'nin aşk meşk hatırına değil, devlet hatırına hareket ettiğinin en büyük delillerinden biri budur.

Devletin bekası neyi gerektirmişse onu yapmıştır.

Şu halde, Hürrem Sultan'ın aşkına kapılıp, Şehzade Mustafa'yı tahkiksiz, delilsiz katlettirmiş olamaz.

Mustafa Bey'in ölümünden bir süre sonra Şehzade Cihangir de öldüğü için tahta varis olarak geriye Şehzade Bayezid'le Şehzade Selim kalıyor.

"Ya devlet başa, ya kuzgun leşe!"

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN KAÇ ÇOCUĞU VARDI?

Şehzade Mustafa'nın dört çocuğu oldu:

Nergisşah Sultan: 1536 yılında Manisa'da doğdu. Damat Cenabi Ahmet Paşa (şair, tarihçi, Enderuni ve çeşnigirbaşı, 20 yıl kadar Anadolu Beylerbeyi olarak görev yaptı) ile evlendirildi.

Şehzade Mehmed: 1546'da Amasya'da doğdu. 1553 yılında Bursa'da 'Nizam-ı Âlem' için öldürüldü...

Şah Sultan: 1547 yılında Konya'da dünyaya geldi. Abdülkerim Ağa ile evlendirildi. 2 Ekim 1577'de öldü.

Şehzade Orhan: 1552'de Konya'da vefat etti.



Şehzade Mustafa'ya yazılan mersiyele

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN ÖLÜMÜ üzerine birçok şair mersiye ve ağıt yazdı.

Bunlar Fünûnî, Rahmî, Edirneli Nazmî, Muînî, Mustafa, Müdâmî, Sâmi, Kara Fazlî, Nisâyî, Şeyh Ahmed Efendi (Haya-lî), Selîmî, Kâdirî ve Taşlıcalı Yahya'dır.

Aralarında en meşhuru Taşlıcalı Yahya Efendi Mersiyesi'dir.

Taşlıcalı Yahya Mersiyesi

"Meded meded bu cihanın yıkıldı bir yanı,

Ecel celalileri aldı Mustafa Han'ı,

Dolundu mihr-i cemali bozuldu erkânı;

Vebale koydular al ile Al-i Osman'ı...

Yalancının o kuru bühtanı, buğz-ı pinhanı,

Akıttı yaşımızı yakdı nar-ı hicranı...

N'olaydı görmeye idi bu macerayı.

Yazıklar ane ki reva gördü bu re'yi gözüüm,

Nesim-i subh gibi yerde koyma ahımızı...
Hakaret eylediler nesl-i padişahimizi.
Bunun gibi işi kim gördü kim işitti aceb?
Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşreb,
İlahî cennet-i firdevs ana durağ olsun,
Nizam-ı âlem olan padişah sağ olsun."

Sami Efendi Mersiyesi

Son derece sert ifadeler içeren Sami Efendi'nin mersiyesine Kanuni'nin katlanmış olması, kendisi de şair olan padişahın, şiire ve şaire karşı duyarlılığının göstergesidir.

Bakınız Sami Efendi, "Padişah-ı Cihan" hakkında nasıl bir üslûp kullanıyor:

"İntikamın alayım dimiş iken Sürh-ser'im,
Kasd idüb canına kıydın ne revadır püserin (oğlun).
Bu değil idi garaz kalsa cihanda eserin,
Tac ü tahtın kime kaalır kime bu mülk ü yerin?
Buna kim oldu sebep yok mu şeha hiç haberin?..
Kara toprağa ki düştü yine şol verd-i terin (gül terin),
Bu firak odunu duyar nece yanmaz ciğerin,
Bu eğer erlik ise ancak olaa bu hünerin...
Padişehsin tutalım yok mu Huda'dan hazerin?
Mustafa n'oldu hani neyledin a Padişehim?

...

Sen Selim oğlu olub asl ile Osmân olasın,
Yedi iklimde bugün âlem ile han olasın,
Hatem-i emrin ile halka Süleyman olasın,
Her işi fehmedici akıl ü irfan olasın...
Nuh-veş bin yıl olursan dahi bir an olasın!
Dest-i hasretle çekub çak-giriban olasın!
Gide bu tac ukabâ bir ten-i uryan olasın!
Hay-hay-etdiğine sonra peşiman olasın!
Mustafa n'oldu hani, neyledin a Padişehim?

...

*Ey Şeh-i kan-ı kerem sende adalet bu mudur?
Şeh-i âlem olasin sende inayet bu mudur?
Padişehler ki ezel itdiği âdet bu mudur?
Ehl-i tedbir olana fehmi u kiyaset bu mudur?
Mustafa gibi ciğer-kuşene şefkat bu mudur?
Âl ile kıydın ana hani hakıykat bu mudur?
Kavl-i düşmen sana kar itdi meveddet bu mudur?
Yok yere kan edesin ya'ni hilâfet bu mudur?
Mustafa n'oldu hani n'yledin a Padişehim?*

...

*Gün gibi zahir idi zerre günahı yok idi,
Eşiğinden dahi bir özge penahi yok idi,
Sana ol doğru idi eğri nigâhı yok idi,
Hakk ana şahid idi gayri günahı yok idi,
Bende idi sana ol bir dahî şahı yok idi,
Hak bilür gayri yere varmağa rahî yok idi,
Ceng ider geldi desen, iki sipahi yok idi,
Hançer urdun da anın cismine âhî yok idi,
Yok idi cürmü bu Sami der İlâhî, yok idi,
Mustafa n'oldu hani n'yledin a Padişehim?"*

Kadın şair Nisâyi Mersiyesi

*"Bir Urus câdisının sözün kulağına koyub,
Mekr ü âle aldanuban ol acûzeye uyub,
Bâğ-ı ömrün hâsılı ol serv-i âzâda kıyub;
Bi-terahhum şâh-ı alem n'itdi Sultan Mustafâ?
Şâh-ı âlemsin veli halk tutdı sende nefreti,
Kimsenün kalmadı hergiz sana meyl-i şefkati,
Bâis olan müftiye irmesün Hak rahmeti,
Merhametsüz şâh-ı âlem n'itdi Sultan Mustafâ?"*

NEDEN BU KADAR ÇOK MERSİYE VE AĞIT YAZILDI?

Neden bu kadar fazla mersiye ve ağıt yazıldığına gelince; Şehzade Mustafa, hemen hemen tüm hanedan mensupları gibi, şairdi. Sanatın, şiirin ve şairin değerini iyi bilir, şairleri, sanatçıları, yazarları korur, bu tür çalışmaları, özellikle de şairleri cömertçe ödüllendirirdi.

Bu sebeple etrafında çokça şair bulunuyordu. O ölünce, sadece sevdikleri birini kaybetmemişler, gelirlerini de kaybetmişlerdi. Bu öfke, acıyla karışık olarak tüm mersiyelerde görülüyor.

Şairlerden gelen sınırsız saldırılara Kanuni'nin tahammül etmesi, şair ruhlu bir padişah olmasından ve öfkelerini Mustafa Bey sevgisine bağlamasındandır.

Şehzade Mustafa'nın ölümünün hemen ardından Amasya'da bulunan yedi yaşındaki oğlu Mehmed de 'gailenin izalesi' uğruna feda edilecektir.



*Şehzade Mustafa,
en sevilen şehzade miydi?*

BİZİM BAZI TARİHÇİLERİN çok sevdiği belli. Aynı şekilde Cem Sultan'ı da çok severler...

O kadar ki, "II. Bayezid yerine Cem Sultan, II. Selim yerine Mustafa Bey padişah olsalar, Osmanlı Devleti gerilemezdi" gibi, ancak müneccimlerin ilgi alanına giren, ama tarih açısından fevkalâde sorunlu olan hükümler bile veriyorlar.

Bunu kimse bilemez. Hatta "İyi ki onlar padişah olmadı!" demek, çok daha doğru olabilir. Çünkü girdikleri baht imtihanını ikisi de veremedi.

Cem Sultan Papa'nın elinde oyuncak olup, kendi dinini ve devletini zarara uğrattırken, Şehzade Mustafa, çevresinin doluduruşuna gelip elleriyle kendi sonunu hazırladı. En büyük maharet ve meziyet, hayatta kalmaktır!

Şehzade Mustafa, kuşkusuz seviliyordu. Zaten tüm hanedana halkın ve askerinin belli bir sempatisi vardı. Ama ille de Mustafa Bey'in padişah olmasını isteyen filan yoktu. Bu söylentiyi, geleceğini Şehzade Mustafa'nın padişah olmasına endekslemiş olanlar çıkardı.

Halk için şehzadelerin hepsi aşağı-yukarı birdi. Askerler ise hiç kuşkusuz, Şehzade Mustafa'dan çok, kendilerini zafer taçlarıyla ödüllendiren ve ülke çapında kalıcı eserler vücuda getiren, Kanuni'yi severdi.

Hem halk, hem ordu hem de devletin zirvesi, Kanuni'ye yürekten bağlıydı.

Bu görüşümüzü, Şehzade Mustafa'nın katlinden sonraki gelişmeler de doğruluyor.

Aleyhinde üretilen propagandaları etkisizleştirmek açısından Kanuni, gerçi Rüstem Paşa'yı sadrazamlıktan aldı, ancak katlettirmedi.

Bu patırtıları aşacak güçte olduğunu biliyordu.

Nitekim bir süre sonra, Mustafa Bey yandaşlarının ürettiği olumsuz propagandalarla, dedikoduları aştı ve Rüstem Paşa'yı tekrar sadrazam yaptı.

Kanuni, Mustafa Bey'in katlinden sonra devlet çapında büyük değişikliklere gitmedi. Bazılarının dediği Şehzade Mustafa'nın katlinden sorumlu tuttuğu isimleri cellatlara vermedi. Ufak-tefek düzenlemelerle yoluna devam etti.

Mustafa Bey halk ve ordu tarafından o kadar çok sevilseydi, büyük bir kalkışma gerçekleşirdi.

Soru: "Şehzade Mustafa'nın türbesini annesi mi yaptırdı?"

Elcevap: Şehzade Mustafa'nın türbesini üvey kardeşi, Padişah-ı Cihan Sultan II. Selim Han yaptırdı.

Şehzade Mustafa türbesinin kapısının üzerindeki kitabede, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Sultan II. Selim tarafından 1555'te yaptırıldığı yazılıdır.

Türbe içerisinde Şehzade Mustafa'dan başka Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Orhan (1558-1562), Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran Sultan (öl.1580) ve ismi belirsiz bir çocuk mezarı bulunmaktadır.

Bundan da anlaşılacağı gibi, Sultan II. Selim, bazılarının zannettiği gibi, üvey ağabeyi Şehzade Mustafa'ya karşı kin do-

lu değildi. Kin gütseydi, tahta geçer geçmez görkemli bir türbe yaptırılmaz, Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran Sultan'a Bursa'da mükemmel bir ev almaz, ömür boyu rahat ettirecek bir maaşa bağlamaz ve öz annesi gibi ilgilenmezdi.



İtalyan elçisinin gözüyle Şehzade Mustafa

BERNARDO NAVAGERO İSİMLİ İtalyan elçisi, ülkesine yazdığı bir raporda Şehzade Mustafa hakkında bilgi veriyor, ama bunların çoğu doğru değil, çünkü yabancı elçilerin hane-dan mensupları hakkındaki bilgileri doğal olarak son derece sınırlıdır, çoğu tahminden ve temenniden ibarettir.

Şöyle diyor:

“Şehzade Mustafa, Sultanın ilk oğlu... Annesi Çerkes. Şu anda Amasya’da ikamet ediyor. İranlıların sınırında, İstanbul’dan yirmi altı gün uzaklıktaki bir mesafede. Yıllık geliri seksen bin dükaya (Bizans altını) tekabül ediyor. Annesi de onunla birlikte yaşıyor ve Mustafa’nın annesini büyük ölçüde sevip saydığı söyleniyor.

Herkes (dediği Mustafa Bey’in çevresi, onlarla görüştüğü anlaşılıyor) onu çok seviyor ve herkes babasının yerine tahta çıkmasını istiyor. Yeniçerilerin de onun hükümdar olmasını istedikleri çok açık. Sultanın bütün kullarının arzusu da bu, çünkü ilk oğlu olmasının yanı sıra çok dürüst, cömert ve cesur

olması da herkesin onu istemesi için yeterli sebepler...

Topraklarına gelen her yeniçeriye, sultanın kullarına, sadece çok iyi davranmakla, onları misafir etmekle kalmıyor, aynı zamanda çok güzel hediyeler de sunuyor.

İşte sahip olduğu namı da böyle kazanmış. Her ihtiyaçları için yeniçeriler kendisine rahatça başvurabiliyorlar ve onun idaresinden bugüne kadar kimse sultana şikâyetçi olmamış.

Babasına sık sık armağan olarak güzel atlar, ayrıca birkaç bin düka da gönderiyor ve bunu seve seve yaptığı çok belli.

Şimdiye kadar babasına karşı hiçbir ters harekette bulunmamış. Hem de başka bir kadından olan diğer kardeşlerinin babasına yakın olduklarını bildiği, hatta biri sarayda yaşadığı halde... Bu konuda çok ılımlı...

Söylediğim gibi herkes babasının ardından Şehzade Mustafa'nın hükümdar olmasını bekliyor ve istiyor. Ancak değişik olaylardan dolayı şans Şehzade Selim tarafına da dönebilir (Diğer ikisine çok fazla önem verilmemiş). Sultanın çok sevdiği annesinin planları ve çok yetkili olan Rüstem'in planları da bu doğrultuda...

Yani sultanın ölümünden sonra Selim'in padişah olmasını desteklemek için planlar yapıyorlar. Bu yüzden paşa en önemli mevkilere kendine yakın, onun emrinde olan kişileri yerleştiriyor.

Sancakların yanı sıra, hem Yeniçeri Ağasını yerleştirdiği hem de kardeşini kaptan-ı derya mevkilerine çıkardığı gibi... Paşa, kaptan-ı derya olan kardeşinin görevden alınmaması için büyük çaba gösteriyor.

Bu mevkiden kardeşini alsa bile yerine çok güvendiği başka birini koyacak. Zira Mustafa'nın tahta çıkmasını engellemek için bir donanma ile onun yolunu kesmekten daha iyi bir şey yok.

Sultan (Şehzade demeliydi) Selim, İstanbul'a çok yakın. Hayatta kalmayı başarırsa, annesi de ölmezse, Paşa da hazine-

nin ve sultanın paralarının sahibi olarak, kaza eseri bir ölüm ile Sultan Selim'i tahta oturtmak onlar için pek de zor olmaz.

Her şeyi elde eden para aracılığı ile insanların kalbindeki Sultan Mustafa sevgisini kısa sürede silip atabilir. Bu şekilde kendisi de tahtı elinde tutmaya devam etmiş olur.

Ancak Mustafa'nın öldürülememesi durumunda ise, hak ettiği (nereden haketti?) tahta çıkmak ve çıktıktan sonra da kaybetmemek için elinden geleni yapacaktır.

Sultandan sonra tahta çıkan kim olursa olsun, herkesin bir korkusu var. Bunu Türkler de söylüyor. Bu taht meselesi oldukça kanlı olacağı benziyor ve bunun felaketlerin başı olduğunu düşünüyorlar.

Bu konu ile ilgili olarak sultanın taht için kimi tercih ettiğini anlamak kolay değil, çünkü hepsi onun oğlu ama yanında her zaman Rus karısı (Hürrem Sultan'ı kastediyor) var ve bu kadın kendi oğullarını hep ön plana çıkarıp, sürekli Mustafa'yı kötülüyor. Ama Mustafa'nın tahta çıkması konusunda pek bir şey değiştiremeyeceğini de biliyor. Sultan da bu konuda bir şey yapamaz, zira kendi ağızıyla Mustafa'nın tahta çıkacağını söyledi."

Hürrem Sultan'ı 'cadı,' Rüstem Paşa'yı 'canavar,' Kanuni'yi 'katil' ilan eden kimi tarihçilerimizin kaynağı işte bu tür mektuplardır.

* * *

Soru: "Şehzade Mustafa'nın yedi yaşındaki oğlu Şehzade Mehmed'in ne suçu vardı ki, o da babası gibi katledildi?"

Elcevap: Elbette bir suçu yoktu, zaten kimse de suç isnadında bulunmadı. Ancak istikbalini Mustafa Bey'in padişah olmasına endekslemiş bazı paşalar, beyler, ağalar, "Babasını padişah yapamadıksa oğlu Mehmed Bey'i yaparız, onu tahta çıkaralım" diye propagandaya başlamışlar, orduya nifak sokmuşlardı...

Şehzade Mustafa'nın acısı kendi ikballerini arayanlar tarafından istismar ediliyor, söylentilerin etkisinde kalan asker ve halk intikam sevdasına kapılıyor, devleti yüreğinden vuracak bir kargaşaya zemin hazırlanıyordu.

O umudu devletin selameti açısından mecburen yok ettiler.

Diyeceksiniz ki; "Yedi yaşında bir çocuktan padişah mı olur?"

Olur elbet! Nitekim daha sonra oldu. IV. Mehmed, yedi yaşındayken padişah yapıldı (8 Ağustos 1648). IV. Murad on bir yaşında, I. Ahmed on üç yaşında tahta çıktı. Fatih Sultan Mehmed ise ilk padişahlığında on iki yaşın içindeydi.

Soru: "Şehzade Mustafa'nın şehzadeler arasında en zekisi, en akıllısı, en eğitilmişisi, halk ve ordu tarafından en sevileni olduğu doğru mu?"

Elcevap: Genel olarak böyle kabul edilir. Cem Sultan için de aynı algı ve yargı vardır. Ama acaba bu yargı doğru mudur?

Gerçi elimizde 461 (2014 itibariyle) yıl önce ölmüş birinin aklını, zekâsını, eğitim seviyesini ve ona karşı sevgiyi ölçecek bir aletimiz yok, buna rağmen varılan hedefe bakıp, akıl ve zekâ seviyesi konusunda bir kanaate ulaşılabilir.

Aklının ve zekâsının Mustafa Bey'i götürdüğü yer belli: ölüm!

Demek ki, ya var olan aklını doğru kullanamamış ya da hırsı aklını geçtiği için böyle bir sonla karşılaşmıştır.

Oysa bizim tarihçilerin 'vasat zekâlı' dediği Şehzade Selim (şehzadeler arasında en eğitilmiş olanıdır, Enderun eğitimi 16 yıl sürmüştür), dengeleri gözetmiş, her adımını dikkatle almış, babasının bir dediğini iki etmemiş, hangi sancağı vermişse itirazsız gitmiş (Şehzade Bayezid gitmemişti meselâ), kendisini padişahlığa yükseltecek yolu sabır taşlarından örmüştür. Zamanı geldiğinde de "Sultan II. Selim" olarak atalarının tahtına oturmuştur.

Soru: "Sultan II. Selim gerçekten içer miydi?"

Elcevap: Padişahların içki içip içmediğini bilemeyiz. Bazı tarihlerde bu tür kayıtlar olsa da, saraya içki girdiğine dair bir belgeye rastlamadığımı bir kez daha ifade ediyorum.

“Ne belgesi?” demeyin. Osmanlı mükemmel bir arşiv devletidir. O kadar ki, Osmanlı sarayına giren bir baş soğanın bile kaydı tutulmuştur.

Padişah da olsa, isteyen kayıtsız-şartsız, saraya hiçbir şey sokamaz, saraydan hiçbir şey çıkaramaz.

Soru: “Neden o zaman ‘Sarhoş Selim’ diyorlar?”

Elcevap: Padişahlara atılmış bir dizi iftiralarından biri de bu. Hatta bundan çok daha ağırları var. Mesela Fatih’le hocası Akşemseddin’e çok daha ağır ve iğrenç iftiralarla saldırılmıştır.

Sultan II. Selim’e “Sarhoş Selim” denmesi, daha ziyade Osmanlı padişahlarını aşağılamaya çalışan Batılı yazarlardan kalma bir alışkanlıktır. Hatta bir Fransız romancısının yalanlarına dayandırılarak, Sultan II. Selim’in, Kanuni’nin oğlu olmadığı bile iddia edilmiştir. Düşmanlığın bu kadarı insana pes ettiriyor!

Soru: “Hamamda sarhoş haliyle cariyeye kovalarken, nalinın kaydığı ve başını mermerle vurarak öldüğü doğru mu?”

Elcevap: Tam bir safsatadır! Sadece parmak işaretine, hatta göz işaretine bakan cariyeyi kovalaması için ‘deli’ olması lazım. Büyük ihtimalle sıcaktan etkilenmiş, kalp krizinden ölmüştür.



Dördüncü Bölüm:

*Şehzadeler Nerede ve
Nasıl Eğitilirlerdi?*

Şehzade eğitimi

HER DEVLET YA KENDİNE özgü bir sistem geliştirir ya da başka sistemleri taklit eder. Osmanlı Devleti yönetim biçiminden orduya, mali sistemden, eğitim sistemine kadar her alanda kendine özgü bir sistem geliştirmişti.

Bu sistem pek tabii inanç manzumesine, ondan kaynaklanan ahlakiye ve dünya görüşüne uygun olacaktı.

Sistemin özü aynı inanca mensup bulunmak, yani Müslüman olmaktı. Orta zamanlarda devlet kademelerinde yükselmenin ön şartı buydu. Osmanlı'yı yönetenler tüm inançlara saygı duymakla birlikte, kendi inançlarının üstünlüğünü kabul ederlerdi.

Öteki inançlara duyulan müsamahanın kaynağında insana duyulan saygı vardı. İslâm inancında insan mukaddesti. İnsan mukaddes olduğu için, tercihlerine (dini tercihler dâhil) müsamaha gösterilmeli, bu yüzden insan incitilmemeliydi.

Bunu eğitim sistemine de yansıttılar. Hristiyan çocuklar devşirilip eğitiliyor, kabiliyetlerine ve çalışkanlıklarına göre

yükselmeleri, hatta devletin ikinci adamı olmaları sağlanıyordu. Bu sistem o günkü Avrupa'nın bilmediği bir sistemdi.

Sultan İkinci Mahmud'a (1808-1839) kadar devam eden bu sistem 'resmî öğretim' ve 'sivil öğretim' şeklinde iki ayak üstünde duruyordu...

Resmî öğretimin en temel ocağı 'Acemioğlan Ocağı'ydı...

Fethedilen bölgelerden devşirilen çocuklar üç ya da sekiz yıl süreyle Türk ailelerinin yanında kalıyor, din-iman, edep-erkân, gelenek-görenek öğreniyor; ondan sonra, hem nazarı hem de ameli bilgiler almak üzere 'Acemioğlan Ocağı'na gönderiliyorlardı.

Gelibolu'da ve İstanbul'da bulunan Acemi Ocakları, Yeniçeri Ocağı'na profesyonel asker yetiştirirdi (Türkiye'de birkaç yıldan beri konuşulan 'profesyonel ordu'yu Osmanlı ceddimiz 1300'lü yılların sonlarında, Sultan I. Murad [1362-1389] devrinde kurmuştu).

Burada askerlik sanatını öğrenen acemiler ihtiyaca ve yeteneklerine göre diğer ocaklara gönderilir, bir 'usta' yeniçerinin gözetiminde pişip olgunlaşmaları sağlanırdı.

Acemi Ocağı'nda yetişip yeniçeri ortalarında 'usta-çırak' ilişkisi içinde olgunlaşanlar arasından yeniçeri ağaları, hatta sadrazamlar çıkmıştır.

Enderun Mektebi'ne gelince buna 'Enderun Akademisi' demek yanlış olmaz.

Osmanlı oluşumu içinde ilk kez Sultan II. Murad zamanında kurulan Enderun, çeşitli değişikliklere uğraya uğraya Osmanlı'nın son yıllarına kadar yaşamını sürdürmüştür.

Başlangıçta şehzadeleri eğitmek amacıyla saray içinde kurulmuştu. Sonraları devlet adamı yetiştiren bir akademiye dönüştü. Hristiyan ailelerden devşirilen çocukların dürüst, sadık, zeki, kabiliyetli ve fiziksel anlamda düzgün olanlar burada eğitime alınmaya başlandı.

Enderun Akademisi'ne alınan öğrencilere öncelikle Kur'an-ı

Kerim, tefsir, hadis, kelâm gibi dini dersler verilirdi. Edebiyat, şiir, gramer, Arapça, Farsça, matematik, coğrafya, mantık gibi ilimler bunlardan sonra gelirdi.

Yani önce sağlam uhrevî bir temel atılır, dünya o temelin üzerine inşa edilirdi.

Enderun öğrencisine 'iç oğlanı' ('oğlancılık' söylentileri buradaki 'oğlan' kelimesinin bugünkü anlamda kullanılması-na dayanıyor, ancak Osmanlı'da 'genç öğrenci' anlamında kullanılmıştır) denirdi. Enderun'un çeşitli kademelerinden mezun olanlar kabiliyetlerine ve ihtiyaca göre değerlendirilir, Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görev alırlardı.

Osmanlı Devleti, kendi kurumlarında yetişmeyenlere güvenmez, dolayısıyla görev vermezdi. Bu durum, Türklerin devlet kademelerinden dışlandığı şeklinde eleştiriler almakla birlikte, durum böyle değildir. Öncelikle 'devşirme'yi 'yabancı' saymak yanlıştır. Geçtiği evreler devşirmelerde yabancılık bırakmamıştır.

Hatırlamamız gereken bir husus da şudur: Osmanlı'yı batıran devlet adamlarının içinde 'devşirme' devrede kulak kabildendir. Ne yaptıksa biz kendi kendimize yaptık!

Kaldı ki, Osmanlı bürokrasisinin tümüyle devşirmelerden oluştuğu iddia edilemez. Divan ve taşra teşkilatlarından yükselenler de vardır ve buralara genelde Türkler hâkimdir. Zaten Kanunî'den itibaren Türk çocukları da Enderun'a alınmışlardır.

Bürokrasinin asıl kaynağı Dîvân-ı Hümâyûn'dur. Dîvân-ı Hümâyûn hem idarî, hem hukukî bir meclis hem de bürokrasinin merkezi ve beynidir.

Devlet yönetimine ilişkin her karar burada alınır. Her türlü yazışmalar burada yapılır. Siciller, defterler, malî kayıtlar burada tutulur ve her kayıt burada saklanırdı.

Anlayacağınız Divan, zannedildiği gibi, sadece arada bir toplanan bir 'Bakanlar Kurulu' değil, sayısız bürodan ve bü-

rokrattan oluşan bir kurumdur. 'Divan Kâtipliği' denilen yüksek makama ise, usta-çırak ilişkisi içinde zamanla ulaşılır.

Enderun'a, devlete üst düzey yönetici yetiştiren bir 'Kamu Yönetimi Okulu,' hatta 'Dâhiler Okulu' da denebilir.

Osmanlı padişahları başta olmak üzere, Kâtip Çelebi, Gelibolulu Mustafa Ali, Feridun Ahmet Bey, Baltacı Mehmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa, Köprülüzade Mehmed Paşa, Fazıl Ahmed Paşa, Mustafa Paşa, Cezzar Ahmed Paşa, Nevşehirli İbrahim Paşa, ünlü matematikçi Matrakçı Nasuh gibi pek çok ünlü ismin ortak noktaları, Enderun Mektebi'nde eğitim görmüş olmalarıdır.

Bu bakımdan, Enderun'a, 'Dâhiler Mektebi' demek caiz.

Amerikalı ünlü eğitimci Andreas Kazamias'ın 'idealimdeki okul' dediği, yine Amerikalı Lewis Terman'ın (Stanford-Binet adlı zekâ testini bulan kişi), "Öğrencilerin zekâ seviyesini ölçmek için ilk defa test yönetiminin uygulandığını" söylediği Enderun Mektebi, aynı zamanda dünyanın ilk 'Kamu Yönetimi Okulu' olarak da tarihe geçmiştir.

Başta padişahlar ve sadrazamlar olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu 'devlet adamı' kadrosu bu mektepte yetiştirilmiştir.

Osmanlı'nın hızlı yükselme sebeplerinin başında yine bu mektep gelir.

Öğrenciler, zekâ, bilgi ve yetenekleri konusunda sürekli testlerden geçirilir, bu ölçümler sayesinde en başarılı olacakları alan belirlenirdi.

Bu bağlamda dünyada, öğrencilerin öğrenme arzusunun, zekâ seviyesinin, ilgi alanlarının ölçüldüğü ve buna göre eğitime tabi tutulduğu ilk örnektir.

Amerika'da Enderun mektepleri hakkında üç yüz elliye yakın master ve doktora çalışması yapıldığını ve Amerikan eğitim sistemi için Enderun'dan yararlandığını da hatırlamak gerekiyor.

Yirminci yüzyılın başında Amerikalı Eğitimci-Psikolog John Dewey'in, 'Çocuğa Göre Eğitim İlkesi' olarak dünyaya sunduğu 'çağdaş eğitim metodolojisi,' aslında Enderun sisteminin kopyasından başka bir şey değildir.

İNGİLİZ ELÇİSİNİN ENDERUN DEĞERLENDİRMESİ

Eksi bir İngiliz elçisinin Enderun mektepleri hakkında söyledikleri ilginçtir:

"Osmanlılar, aldıkları esirlere hiç kötülük yapmıyor, kardeş gibi davranıyorlar. Hangi millettense, hangi dinden olursa olsun, küçük çocukların zekâlarını ölçüyorlar. Keskin zekâlı çocuklar, 'Enderun' denilen mekteplerde, değerli öğretmenler tarafından okutuluyor, İslâm bilgileri, İslâm ahlakı, fen, kûltür dersleri verilerek kuvvetli, başarılı Müslümanlar olarak yetiştiriliyorlar. Osmanlı ordularını zaferden zafere ulaştıran değerli kumandanlar, Sokollular ve Köprülüler gibi seçkin siyaset ve idare adamları, hep böyle yetiştirilen keskin zekâlı çocuklardı. Osmanlı akınlarını durdurmak için, bu Enderun mekteplerini ve bunların kolları olan medreseleri yıkmak, Osmanlıları fende geri bırakmak lazımdır."

Akıl için yol bir... Doğru söze ne denir?

ENDERUN'A 'ODUNCU' GİRİP SADRAZAM ÇIKMAK

Enderun sistemi hakkında bir fikir sahibi olmaya yardım edeceğimi umduğum birkaç örnek üstünde durmak istiyoruz...

Birincisi: Baltacı Mehmed Paşa (Prut Savaşında Rus Çarlığı ordularını dize getiren komutan)...

Saraya 'oduncu çırağı' olarak girdi. Yani balta (baltacı unvanı buradan gelir) ile odun kırıyor, ocaklara taşıyordu.

İşini iyi yapması, odun kırmada pratik ve uygun yeni metotlar geliştirmesi sonucu dikkat çekti. Enderun'a alınıp eği-

tildi. İğnenin deliğinden geçirildi. Önce 'Baltacı Halifeliliği'ne yükseldi.

Sesinin güzelliği yüzünden musikiye teşvik edildi, müezzin oldu. Oradan yazıcılığa terfi etti.

Basamakları hızla çıkarak 1703 Aralık ayında 'Mirahurluk'a terfi etti. Çok zeki ve son derece çalışkandı. İlme karşı müthiş bir merakı vardı. Durmadan okuyordu. Bu çabası onu 1704 yılı Kasım'ında vezirliğe, hemen ardından kaptan-ı deryalığa, 21 Aralık 1704'te de Sadrazamlığa taşıdı.

Prut Savaşı'nın kahramanı işte bu eski 'saray oduncusu'dur.

BULAŞIKÇI SADRAZAM!

Osmanlı Devleti'ni derleyip toparlayan meşhur Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa da saray bulaşıkçılığından sadrazamlığa yükselen bir yetenektir.

Saraydaki ilk işi bulaşıkçılık, ikinci işi aşçı yamaklığıdır. Çalışkanlığıyla göze girdi. Hızla yükseldi. Çorum Sancak Beyliği, derken 'Beylerbeyi' payesi ile Trabzon valiliğine atandı.

Köprülü Mehmed Paşa'nın hayatına bakınca; kararlılığın, çabanın, çalışkanlığın, fedakârlığın, sabrın, gerektiğinde risk almanın ve kişisel insiyatif kullanmanın ne anlama geldiğini anlayabiliyor.

Sultan IV. Mehmed tarafından Sadrazamlığa getirildiğinde yetmiş sekiz yaşındaydı.

Sarayda Kösem Sultan'la Turhan Sultan arasındaki sürtüşme ayyuka çıkıyor, yeniçeri ve sipahi ağaları siyaset yapmaktan askerlik yapmaya vakit bulamıyordu.

Maliye bozulmuş, ordu siyasete girmiş, Anadolu'da Celali İsyanları gemi azıya almış, her şey karman çorman olmuştu. Devlet mevkileri, para ile satın alınır durumdaydı.

Bir valilik, bir kadılık hatta bir vezirlik, bir altın fazla verenin üstünde kalıyordu.

Devletler de, tıpkı insanlar gibi, zaman zaman sıkıntılara ve krizlere düşebilirler. Önemli olan böyle durumlarda doğru tercihler yapmak ve doğru insanlara görev vermektir.

Bu Osmanlı'yı beş yüz sene zirvede tutan sırdır.

BERBER ÇIRAĞI PAŞA

Son örneğimiz Cezzar Ahmed Paşadır ki, Bosna'dan İstanbul'a getirilmiş bir 'devşirme'dir.

Önce İstanbul'da bir berberin yanına çıracak girmiş, zekâsı sayesinde zanaatı çabucak öğrenmiş, berberlikte âdetâ devrim yaparak zaman zaman kendisine tıraş olmaya gelen Hekimoğlu Ali Paşa'nın dikkatini çekmeyi başarmıştır.

O devirde, Osmanlı Devleti'nin her mensubu, yitik zekâ ve kabiliyetleri ortaya çıkarmaya memur bir 'yetenek avcısı'dır.

Ali Paşa, genç berber çırağını saraya önermiş, bunun sonucu olarak da Enderun'a girmiş, yetiştirilmiş ve seksen yaşında Akka'yı Napolyon Bonapart'a karşı savunmuştur.

Fransızların 'yenilmez' dediği mağrur general Bonapart'a ilk mağlubiyetini tattıran ve "Bir ihtiyara maskara olduk... Akka'da durdurulmasaydım, belki Şark İmparatoru olurdum" dedirten Osmanlı Veziri, işte bu eski berber çırağıdır.

O tarihte on beş yaşlarında bir genç olan Sultan IV. Mehmed (Sultan I. Mustafa ile Hatice Turhan Sultan'ın oğlu Avcı Mehmed) çaresizlik içinde kıvranıyordu. Dirayetli bir sadrazam bulma ümidiyle bazen günde iki sadrazam değiştirdiği bile olmuştu. Devlete müthiş bir istikrarsızlık hâkimdi. Yedi yılda on beş sadrazam değişmesi, bu istikrarsızlığın boyutlarını gösteriyordu.

Köprülü Mehmed Paşa bu şartlar altında sadrazam oldu (1657).

Onu kıskananlar, "Böyle zamanda devlete genç biri sadrazam lazımdır, oysa Köprülü Paşa'mız yerinden kalkamayacak

kadar ihtiyardır; yarın öbür gün emr-i hak (ölüm) beklediği için de işleri aceleye getirmekte, bu yüzden eline yüzüne bu-
laştırmaktadır.”

Hâlbuki o sadrazam olmasaydı, Osmanlı çözülüp çökebi-
lirdi.

Devleti âdeta yeniden kurdu.

Derler ki, “Sultan IV. Mehmed’in en iyi icraatı Köprülü
Mehmed Paşa’yı sadrazamlığa getirmesi ve onu orada tutma-
sıdır.”

ENDERUN AKADEMİSİ MÜFREDATI

Enderunda İslâmî ilimlerin; yani Kur’ân, ilmihal, tefsir, hadis, kelâm, tecvit, akaid, Arapça, Farsça, peygamberler tarihi, mi-
ras hukuku yanı sıra tıp, astronomi, hendese (geometri), tarih, coğrafya, mantık (felsefe), hikmet, Türk dili ve edebiyatı, sarf, nahiv, bed-i beyan (güzel konuşma), şiir ve inşa, mendi (söz ve lügat), hitabet, maanî (söz dizimi, sentaks); güzel sanatlar alanında musiki, tezhip, hüsn-ü hat (güzel yazma), cilt sanatı, mimari, minyatür; spor alanında binicilik, kılıç kullanma, ok atma, yüksek atlama, mızrak, çelik-çomak, güreş, meç, ağırlık kaldırma, cirit, şamar atma (meşhur ‘Osmanlı tokadı’ deyimi-
ni tarihe geçiren işte bu ‘şamar atma’ eğitimidir) da öğretilir-
di...

Ayrıca giyim kuşam, deri işlemeciliği, kuyumculuk, çeşitli ilaç ve merhem yapımı gibi dersler de verilirdi.

Beyinler tek konuya hapsedilmez, her alanda ve her an-
lamda ‘donanımlı insan’ yetiştirmek amaçlanırdı.

Tabii, aralarında vasat kabiliyetli olanlar da vardı ki, on-
lar Kapıkulu Ocakları’na sevk edilir, ordunun okumuş-yazmış zümresini teşkil ederlerdi. Ocak içinde gösterdikleri perfor-
mansa göre bunlar da yükselir, kumanda heyetine girebilir-
lerdi.

M. Baudler, Osmanlı'nın Enderun eğitimi hakkında şunları yazıyor:

“Türk milletinin başarılarına şaşmamak lazım; çünkü onlar elit kadroları nasıl yetiştireceklerini, gençleri nasıl disipline edeceklerini biliyorlar. Bir yandan onları mükemmel insan haline getirirken, öte yandan kabiliyetlerine göre ödüllendirmeyi de ihmal etmiyorlar.”

MÜKEMMEL BİR EĞİTİM

Enderun'da eğitim son derece disiplinliydi. Öğrencinin âdeta genlerine girilir, tüm kabiliyetleri ortaya çıkarılır ve bunlar safha safha geliştirilirdi.

Ancak ilim özgürdü. Âlimler, Ramazan'ın ilk on gününde padişahın huzurunda yapılan ‘huzur dersleri’ esnasında bile sözlerini esirgemez, hiçbir endişeye kapılmadan düşüncelerini açıkça seslendirirler ve savunurlardı.

Enderun'da hocalarının donanımlı olmasına çok dikkat edilirdi. Hatta çeşitli İslâm ülkelerinden bilginler getirildi (Molla Güranî örneğinde görüldüğü üzere).

Padişah hizmetine ayrılacaklara âdab-ı muaşeret dersi ayrıca verilir, yere tükürmek, öksürürken mendilini ağzına kapatmamak, lekeli elbise giymek gibi hususlar kusur sayılıp cezalandırılırdı.

İbadet en dikkat edilen hususlardan biriydi. Enderun talebeleri yaz-kış, her sabah namaza iki saat kadar kala yataktan kalkarlar, namaz vakti girene dek Kur'ân okurlar, akşam namazlarından yine bir saat önce abdestlerini alır, güneş batıncaya kadar Kur'ân okurlardı.

Akşam namazını kıldıktan sonra, yatsıya kadar dinlenirler, yatsı ezanı okunur okunmaz ikişer ikişer dizilir, hünkâr meclisine gelirlerdi.

Burada her oda kendisine ayrılmış yerde namazı kıldıktan

sonra, imamla birlikte kalkarlar, Hünkâr'a dua ederlerdi.

Sonra herkes odasına çekilirken, ayaküzeri "Padişah esenliği ve geçmiş padişahlar ruhları için üç ihlas, bir fatiha" ihsan ederlerdi.

Enderun yalnızca idareci yetiştirmez, onun yanı sıra mimar, nakkaş, minyatürcü, hattat, kâtip, imam, müezzin, müverrih, şair, âlim, hârende, sazende de yetiştirirdi.

En dindar Müslümanlar, en kuvvetli hafızlar, en meşhur müezzinler, en hassas şairler ve edipler, en cesur askerler, en tutarlı kumandanlar, en mahir sanatkârlar, mimarlar, ressamlar ve nakkaşlar, en yüksek musikişinaslar, hattatlar, en değerli âlimler ve müverrihler Enderun'da yetişmiştir.

Enderun Mektebi'nde başarılı olanlar, son derece âdilane uygulanan terfi sistemi sayesinde sadrazamlığa kadar yükselirlerdi.

Enderun Mektebi, 1808-1839 tarihlerinde, Sultan İkinci Mahmud tarafından kapatılmış, 01 Temmuz 1909 tarihinde çıkarılan bir kararname ve talimatname ile de lâğvedilmiştir.

Osmanlı devlet kurumları, Müslüman olmak kaydıyla herkese açıktı. Herkes zekâsına, kabiliyetine, sadakatine ve liyakatine göre yükselirdi.

Amaç ahiret öncelikli insan yetiştirmekti. Ahiret öncelikli insan, bilimden gelen gücünü insanların hayrına kullanır, günümüzde örneklerini sıkça gördüğümüz gibi, insanlığın ve insanların zararına kullanmazdı.

Tesadüfen zirveye çıkılmaz...

Çıkılsa bile zirvede durulamaz...

Osmanlı'yı beş yüz sene zirvede tutan, akla-hayale sığmayacak kadar büyük başarılarla taşıyan sebeplerin temelinde, işte bu eğitim sistemi yatıyor.

Şehzadeler, diğer isimsiz çocuklarla birlikte bu okullarda yetiştirilir, yetiştirme sürecinde hiçbir imtiyaz tanınmaz, fark gözetilmezdi.

Beşinci Bölüm:

Harem-i Hümayûn ve Sakinleri

Harem gerçeği

OSMANLI DÜŞMANLARININ en çok istismar ettikleri konuların başında harem geliyor.

Aslına bakarsanız, olumsuz şeyler yazarların ve söyleyenlerin çoğunun Osmanlı ve kurumları konusundaki bilgisizliğinden kaynaklanıyor. Osmanlı ailesine, Osmanlı insanının yaşam biçimine, sosyal hayatına hem yabancıdırlar, hem de bu konularda son derece yüzeysel bilgilere sahiptirler.

Batılı bazı yazarlarla Batıcı bazı yazarlar Osmanlı gerçeğini bulma ve sunma konusunda, ayrıca çok isteksizdirler. O kadar ki, Osmanlı'ya dair eserlerini yazarken, Osmanlı arşivlerini taramak yerine sadece Avrupalı gezginlere, büyükelçilere ve sarayda hizmet etmiş esirler tarafından kaleme alınmış karalayıcı hatıralara dayandırmaktadırlar.

Kaldı ki, romancılar bu kadarlık bir zahmete bile katlanmamakta, kitaplarına salt hayallerini boşatarak eski deyişle bir nevi hayal tacirliği yapmaktadırlar. Doğu'nun egzotik havasından yararlanarak da kitaplarını satmaktadırlar.

Batılıları biraz olsun anlayabiliyoruz. Fakat Osmanlı hakkında yapılmış sayısız araştırmaya aldırmadan, hatta onlardan haberdar olma gereği duymadan Batılı hayalperestlerin yazdıklarını 'doğru' zanneden 'Batıcı'ları anlayamıyoruz.

Son zamanların bazı tarihî kişilerinde hiçbir noksan aramayan ve yaptıkları her şeyi elifi elifine doğru sayan bu zihniyet nedense Osmanlı tarihine ilişkin olaylarda böyle bir tolerans göstermiyorlar. Tam tersine cımbızla hata arıyorlar.

Şimdi bakalım ki, işin gerçeği neymiş?

"Tarihi Sevdiren Adam" unvanımızdan dolayı, Osmanlı tarihine ilişkin konularda 'taraf' olduğumuz şeklindeki ithamları düşünerek, sözü, 1960'larda Topkapı Sarayı'ndaki Harem Dairesi'nin restorasyonunda görev alan insafli Fransız tarihçi Robert Anhegger'e bırakalım.

Robert Anhegger şöyle diyor:

"Onarım esnasında haremın Avrupalıların yüzyıllarca yazıp çizdikleriyle hiçbir alakası olmadığını fark ettim. Harem padişahın dilediği kadınla yatması için düzenlenmiş bir kurum değil. Zaten haremın mimarisi bu amaca göre düzenlenmemiş. Bu mimari yapı içinde padişahın cariyeleri görevbilmesi için kuş olup uçması lazım. Zira kapılar, daireler geçişler başka yoldan hareme ulaşmasına izin vermez.

Cariyeler 25 kişilik koğuşlarda kalıyor. Üst katta onlara nezaret eden kalfaların dairesi var. Kalfaların cariyeleri her an çok sıkı denetimi sözkonusu.

Padişahın annesi kendi bölümünde, padişahın kadınları ayrı bölümde, padişah ise kendi dairesinde yaşamaktadır. Padişahın kadını annesi seçip oğluna sunmaktadır. Padişahın kalkıp cariyeler bölümüne geçebilmesi imkânsızdır.

Belli ki harem bir üniversite olarak tasarlanmış. Cariyeler o üniversitenin öğrencileridir.

Burada yaşayanların bir dakikası dahi boş geçmiyor, sürekli eğitim görüyorlar. Ayrıca bıçkı, dikiş, nakış gibi el sanatları

öğreniyorlar. Cariyeler köle değil, hele cinsel köle hiç değil...

Bence doğru deyim, cariyelerin padişahın evlatlıkları olduklarıdır."

Bize 'Fransız' bir yabancı bunları yazarken, 'bizden' pek çok kalem, harem hayatı hakkında hiçbir inceleme yapmamış birçok köşe yazarı, harem kaynaklı olarak tüm Osmanlı'yı aşağılayıp incitiyor; sekiz seneye seksen senelik icraatı sığdıran Yavuz padişah dâhil, neredeyse bütün Osmanlı padişahlarını 'seks manyağı bir iğrençlik âbidesi' gibi gösteriyorlar!

Padişah, canı istedikçe hareme dalar, karpuz seçer gibi cariye seçer, hevesini aldıktan sonra da def edermiş!

Hadım ağaları ile cariyeler haremden aşk yaşarlarmış!

Bu iddialar, saçmalılığı zirveye çıkarmak dışında, tarihçi için bir anlam ifade etmiyor.

Çünkü ne böyle bir padişah var, ne böyle bir harem ağası, ne cariye ne de böyle bir harem!..

Uydur uydur yaz!

Bir kere haremden 'zina' denen illetin 'Z'sinden söz edilmesi imkânsızdır! Çünkü kamera sisteminden daha güçlü bir 'hareme gözetimi' vardır.

Bir yandan Ak Ağalar, bir yandan Kara Ağalar, bir yandan valide sultanın, bir yanda kadın sultanların gözcüleri; öte yandan gözdelelerin ve ikballelerin gözetimi hiçbir şeyi gizli bırakmaz.

Yani istense bile haremden 'uygunsuz' yaşamamanın imkânı yoktur.

Ayrıca da 'hareme hayatı'na İslâm'ın ruhu hâkimdir. Duvarlar âyetlerle bezelidir. Hadım ağaları ve cariyeler başta olmak üzere harem halkı dinî kurallara bağlıdır. O kadar ki, kendilerini padişaha bile göstermezler. Öyle yetiştirilirler.

Zaten haremden cariyelerin tek işi seçilene kadar padişah için hazırlanmak ve bu yolda mücadele vermek değildir.

Bazıları musiki ile bazıları oyalayla, bazıları resimle, bazıları

mutfak işleriyle, temizlikle meşgul olmakta, bazıları da harem halkına hizmet etmektedir.

Sayıları yerli ve yabancı kimi yazarların abarttığı kadar da kalabalık değildir.

Binlerce olduğu iddia edilen cariyelerin en kalabalık dönemi Sultan I. Mahmud dönemidir ki, o dönemde bile tüm Harem Dairesi'nde üç yüz altmış civarında cariye mevcuttur.

Bunların üç yüzden fazlası berberusta, çamaşırcı, kahveci, bahçıvan, hamamcı gibi isimler alan, çoğunluğu yaşlı ve güzel olmayan maaşlı hizmetçilerdir. Çünkü haremde erkek hizmetçi çalışmamaktadır.

Aynı dönemlerde, Avrupa saraylarındaki hizmetli sayısı gerçekten binlercedir ve sarayların çoğunda her türlü ahlaksızlık yaşanmakta, envaiçeşit cinayet işlenmekte, zehir şişeleri elden ele dolaşmaktadır.

Borjiyalar Hanedanı'nın kadınlarının bir gecelik zevklerine alet ettikleri gençleri, sabaha karşı sarayın yüksek duvarlarından uçuruma atırıp katletmeleri meşhurdur.



Cariyeler yükselebilir miydi?

HER CARİYE ZEKÂSINA, becerisine, başarısına ve sadakatine göre y kselebilirler.

Hatırlayalım ki, padişahın hem devlet işlerini koordine ettiği hem de özel hayatını sürdürdüğü saray, aynı zamanda Enderun kısmı ile erkeklerin, harem kısmı ile kadınların eğitim gördüğü bir merkez hüviyeti taşıyor.

Buralarda y kselebilmenin tek şartı zekâ ve beceridir. İltimasın hiçbir türlüsü yoktur.

Hareme alınan cariyeler öncelikle dinî konularda bilgilendirilir. Saray terbiyesi alır, din ve dünya ilimlerini öğrenir, biçki, dikiş, nakış, dantel, oya, örgü gibi el sanatlarında ustalaşmaları sağlanır. Terbiye ve nezaket konusunda üzerlerine yoktur. Güzel konuşur, aheste y r rl r. Son derece de zariftirler.

Ancak kıvamını bulduktan sonra ‘cariye’ olarak anılır, cariyelikten yine pek çok sınavı başarıyla geçmesi şartıyla kalfalığa, oradan ustalığa, nihayet talihi de yaver gitiği taktirde Hasekiliğe yükselirdi.

Hareme kabul edilen her acemiye önce görünüşüne uyan yeni bir isim verilir, o isimle çağrılırdı.

Hatta yeni ismi, kendisi ve diğerleri tarafından ezberlenmesi için, bir kâğıda yazılıp göğsüne iştirilirdi.

Çünkü cariyelere verilen Çeşm-i Ferah, Hoşnevâ, Handerû, Ruhisâr, Neşe-yâb, Nergiseda gibi isimler kolay akılda tutulacak cinsten değildi.

Cariyeler kalfalar tarafından terbiye edilirdi. Okuma-yazmanın yanı sıra hitabet, nezaket, hürmet, hareket gibi incelikler öğretilirdi.

Ayrıca tüm görgü kuralları ezberletilir, kiminle nasıl konuşacağından tutun, kime nasıl hitap edeceğine kadar pek çok incelikle donatılırdı. Hatta bu konularda kendi aralarında defalarca prova yaparlardı.

Cariyelere sürekli dinî telkin de yapılır, Müslüman olmaları sağlanırdı.

Bir kere Müslüman olduktan sonra ise Müslümanca yaşama mecburiyetinde idiler. Açılıp saçılamazlardı. Zaten harem dairesi kışın iyi ısıtılamadığından dolayı ince ve dekolte giyinmeye, açılıp saçılmaya müsait değildi.

Müslüman olduktan sonra, cariyeler namaz kılmak, oruç tutmak, tüm ibadetlerini yapmak ve günün belirli saatlerinde mutlaka Kur'ân okumak mecburiyetinde idiler.

Bu konuda Sultan Mehmed Reşad'ın harem öğretmenlerinden Safiye Hanım'a (Ünüvar) verdiği talimat ilginçtir:

"Namaz kılmayanlara, oruç tutmayanlara, verdiğim tuz ve ekmeği haram ediyorum. Bu iradem hoca hanım tarafından saray kadınlarına söylensin."

Bunun üzerine Safiye Hanım, dershanesinin kapısına şu levhayı asmıştı:

"Namaz kılmayan, oruç tutmayan sınıfa giremez."

Peki, cariyeler ömür boyu sarayda kalırlar mıydı?

İsteyenler evet, kalabilirlerdi.

Ama eğer acemilikten kalfalığa yükselmiş bir cariye, evlenip saraydan çıkmak isterse, bu istekleri dikkate alınır.

Bunun için bir kâğıda, "Kulun isteği murâd (evlenmek), ihsan Efendimizindir" diye yazması ve altını imzalayıp Harem'in görünür bir yerine koyması yeterliydi.

Ondan sonra da padişaha görünmemek için odasına kapanırdı. Talep padişaha ulaştırılır, padişah da münasip gördüğü takdirde çeyizini yaptırır, gerekli parayı verir ve uygun bir kısmet çıkar çıkmaz da evlendirirdi.

Zaten cariyelik süresi genel olarak dokuz yıl civarındaydı. Bu süreyi dolduranlar otomatikman azad edilirler, ellerine 'çırağ kâğıdı' denen bir belge verilerek saraydan ayrılmalara izin verilir. Ayrılmak istemeyenler ya haremden kalır işlerine devam ederler ya da Eski Saray'a gönderilirler.

Böylece eski cariye azad edilmiş, yani özgürlüğü verilmiş olunurdu. Ama sarayla irtibatını hiç kesmezdi.

Sarayın eli üzerlerinden hiç çekilmezdi. Bayramlarda hediyeler gönderilir, baba evini ziyaret eder gibi, saraya gelip el öperlerdi.

Eşini kaybeden eski cariyelere maaş bağlanırdı. Eşi sağ olduğu halde geçim darlığına düşenler gözetilirdi.

Bunlar yerleştikleri mahallelerin kadınlarına öğretmenlik yapar, böylece saray kültürü tüm ülkeye yayılırdı.

Yerleştikleri bölgelerde bunlar 'saraylı,' yahut 'saraylı ana' olarak anılırlardı.

Bölge kadınlarına, özellikle de fakir kızlara gerçekten de 'annelik' yaparlardı.



Haremin padişahı:
Valide Sultan Padişahlar ve anneleri

VALİDE SULTANLARIN resmî unvanı “Mehd-i ulyâ” (en yüce) ve “Sedef-i Dürr-i Hilafet” (hilafetin incisi) idi.

Valide Sultan unvanı ilk kez Sultan III. Murad tarafından validesine verilmiş ve sonrasında süreklilik kazanmıştır.

Padişahların annelerine karşı son derece hürmetkâr davrandıklarını ve “validem” diye hitap ettiklerini biliyoruz.

O kadar ki, annelerine haber vermeden hareme, yani kendi evlerine bile gitmez, valide sultanın uygun gördüğü cariyelerle evlenirlerdi.

Ayrıca devlet bütçesinden valide sultana ayrılan ödenek, padişahın ödeneğinden daha fazla idi. Valide sultanlar hatırı sayılır gelirlerini genellikle hastane, külliye, cami, imaret, çeşme ve medrese inşa etmek için kullanırlar, fakirlere yiyecek dağıttırırlar, fakir çocukları topluca sünnet ettirirler, fakın kızları ve erkekleri evlendirip düğün masraflarını üstlenirlerdi.

Bütün harem valide sultana bağlıydı. Valide sultan sadece haremde değil, tüm sarayda büyük itibar sahibiydi. Herkes

onu sayar ve ondan çekinirdi. Bütün işler onun talimatına uygun yapılırdı.

Törenler ve hareme kabuller de valide sultan tarafından planlanırdı. Haremle ilgili hariçteki işlere ise valide sultan tarafından tayin edilen ve 'Valide Kethüdası' denilen bir yüksek memur nezaret ederdi.

Valide sultan dairesi, padişah dairesinden sonra, sarayın en büyük ve en önemli mekânı idi. Daireye bir bekleme odasından girilirdi. Girişte cariyeler nöbet beklerdi.

Valide dairesi yüksek kubbeli bir sofa, küçük bir yatak odası ve ibadet odasından oluşur. Sofanın duvarlarının alt kısımları çini, üst kısımları manzara resimleriyle süslenmiştir. Sedef kakmalı gömme dolapları ve kapı kanatları vardır.

Yatak odasında bir ocak, bir de çeşme bulunmaktadır. Duvar dipleri kadife sedirlerle donatılmıştır. Valide sultanlar yemeklerini bu odada yedikleri için bir de sofra kurulmuştur. Sofra takımları nefistir.

Yatak odasının kapısının yanında, mermer üzerine şöyle bir dua yazılıdır:

*Lâ ilâhe illallah, Muhammedun Resûlullah
Dem bedem saat besaat bâd ikbâlet fizûn
Düşmenet çün şişe-i saat bemişe ser nigûn
Bu ocağın dâd-i dâim sünbül izhâr eylesün
Sahibine hazret-i Hak nârı gülzâr eylesün.*

"Allahu Teâlâdan başka ilah yoktur, Muhammed (aleyhis-selam) O'nun Resûlüdür. Her ana her saat talihin yükselsin!.. Düşmanın, saat şişesi gibi baş aşağı olsun. Bu ocağın daimi olan dumanı sünbül gibi görünsün. Sahibine hazret-i Hak, ateşi gül bahçesi eylesin!"

Ölen ya da tahttan indirilen padişahların anneleri, emrindeki cariyeleri ile birlikte bu daireyi boşaltarak yeniden Bayezid'deki Eski Saray'a yerleşir ve kendilerini tamamen hayır işlerine verirlerdi.

Padişahların annelerine karşı gösterdikleri saygının özünde, hiç kuşkusuz, İslâm'ın annelere verdiği değerle, Peygamberimizin "*Cennet anaların ayakları altındadır*" şeklindeki hadisin önemli rolü var.

Bu saygın konum bazı valide sultanlar tarafından istismar edilse de, genel olarak sistem yüzyıllarca aksamadan işlemiş, anneler padişah oğullarının işlerine karışmadan kendi sorumluluk alanlarının hakkını vermiş, bunun dışında hayır işleriyle uğraşmışlar ve halk yararına vakıflar vücuda getirmişlerdir.

Valide sultan, protokolde padişahтан sonra gelirdi.

Yeni padişahın tahta geçme merasiminden birkaç gün sonra, Osmanlı Sarayı, yeni bir törene daha sahne olurdu.

Padişahın annesi Eski Saray'dan törenle alınır, törenle Topkapı Sarayı'na taşınırdı. İşte bu tu törene 'Valide Alayı' ismi verilir. Haremdeki bütün işler valide sultanın emriyle yapılır, padişah dışında hiç kimse iradesine karşı gelemazdi. Harem halkının gezintilere çıkması, eğlenmesi bile onun talimatları çerçevesinde yapılırdı.

Valide sultanlara darphaneden ayrılan ödeneğe 'başmaklık' denilirdi.

Kanuni sonrası dönemde, valide sultan olan Nurbanu Sultan'a günlük iki bin akçelik maaş bağlanmıştı. Sultan III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan zamanında ise, bu rakam üç bin akçeye çıkarılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin son valide sultanı, II. Abdülhamid'in manevi annesi Piristû Kadın Efendi'dir. Padişahın öz annesi olmamasına rağmen, annesini küçük yaşlarda kaybettiği için onun tarafından büyütölüp yetiştirilmiş, padişah olunca da Valide Sultanlık unvanı vermiş, 1904 yılında ölene kadar bu görevde kalmıştır.

Sultan II. Abdülhamid'den sonraki padişahlar, tahta çıkmadan anneleri öldüğü için Valide Sultanlık makamı 1904 yılında fiilen son bulmuştur.

Haremde entrika iddiaları

THEVENOT, "BİR MİLYONLUK koca İstanbul şehrinde dört yılda dört katlı vak'ası görülmemiştir. Ticarî malla dolu olan muazzam kervansaraylar bile bir tek adam tarafından korunuyor. Türklerin sevdikleri bir Hristiyan'a yapacakları en büyük iyilik, onu Müslüman etmektir" diyor.

Batılılara göre, Doğuda bir yerde saray varsa, içinde mutlaka surette entrika olmalı, mutlaka iradeler çatışmalı ve zehirli kadehler sevgililerin elinden sunulup, zehirli hançerlerin dili kuytu köşelerden uzanmalıdır. Ve padişahlar mutlaka Doğu masallarında yaşayan debdebeli bir hayat sürmelidirler.

Bu yüzden, aradıklarına yakın malzemeler bırakan Hürrem Sultan'ı dillerine dolamış, o devrin saray hayatını didik didik etmişler, buldukları ipuçlarını hayalî mizansenleriyle süsleyerek masallar uydurmuşlardır.

Peşinen şunu belirtelim ki, tarihî şahsiyetleri mahkûm etmek yahut temize çıkarmak gibi gizli bir niyetin içinde değiliz. Maksudumuz, hadiseleri yerli yerine oturtmak, olup bitenleri

tarihi perspektiften tahlille sebeplerini incelemekten ibarettir.

Gelin, önce peygamberlerin dışında hatasız kul olmayacağını kabulle işe başlayalım.

Kudret, her insanın zaafıdır. Ama bazı insanlar durulacak yeri bilirler, bazıları ise kudretleri arttıkça daha fazlasını isterler.

Kanuni'nin annesi Hafsa Sultan'ın ölümüne kadar (19 Mart 1534) Osmanlı sarayında çıt yoktur. Hafsa Sultan, hayatı boyunca biricik oğluna şahsiyet kazandırmış, evlat çok bunalıp annesinin dizine başını koyarak padişahlıktan yakındığı demlerde, şanlı babasının karşılaştığı güçlükleri nasıl aştığını anlatmış, devlet içinde en büyük kudret olduğunu ve dilediğini yapabilmesi için emretmesinin yeteceğini telkin etmiştir. Mahidevran ve Hürrem Sultan arasında denge unsuru olmuş, zaman zaman da arabuluculuk yapmıştır.

Yalnız o değil...

Genç padişahın her biri kendi sahasında büyük değer olan öyle güçlü danışmanları ve akıl hocaları vardı ki, bin Hürrem Sultan bir araya gelse padişaha yanlış bir şey yaptıramazdı.

Onlar kimler miydi?

Birincisi: Şeyhülislâm Zembilli Ali Cemali Efendi...

Evinin dışına nadir çıkması, fetvaları bir zembille koyup dairesinden aşağı sarkıtması ve Yavuz gibi sert bir padişaha, "Şeriatın hükmünden ayrılırsan hal'ine fetva veririm!" diyebilecek kadar sözünü sakınmamasıyla meşhur bu veli zat, adalette ve şeriatla kılı kırk yaran bir İslâm hukukçusudur. İrşatlarıyla önce babasını, sonra Kanuni'yi adalete yönlendirmiş, aynı zamanda da sıkı bir 'denetçi' olmuştur.

İkincisi: Pirî Mehmed Paşa...

Sadarettin emekli olup Silivri'ye yerleşmekle birlikte, 13 Kasım 1532'de ölünceye kadar sık sık İstanbul'a çağırılmış, padişahın özel meclisinde yer alıp danışmanlığını üstlenmiştir.

Padişahтан daima saygı, sevgi ve ilgi görmüş, deneyimle-

riyle genç padişahı yönlendirmiş, hatalarını azaltmıştır.

Üçüncüsü: İbni Kemal (Kemal Paşazade)...

Yalnız Osmanlı Devleti sınırları içinde değil, bütün İslâm âleminde, hatta Batı dünyasında ilmiyle, faziletiyle haklı bir şöhrete ulaşmış olan İbni Kemal, padişahı hem ilmi hem fazi-letiyle etkilemiştir.

O kadar değerli bir âlimdir ki, Yavuz Sultan Selim, Mısır'dan dönerken, atının ayaklarından sıçrayan çamura bulanmış kaftanını çıkarıp, ölümü halinde üstüne örtülmesi vasiyetiyle saklamıştır (Yüzyıllar boyu Yavuz'un sandukasının üzerine örtülü olarak duran bu tarihi kıymeti yüksek kaftan, 'onarım' gerek-cesiyle kaldırılmış, günümüze kadar yerine konmamıştır).

Osmanlı Sarayı'na 'entrika' yamayanlar, aynı çağda Batı saraylarında yaşananlara baksınlar. Entrika'nın envaiçeşidini göreceklerdir.

Kanuni dönemi, her alanda ve her anlamda iyi yetişmiş in-sanların üst düzey görevlerde bulundukları dönemdir. Hür-rem Sultan'a âşık olması, onun tarafından yönetildiği anlamına gelmez. Kim olursa olsun, ne kadar sevilirse sevilsin, Kanuni'-ye etkinin sınırı, devletin sınırlarının başladığı yere kadardır.

Devlet sözkonusu olduğunda akan sular durur!..

Hatırlayalım ki, o devletin bütünlüğünü koruma adına öz çocuklarını feda etmiştir. Böyle yetişmiş biri, aşkına devletini feda eder mi?

YABANCI YAZARLARIN HAREMİ

Genelde Osmanlı haremını anlatan Avrupa kaynaklı tasvirler-de valide sultandan hiç söz edilmeyip, padişah kadınları ön plana çıkarılmaktadır. Harem kısmındaki gücün valide sulta-nın değil de hasekilerde olduğunu savunmak, yabancı göz-lemcilerin saray hayatına dair cinsel fantazi ve entrika senar-yolarını daha rahat kurabilmenin bir ürünü olmalıdır.

Harem-i Hümayûn konusunda arşiv belgelerine dayalı ciddi bir eser ortaya koyan Amerikalı tarihçi Leslie Peirce, bu durumu: "Büyük ölçüde kendi kraliçelerinin karşılığını arayan ve dolayısıyla Osmanlı haremindeki en büyük güç ve statü sahibinin valide sultan olduğunu anlamaya hazır olmayan Avrupalı gözlemcilerin kültürel at gözlüklerine bağlanması gerekir" diyerek açıklamaktadır.



Altıncı Bölüm:

Hürrem Sultan Gerçeği

Hürrem Sultan kimdir?

HEMEN HEMEN BÜTÜNÜ erkek olan tarihçilerimizin bence yargısız infaza tabi tuttukları Hürrem Haseki Sultan'ın milliyeti hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte, Slav ırkından olduğu genellikle kabul edilir.

Hürrem Sultan ya da eski ismiyle Aleksandra Lisowska'nın hareme alınmadan önceki hayatı pek bilinmiyor. Rutenyalı (Ukrayna'nın Polonya hâkimiyetindeki batı kısmı) olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Rus diyenler de var.

Küçük yaşta Kırım süvarilerince esir alınıp Osmanlı Sarayı'na satılmış (Bu saray, geleceğin 'Kanuni'si Şehzade Süleyman'ın Manisa'daki sarayı da olabilir). Güler yüzlü olduğu için 'Hürrem' adının verildiğini biliyoruz.

Saray haremindedir, diğer cariyelere uygulanan eğitim ona da uygulandı. Yedi-sekiz yıl süreyle eğitildi. Geçmişle tüm ilgi bağı koptu. Sağlam bir Müslümana dönüştü.

Elbette kesin olarak bilemeyiz, ama şiirlerinden Kanuni'nin sözün tam manasıyla Hürrem Sultan'a vurgun olduğu anlaşılır.

lıyor. O da Kanuni'ye sırılsıklam âşıktı. Bunun en büyük belirtisi, usulden olmadığı halde, Kanuni'nin ona resmî nikah kıyması ve yaşadığı müddetçe başka bir kadına bakmamasıdır.

Padişah, Hürrem Sultan'la muhtemelen tahta çıktığı (1520) yıl tanıştı. Bir süre sonra da Şehzade Mehmed'i dünyaya getirdi.

Ardından Bayezid, Cihangir, Selim ile biricik kızları Mihrümah Sultan'ı doğurdu.

Şehzade Mehmed, genç yaşta veba salgını esnasında hastalanıp vefat etti. Padişah, oğlunun hatırasına Şehzade Camii'ni (Şehzadebaşı) yaptırdı.

Sarayda padişaha çocuk doğuran cariyeye 'has gelin' anlamında 'Haseki=Has-ek'e' denirdi. Hasekiliğe yükselen cariyeye ayrı daire tahsis edilir, ücreti (saraydaki bütün cariyelere ücret ödenirdi ki bu Batılı saraylarda mümkün değildir, ayrıca Batı'daki kölelerin hiçbir hakkı-hukuku yoktur) de artırılırdı.

Bu arada Kanuni'nin, divan edebiyatımızın en çok gazel yazmış şairi olduğunu da hatırlatayım.

Savaş meydanlarında bile sevgili hasekisini unutmamış, aşk şiirleriyle bezenmiş mektuplar göndermiştir.

Bugün Topkapı Müzesi arşivindeki bulunan bu mektuplar aralarındaki derin aşkın ispatı mahiyetindedir.

Biri şöyledir:

*"Celis-i halvetim, varım, habibim mah-ı tabanım,
Enisim, mahremim, yarım, güzeller şahı sultanım.
Hayatım, hasılım, ömrüm, şerab-ı kevserim, adnim,
Baharım, behçetim, rüzum, nigârım verd-i handanım.
Neşatım, işretim, bezmim, çerağım, neyyirim, şem'im,
Turuncu nar u narencim, benim şem'-i şebistanım.
Nebatım, sükkerim, gencim, cihan içinde bi-rencim,
Azizim, Yusuf'um varım, gönül Mısır'ındaki hanım.
Stanbulum, Karaman'ım, diyar-ı milket-i Rum'um,
Bedahşan'ım ve Kıpçağım ve Bağdad'ım, Horasanım.*

*Saçı marım, kaşı yayım, gözü pür fitne, bimarım,
Sürsem boynuna kanım, meded he na-müselmanım.
Kapında çünkü meddahım, seni medh ederim daim,
Yürek pür gam, gözüm pür nem, Muhibbi'yim hoştur halim!"**



* "Benim birlikte olduğum sevgilim, parıldayan ayım. Can dostum, en yakınım, güzellikler şahı sultanım! Hayatımın, cennetim, cennetteki kevser şarabım. Baharım, sevincim, anlamım, gönlüme kazınmış yarım... Tablo gibi sevgilim, yanan narım, gülen gülüm!.. Sevincim lezzetim, meclisim, nurlu meşalem, ışığım!.. Turuncum, narım, narencim, kavuşma odamın aydınlığı, baş tacım!.. Nebatım, şekerim, hazine, el değmemiş bitanem!.. Gönlümün Sultanı, Yusuf'um, varlığımın anlamı... İstanbul'um, Karaman'ım, bütün memleketlere bedel sevgilim!.. Bedahşan'ım (lal madeni çıktığı için çok değerli bir yerd), Kıpçak'ım, Bağdat'ım, Horasan'ım... Güzel saçım, yay kaşım, gözleri baştan çıkaran sevgilim, hastayım... Ölürsen vebalim boynunadır, yardım et bana teslim olmayanım... Kapında meddahınım, seni daima överim. Yüreğim gamlı, gözüm yaşlı, Muhibbi'yim (Kanuni'nin şiirlerinde kullandığı mahlas) hoştur halim!."

Hürrem Sultan'ın Kanuni'ye mektubu

HÜRREM SULTAN KANUNİ'YE yazdığı mektuplara genellikle "Hazret-i Sultan'ım," ya da "Sultanım Padişah'ım" diye başlardı.

Birini bugünkü dile aktarıp özetleyelim:

"Gönül devletimin güneşi ve saadetimin sermayesi Sultan'ım...

Yüzümü yere koyup, mutluluk sığınağı ayağınızın topraklarını öperim...

Eğer bu ayrılık ateşine yanmış, ciğeri kebab, sinesi harap, gözleri yaş dolu, gecesi gündüzü belirsiz, hasret deryasına gark olmuş çaresiz, aşkınıza müptela cariyenizi, Ferhat ile Mecnun'dan beter şeyda kölenizi sorarsanız, ne zamandır Sultanı'mdan ayrırım; bülbül gibi ah u feryadım dinlemeyip, ayrıldığınızdan dolayı öyle bir halim var ki, Allah, kâfirlere bile böyle dert vermesin...

Benim devletim, benim Sultan'ım!..

Özellikle, bir buçuk ay olduğu halde sizden bir haber gelmemesi yüzünden, Allah biliyor ki, hiçbir şekilde rahatlık

yüzü görmedim. Gece-gündüz ağlayıp, kendi hayatımdan el çektim. Cihan gözüme dar görünür.

Ne yapacağımı bilmeden ağlayıp gözyaşları içinde kapıları gözlerken, ol ferdü Rabbü'l Âlemin, âleme rahmet eden Subhan-ı Yezdan, cümle âleme inayet nazarın edip, fetih haberi ve müjdeli haberlerini yetiştirdi. Bu güzel haberi işitince, Allah biliyor ki, benim Padişah'ım, gönlümün Sultan'ı, ölmüş iken taze can buldum.

Benim Sultan'ım!..

Şehir hakkında soracak olursanız; şimdilik henüz hastalık (veba salgınına kastediyor) devam etmektedir. Ancak önceki gibi değildir. İnşallah Sultan'ım gelince, Allah'ın inayetiyle bu da geçer gider. Bilenler, hazan yaprağı dökülünce geçer derler.

Benim Sultan'ım!..

Sık sık mübarek mektubunuzu gönderirsiniz diye, tazaru ve iltimas ederim. Zira ki, billah yalan değil, bir iki hafta geçip de ulak (haberci) gelmezse, âlem gulguleye gelir (herkeste bir telaş başlar). Türlü türlü sözler söylenir. Yoksa sadece kendi nefsim için istediğimi sanmayın.”

Hürrem Sultan, rüzgârı kendisine elçi tayin ederek seferdeki padişaha şiir diliyle şöyle sesleniyor:

“Ey saba sultanıma zar u perişan diyesün,

*Gül yüzünsüz işi bülbül gibi efgan diyesün.”**

Bu aşka zerre miktar saygı göstermeyen erkek tarihçiler (hemen hemen tamamı erkektir) Hürrem Sultan'ı hep ‘fitne odağı cadı’ gibi görüp gösterdiler. O devirde yaşanan bütün olumsuzluklardan onu sorumlu tuttular. Çünkü o ‘kraliçe’ gibi davranıyor, harem dışına taşıp devlet adamlarına mektuplar yazıyordu.

Bir bakıma elinin hamuruyla erkek işine karışıyordu. Bu yüzden ‘erkek’ tarihçilerin hışmına uğradı. Bütün kadınlardan, bütün erkekler adına Hürrem Sultan üzerinden şahsından ‘in-tikam’ aldılar. Hatta hayır eserlerini bile görmezden geldiler.

* “Ey sabah rüzgârı, sultanıma dermansız kaldı, perişan oldu de. Sultanının gül yüzünü göremediği için bülbül gibi feryat ediyor de...”

Halbuki Hürrem Sultan, valide sultanlar arasında en fazla hayır yapanlardandır.

En başta, hâlâ hizmet veren Haseki Hastanesi...

Aynı semtte kubbeli bir cami ile şadırvanı, yanında imareti, medresesi, mektebi...

Ayasofya'da hâlâ dimdik ayakta olan bir hamam (Sinan'ın eseri)...

Edirne'ye su yolu ile muhtelif çeşmeler...

Edirne Uzunköprü'de kervansaray, cami ve imaret...

Mekke ve Medîne'de birer imaret...

Mekke ve Medine fukarasına dağıtılmak üzere, her yıl kendi mal varlığından altı bin altın lira...

Kumasının oğlu Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinde etkili olmuştur belki, ancak amacı iktidar değil, oğlu Selim'i (II. Selim) hayatta tutma çabasıdır. Yani Hürrem Sultan'ın çırpınışları evladını hayatta tutmak isteyen bir annenin çırpınışlarıdır. Çünkü Osmanlı tahta geçme sisteminde, padişah olamayan şehzade ölür. Bu sistem, Osmanlı Devleti'nin devamlılığı açısından 'zaruri' sayılmış, padişahlar ister istemez bu 'zaruri fedakârlığa' katlanmıştır.

Hürrem Sultan'ın önünde şöyle bir soru var: "Senin oğlun mu ölsün, kumanın oğlu mu?"

Buyurun, o zamanın şartlarını hatırlamaya çalışarak, soruya siz cevap verin!



Hürrem Sultan ve Şehzade Mustafa

TARİHÇİNİN GÖREVİ TEŞHİS ve tespittir. Yargılamayı Allah yapar. Herhangi bir kişi hakkındaki en yanılmaz hüküm sadece Allah verir.

Bu bakımdan padişahların, sadrazamların, vezirlerin ve hepimizin hesap vermemiz kaçınılmazdır. Günah işleyen padişah bile olsa bunun sonuçlarına katlanacaktır.

Bu girizgâhtan sonra, diyeceğim şu ki, Şehzade Mustafa'nın katlinde gerçi Hürrem Sultan'la Sadrazam Damat Rüstem Paşa'nın parmağı var, ama Şehzade'nin bazı yanlış davranışlarının da bunda payı yok mu?

Şehzade öyle şeyler yapmış ki, babası, tahtı üvey kardeşlerinden (Bayezid, Cihangir ve Selim) kapmak için, Şehzade Mustafa'nın bir isyan hazırlığında olduğuna, hatta bunun için İran Şahı Tahmasb'la gizli ittifak kurduğuna inanmış yahut buna inandırılmıştı.

Sonuçta bu inancını dönemin Şeyhülislâmı Ebussuud Efendi'ye aktardı ve ondan 'idam' fetvası istedi. Şehzade Mus-

tafa bu fetva ile idam edildi. Yani Şehzade Mustafa'nın idamı için gereken yüksek mahkeme kararı vardır.

Öte yandan, tarihi tüm ayrıntısıyla bilmek, bizim durumumuzdaki ülke tarihçisi açısından, elbette mümkün değildir. Çünkü zaten tarihî belgelerin tamamı henüz tasnif edilememiştir. Demektir ki, yeni birkaç belge tarih bilginizi kökünden sarsabilir. Bu bakımdan tarihî kişilikler hakkında hüküm vermede, özellikle de onları suçlamada acele etmemek gerekir.

Bir nokta daha; tarihçi, tarihin (ve tarihi şahsiyetlerin) ne avukatı, ne yargıcı ne de celladıdır.

Söyler misiniz lütfen, oğlunu hayatta tutmaya çalıştığı için hangi anne suçlanabilir? Ama Hürrem insafsızca suçlanmış, Kanuni'yi etkilediği için 'kötü kadın' ilan edilmiştir.

Oysa her kadın kocasını etkilemeye çalışır. Kuşkusuz o da etkilemeye çalışmıştır. Bunun için onu suçlamak yerine anlamaya çalışmak lazımdır.

Eğer ortada bir suç, ya da günah varsa, bunun sorumlusu Hürrem Sultan'dan ziyade, hüküm mevkiinde olan Kanuni'dir.

Sanırım tarihleri erkek kalemler yazdığı için Kanuni'yi be-
raat ettirmekte, Hürrem Sultan'ı ise ipe çekmektedirler.

Kanuni, Hürrem Sultan'ı çok sevmiştir. Âşıktır. Ancak bazıları tarafından gösterildiği gibi, aşkından kendini kaybedip devletine zarar vermedi. Hürrem Sultan'ı çok severdi, çünkü karısıydı. Ayrıca hem neşeli hem de zeki idi.

Hürrem Sultan, öz oğlu Selim'i tahta geçirmek gibi özünde duygusallık bulunan, siyasal amacına ulaşmak için, Padişah'ın sevgi ve ilgisini kullanmaya çalışması doğaldır. Çünkü Hürrem annedir.

Eğer Veliaht Şehzade Mustafa Bey, "Babam kocadı, dedem Selim Han'ın yaptığı gibi yapıp yerine geçme vakti geldi" türünden, Safevi Şahı Tahmasb'a mektuplar yazmasaydı ve bunlar bir şekilde Kanuni'nin eline geçmeseydi, Hürrem Sultan'ın, oğlunu tahta geçirme çabası sonuçsuz kalabilirdi.

Ayrıca, kaderin hükmünü de unutmamak lâzım.

Hürrem Sultan elbette ki büsbütün masum değildir, ancak ders kitaplarımızda anlatılanları hak ettiğini de sanmıyorum.

Hangi anne evladını Osmanlı tahtında görmek istemez ve bunun için bazı imkânlarını kullanmaz?

Yani Hürrem Sultan'ın oğlu (Sarı) Selim, tahttan olursa hayatından da olacaktır. Başka bir deyişle Selim'in hayatı padişahlıkla kaimdir. Bu durumda annesinin tüm imkânları kullanması tabii sayılmalıdır.

Nitekim Kanunî'nin ilk gözdesi, Şehzade Mustafa Bey'in annesi Mahidevran Sultan da Mustafa Bey'i tahta geçirmeye çalışmıştır. Fakat başarılı olamamış, o süreçte Şehzade Mustafa hayatını kaybetmiştir.

Hürrem Sultan'ın devlet işlerine bu amaçla karışmış olmasını şahsen doğal buluyorum. Düşününüz ki, bugün bile, bazı yöneticilerimizin eşleri zaman zaman devlet işlerine (tayin, terfi, ihale gibi) karışmakta, kendilerine yakın isimleri bir yerlere getirmeye çalışmaktadırlar.

Hürrem Sultan'ın tarih kitaplarında yargısız infaza tabi tutulması, tarih kitaplarının erkekler tarafından yazılmasıyla da ilgidir. Hangi amaçla olursa olsun, Hürrem Sultan'ın devlet işlerine karışması, erkek tarihçiler tarafından, "Elinin hamuruyla erkek işine karışmak" şeklinde algılanmış ve bu yüzden reddedilmiştir.

Yine bu yüzden Hürrem Sultan tarihçilerin haksızlığına uğramıştır.

Bir annenin oğlunu cellada kaptırmama mücadelesini, anneliğini daima içinde gezdiren kadınlarımızın daha doğru anlayacağına inanıyorum.

Hürrem'in düzenbaz olduğunu söyleyen tarihçiler, "Türk" olmadığının ve Müslüman olarak doğmadığının altını da özenle çiziyorlar. Halbuki nesebi bir insanı ne büyütür, ne kü-

çültür. Ayrıca kimse kendi etnik kökenini seçme lüksüne de sahip değildir.

Dine gelince: Müslüman olmuş herhangi biri, artık eski inancıyla yargılamaz! Cennetle müjdelenmiş sahabelerin geçmişinde 'eski bir inanç' olduğunu da unutmamak lazım.

Evet, pek çok padişah annesi gibi, Hürrem de Türk ve Müslüman olarak doğmamıştır. Ama Müslüman olmuş ve dinî kurallara bağlı olarak yaşamıştır. Zaten dinî konularda duyarsız bir cariyenin padişaha takdimi sözkonusu değildir. Bu konuda Osmanlı Sarayı o kadar duyarlıdır ki, bir sabah namazını mazeretsiz kılmadığı tespit edilen cariyenin üstü çizilir, asla padişaha eş olarak seçilmezdi.



Kölelikten sultanlığa

BİR CARİYENİN PADİŞAH hanımı olabilmesi için çok fazla merhaleden geçmesi gerekiyor.

Simasıyla, azalarının uygunluğuyla, ahlakıyla, hatta ağzının kokusuyla değerlendiriliyor.

Bunları geçince müthiş bir eğitim başlıyor.

İslâm dini diğer dinlerle mukayeseli biçimde anlatılıyor.

Kur'ân ve hadis ilminin yanı sıra fen ilimleri öğretiliyor.

Nezaket, nezafet, adab-ı muaşeret ve konuşma kuralları anlatılıyor.

Bu süreçte ayrıca cariye'nin her hareketi izlenip, her türlü davranışı analiz ediliyor...

Bunca eğitimden sonra bir insanın farklı bir dinde kalması zordur, ancak mümkündür. Ama bunu bizim bilmemiz mümkün değildir.

Bunu ne biz bilebiliriz, ne padişahlar bilebilirdi ne de cariye'leri... Gizli Hristiyan gösteren yerli ve yabancı romancılar bilebilir (!).

Osmanlı padişahlarının, yüzde kırkı Türklerden, kalan yüzde altmışının yüzde otuzu, Arap ve Boşnak gibi, Müslüman halklardan, diğer kısmı da gayrimüslimlerden Müslüman olanlarla evlendiler.

Orhan Bey, Yıldırım Bayezid ve II. Murad dışında Hristiyan bir kadınla evlenen padişah yok.

Bunlar da çocuk sahibi olmamış, evlilikleri de zaten fazla uzun sürmemiştir.

Son padişahların annelerinin hemen hemen tamamının Türk. Bunların yetiştirdiği çocuklar ne varlık gösterebildi, hangi zaferlere imza attılar.

"Padişahlar yabancı kadınlarla evlenmek suretiyle, Türk devletinin yapısını bozdular" deniliyor.

İddia yersizdir, çünkü nesil babadan yürür.

Ayrıca o dönemde ortada bir "Türk Devleti" yok, Türklerin kurduğu çok uluslu bir Osmanlı İmparatorluğu (Haşmetini vurgulamak için "imparatorluk" diyorum, yoksa Osmanlı, hiçbir zaman, 'imparatorluk' kelimesinin içerdiği 'emperyalist' amaçlar taşımamıştır) vardır.

Devletin yapısı etnik esasa göre oluşturulmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti de bu bakış açısını benimsediği içindir ki, Lozan görüşmelerinde 'azınlık' tarifinin etnik esasa göre değil, dinî esasa göre şekillenmesini istemiş ve tarife göre Hristiyan, Yahudi ve sair gayrimüslim unsurlar 'azınlık' sayılırken, Kürt, Laz, Çerkez, Abaza, Arnavut, v.s. gibi unsurlar 'azınlık' sayılmamıştır.

Osmanlı'da başka dinlerin mensupları ne horlanmıştır, ne dışlanmıştır ne de kınanmıştır; hatta inançlarını daha dinamik yaşayabilecekleri imkânlar verilmek suretiyle daha mutlu olmaları sağlanmıştır.

Zaten Osmanlı Devleti'ni, yaşadığı çağın ötesine taşıyıp tarih içinde yıldızlaştıran şey, 'öteki'ye karşı gösterdiği bu anlayışdır.

Bu anlayış sayesinde, Osmanlı Devleti, oldukça uzun sayılabilecek bir süre zirvede kalabilmiş, dünyanın cazibe merkezini teşkil edebilmiştir.

Bu kimliğinden uzaklaşmaya başladığında ise, çöküş süreci başlamıştır. Buna tarih şahittir.

Böyle bir yapı içinde, dinin belirleyici olması kaçınılmazdır.

Nitekim de öyle olmuş, ister atadan kalma, isterse sonradan olsun, her "Müslüman" devletin asli sahibi sayılmış ve yüreklerle birlikte tüm makamlar ona açılmıştır.

Şöyle de denilebilir; Osmanlının yapısı etnisiteye değil, dine dayandığı için, her alanda din belirleyici temel öge olmuştur. Tabiatıyla, insanlar, milliyetlerine göre değil, dinlerine ve tabii ki liyakatlarına göre değerlendirilmiş. Önceden hangi dinden olduğuna bakılmaksızın, Müslüman olan herkes, daha önceki tüm Müslümanlarla eşit haklar kazandırmıştır.

Bu hüküm padişah eşlerini ve annelerini de kapsamaktadır.

Hz. Ömer, "Biz, zelil, aşağı kimselerdik. Allahu Teâlâ, bizi Müslüman yapmakla şereflendirdi" buyuruyor.

Unutmayalım ki, başlangıçta hiç kimse Müslüman değildi; bugün çok büyük hürmet gösterdiğimiz, İslâm tarihinin temelini teşkil eden isimler, sonradan iman edip Müslüman olmuş isimlerdir...

Yani, Müslüman anne-babadan doğmamak bir kusur değildir.

Öyleyse, padişah annelerinin önceki dinlerini ve milliyetlerini dikkate almak, hele de bunu 'bozulma' sebebi saymak imkânsızdır.

Dinin izin verdiği bir konuda tartışma açmak ise, en azından duyarsızlık, hatta saygısızlıktır!

Osmanlı'nın 'ortak payda'sı İslâm'dır. Osmanlı literatüründe, 'yabancı' demek, 'gayrimüslim' demektir.

Padişah anneleri ise evlatlarını Müslüman olarak doğurmuşlardır.

Ayrıca başka ırklara mensup insanları 'bozulmuş' olarak nitelemek, faşistçe bir yaklaşımdır!

HALK HÜRREM SULTAN'DAN NEFRET EDER MİYDİ?

Yaşadığı yüzyıldaki anlatımlar ilginçtir:

"O, namuslu kadınların efendisi; melek huylu, derecesi yüksek, vasıfları temiz, zatı kudsi, hayır ve hasenat sahibi eşsiz bir inci; büyük, şanlı, yüksek mevkili bir kadındı."

"O kadar da uzun boylu değil" diyeceksiniz.

Belki değil...

Ama aktarıldığı gibi de bir 'cadı karı' değil!

O öncelikle bir annedir ve bir anne olarak büyük acılar yaşamıştır...

Küçük yaşta ölen evlatlarının yanı sıra, Manisa Valisi Şehzade Mehmed'i kaybetmiş (Kanuni Şehzade Camii'ni onun için yaptırdı), ardından Şehzade Cihangir vefat etmiş (hatırası Beyoğlu, Pürtelaş mahallesinde, Cihangir yokuşundaki Cihangir Camii'nde yaşıyor), ana yüreği evlat acılarıyla dağlanmıştı.

Sağ kalanları koruma güdüsü bazı hatalar yapmasına yol açsa bile, çocuklarını hayatta tutmak için çırpınan anneyi biraz olsun anlamaya çalışmak gerekiyor.



Haseki Hürrem Sultan'ın ölümü

1 558 YILI BAHARI, Kanuni Sultan Süleyman için hüzünlü başladı.

Sevgili Hasekisi Hürrem Sultan hastalanmış, yapılan ilaçlar derdine derman olamamıştı.

Sık sık yanına uğruyor, hatırını soruyor, sağlığına kavuşması için dua ediyordu.

Fakat vade yetmiş, yaşanacak günlerin sonuna gelmişti.

Nihayet 15 Nisan...

Hürrem Sultan'ın son günü...

Hürrem Sultan, büyük ihtimalle kadın hastalığından öldü. 52 yaşındaydı.

Büyük bir cenaze töreni yapıldı. Tüm İstanbul Süleymaniye Camii'ne yığıldı. Cenazesini Şeyhülislâm Ebussuud Efendi kıldırdı. Ardından Süleymaniye Camii avlusuna defnedildi. Muhteşem türbesini Kanuni, Mimar Sinan'a yaptırdı. Ebediyeti yan yana yaşıyorlar.

Hürrem Sultan'ın ölümüne doğal olarak Kanuni Sultan Sü-

leyman çok üzüldü. Hatırasına hürmeten, bugün İran sınırları içinde kalan bir şehrin ismini değiştirerek "Hürremabad" (Hürrem şehri) ismini verdi.

Hürrem Sultan'ın doğduğu yer olduğuna inanılan Ukrayna'nın Rohatyn kentinde bir "Hürrem Sultan Anıtı" var. Ayrıca 2007'de, Ukrayna'daki bir liman kenti olan Mariupol'daki Tatarlar, Hürrem Sultan'ın onuruna bir cami yaptırmıştır.

Mahidevran Sultan 23 sene daha yaşadı. 3 Şubat 1581 tarihinde Bursa'da vefat etti ve oğlunun türbesine defnedildi.

Hürrem Sultan'ın türbesinde, bekçiler ve hafız-ı kurralar görevlendirdi. Yüzyıllar boyu günün yirmi dört saati Hürrem Sultan'ın ruhuna Kur'an-ı Kerim okundu.

Başbakanlık Arşivi'ndeki belgelere göre, nöbetleşe görev yapan hafız-ı kurra ve bekçilerin sayısı yüz otuz sekiz kişiyi buluyordu. Bunlara günde üç yüz elli akçe gibi hayli yüksek bir ücret ödeniyordu.

Sultan II. Selim, tahta geçer geçmez Bursa Kadısı aracılığıyla Mahidevran Sultan'ın tüm borçlarını ödeyecek, kendisine ödenek bağlatacak, ayrıca Bursa Hisarı'nda, İmaret-i İsa mahallesindeki Leyszade evini alıp üvey annesine tahsis edecekti.



Yedinci Bölüm:

Osmanlı Devleti'nde İletişim

Osmanlı'da haberleşme

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN Diyar-ı Bekir Beylerbeyi ile Safevi Şahı Tahmasb'a hitaben yazdığı mektupların sahte mi, yoksa gerçek mi olduğunu anlamamız lazım.

Bazı tarihçiler, bu mektupların Sadrazam Rüstem Paşa, Hürrem Sultan ve Mihrimah Sultan tarafından uydurulduğunu söylüyor.

Bunu kabul etmek, Kanuni'yi 'kandırılabilir bir ihtiyar' zannetmek anlamına gelir. Halbuki Kanuni'nin elinin altında dillere destan bir haber alma teşkilatı vardır ve her konuyu tahkik etmeye muktedirdir.

Bu teşkilatın kökü Selçuklulara dayanır.

Selçuklular, on dördüncü yüzyılın başlarına kadar, neredeyse tüm Anadolu'yu baştanbaşa dinlenme ve konaklama tesisleriyle donatmışlardı. Öyle ki, her otuz-kırk kilometrede bir kervansarayla rastlanıyordu.

Sinop'tan Antalya'ya, Edirne'den Kars'a ve Diyarbakır'a kadar olan bölgede toplam yüz otuz iki kervansaray inşa edil-

mişti. Bu konaklama tesislerinin çokluğu, Selçukluların ticarî örgütlenmelerinin de bir göstergesidir. Bu muazzam örgütlenmeden sadece Selçuklular değil Bizanslılar, Gürcüler, Trabzon Rum İmparatorluğu, Ceneviz kolonileri, Rusya, İran ve Ermenistan da yararlanırdı.

Selçuklular yol ve kervansaraylarını bu ilişkilere imkân verecek şekilde düzenlemişlerdi. Aynı zamanda bunlar haber alma faaliyetleri için de kullanılırdı.

Selçuklu kervansarayları uzaktan bakılınca kale gibi gözü kürdü. İçleri ise yolcuların her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilecek tarzda donatılmıştı.

Çeşitli maksatlarla yolculuk yapanlar, hanlarda ve kervansaraylarda gecelerken birbirleriyle sohbet ederler, geldikleri yerlerdeki hali-ahvalı birbirlerine anlatırlardı.

Konuşanlar, bilgi toplamakla görevli kişiler tarafından derlenir, toplanır ve bu amaçla kurulmuş kalelere götürülürdü. Kalelerdeki uzmanlar gelen bilgileri değerlendirir, gevezelikleri, boşboğazlıkları eleyip sadece işe yarayacağını umdukları bilgileri saraya ulaştırırlardı.

Osman Gazi'nin kurduğu Osmanlı Devleti, iletişimde aynı yöntemden yararlandı. Ayrıca sâî (koşucu), ulak, tatar, çapar, berid gibi isimler verilen özel eğitilmiş, sadakatı çeşitli deneylerle sabit olmuş habercilerden yararlanıldı. Haberciler merkezle vilayet ve sancaklar arasında resmî evrak mübadelesinde görev yapıyorlardı. Çok cins atlara biniyor, çok hızlı sürdükleri için bazen at çatlatıyorlardı.

Her ihtimale karşı her konakta eğlenmiş bir at bekletiyor, zamansız gelen haberciler, eğer taşıdıkları haber çok önemliyse, dinlenmeden yola devam ediyorlardı.

Uzak bölgelerden uzun süre haber gelmeyince padişahlar kendi özel temsilcilerini gizlice gönderiyor, haber gelmeyen bölgenin yöneticilerinin muhtemelen zulmettikleri varsayımından yola çıkıldığı için, bölge köşe-bucak taranıyor, gizli-

ce halkla görüşülüyor, eğer bir sıkıntı varsa padişaha iletiliyor, yöneticiler buna göre cezalandırılıyordu...

Haberleşmedeki güçlükler sebebiyle tarihte bazı zulüm örneklerine rastlanır. Ancak bunlar merkezî hükümetin bilgisi dahilinde olmuş şeyler değildir.

Özel haberleşmeye gelince; Sultan İkinci Mahmud'a kadar Osmanlı'da özel haberleşme sistemi yoktur. Osmanlı Devleti, merkezî yönetimin gereği olarak kurduğu haberleşme sisteminden özel kişilerin yararlanmasına izin vermemiştir. Bu nedenle kişiler de, haberleşmeyi bireysel planda kendi imkânlarıyla sağlamaya çalışmışlardır.

Bunlardan en yaygın olanı, haberin iletilmek istendiği yere giden gezginlerden yararlanmak şeklindedir. (Hacılar, gezgin ozanlar, vs.) Daha sonra belirli yerlere birçok kişinin haberi taşıyan özel kişiler devreye girmiş, böylece özel haberleşme sistemine doğru kalıcı bir adım atılmıştır.



Osmanlı'da haber alma ve casusluk

PADİŞAH ZAMAN ZAMAN kılık değiştirip halk arasına karışarak bizzat haber toplardı. Buna 'tebdil çıkma' denirdi.

Zaman zaman da "Ayak Divanı" adı verilen toplantılar düzenlenir, Padişah, ülkenin dört bir tarafından gelen halk temsilcileriyle yüzyüze görüşür, ülkesinde olup bitenleri bizzat birinci ağızdan dinler, halkın şikâyetlerine göre yönetimde bazı değişikliklere bile giderdi.

Bir de "Doğal istihbarat Merkezleri" diyebileceğimiz merkezler vardı ki, bunların başında tekkeler, zaviyeler, hanlar ve kervansaraylar gelirdi.

Gezgin tüccarlar buralara uğradığında, ülkelerindeki gelişmeler hakkında ağızlarından söz alınır, analizi yapıp bu iş için oluşturulan merkezlere gönderilirdi,

Casuslara çarşit, martalos (martaloz, martoloz, martuluz, martilos, martulos gibi şekiller de alır) ve voynuk denirdi.

İlk Osmanlı martalosı Harmankaya Tekfuru (Bizans Askeri Valisi) Köse Miha'dı. Katılacağı bir düğünde öldürmek

üzere plan yapıldığını Osman Gazi'ye Köse Mihal haber vermiş, Böylece Yarhisar ile Bilecik'in fethine vesile olmuştu.

On altıncı yüzyılın ünlü tarihçisi Gelibolulu Mustafa Ali, 1587'de yazıp Sultan III. Murad'a sunduğu *Mevâidü'n-Nefâis fi Kavâ'idü'l-Mecalis* (Değerli Tavsiyeler Topluluğu) isimli eserinde, halkın huzuru için iç ve dış düşmanların yakından takip edilmesi için 'istihbarat teşkilatı' kurmanın zaruretine değiniliyor.

Lütfi Paşa da meşhur *Asafnâme*'sinde casuslara dikkat çekmekte, Yavuz Selim'in Diyarbakır yakınlarında otağının İran casusları tarafından yakılmak istendiğinden söz etmektedir.

Kısacası, başta Hezarfen Hüseyin Efendi olmak üzere, yönetime ilişkin olarak eskiden yazılan pek çok kitapta, "Ahval-i Tecessüs ve Casusan" (Meraklı haller ve casuslar) bölümü mevcuttur (1675).

Hezarfen Hüseyin Efendi şöyle diyor:

"Ebu'l-feth Sultan Mehmed'in ve Mahmud Paşa'nın casusları kişveri (ülkeyi) gezub küşe-i inzivada (kenar köşede) muhtefi (gizli-saklı) olan erbab-ı haşmeti (oluşumları) tettebbüe (araştırmaya) dikkat iderlerdi.

Mahmud Paşa casuslarından gayri padişahın müstakil ve mahfi (gizli) casusları olup, şöyle ki; casus-ı sultan bir marifet ehli bulub vezir anı bilmiş olmayub iptida padişah lisanından işitse (vezirden önce gizli bir sırrı padişah öğrense), bu te'hir (ihmal) kenduye (vezire) cürüm-i kebir (büyük suç) olurdu.

Padişahlara lazım olanın biri dahi budur ki, mahfice (gizlice) casuslar kullanub vüzera ve ulema ve ümera ve umumen payı taht-ı selase ve sair memalik-i mahrusa sükkânını (sakinlerini) şöyle bilmek gerekdur ki, herkes ne amelde ise güya ki kendi ile bile idi (kimin ne tasarladığını padişah bilirdi).

Böyle olcuk herkesin kalbi havf (korku) üzere olup kem amellerden (kötü işlerden) ictinab ederlerdi."



Menzil teşkilatı ve ulak sistemi

İSTİHBARAT TOPLAMA AMACIYLA kurulan teşkilata Menzil Teşkilatı, haber getirip götürmekle görevli olanlara da ulak (Sonraki asırlarda 'tatar' dendi) denirdi.

Üç tip casusluk vardı:

1. Gönüllü casusluk,
2. Ulufeli (ücretli) casusluk
3. Dil (esir) alma

Bir de akınlarda haber alma amacıyla da kullanılar 'deliler sınıfı' vardı ki, gözlerini budaktan sakınmaz serdengeçtilerden oluşurdu.

Sonraki zamanlarda bu amaç için Voynuk Teşkilatı kuruldu.

I. Murad zamanında bölgesel istihbarat toplamak amacıyla Balkanlarda küçük asilzade sınıfı arasından seçilip oluşturulan bir istihbarat teşkilatıdır. Bunun karşılığı olarak tımar verilmiş, vergiden muaf tutulmuşlardır. 1691'de II. Süleyman'ın saltanatının sonlarında lağvedilmiştir.

Fatih zamanında, fetih esnasında, gerçekte Müslüman olup Hristiyan görünümlü kırk martalos kullanıldığına dair kayıtlar var.

İstihbarat toplamaya en çok önem veren padişah Yavuz Sultan Selim ve oğlu Sultan Süleyman'dır.

Yavuz Padişah döneminde istihbarat teşkilatını Piri Mehmed Paşa yeniden organize etmiş, özellikle Mısır ve İran Osmanlı casuslarıyla dolmuştur.

Yavuz Selim'in Saint-Jean şövalyelerinin elinde bulunan Rodos Adası'nda bir "Osmanlı İstihbarat Ağı" oluşturulduğunu ve başına din değiştirip Hristiyan olan bir Yahudi hekim geçirdiğini biliyoruz.

Kanuni babasının Rodos'ta kurduğu teşkilatı güçlendirdi. Kanuni'nin Rodos'taki en faal casusu "Büyük Şövalye" unvanlı Don Andrea d'Amaral'dı. Casuslar Rodos kuşatması sırasında önemli istihbarat bilgileri verdiler.

Raporlarını oklara bağlayıp Osmanlı ordusuna atıyorlardı. Ayrıca sabotajlar düzenliyor, şehrin muhtelif yerlerinde yangınlar çıkartıyorlardı.

Osmanlı 1560'ta Venedik donanmasını casusları vasıtasıyla yaktı. Tersanelerine onarılmaz zararlar verdi.

Düşünün ki, bazı tarihçilerin "deli" dediği Sultan İbrahim, bugünkü Türkiye'nin neredeyse yirmi katı büyüklüğünde bir devlet yönetiyor, istihbarat teşkilatı sayesinde Papa'nın günde kaç tualete çıktığını dahi biliyordu.

Osmanlı istihbaratının becerikliliği, günümüzün Batılı araştırmacılarını bile hayrete düşürüyor.

IV. Mehmed devrinde bile, Osmanlı topraklarının en uç noktasındaki Komançe Kalesi fethedilmek istenince, casuslar vasıtasıyla kalenin bal mumundan bir maketi yapıp padişaha getirilmiş, maket üstünde fetih planları yapılmıştı. (Mithat Sertoğlu, "Martolos," *Osmanlı Tarih Lügatı*, Ankara 1986)

Bu sahada en fazla papazlar kullanılmış, yeni bulunan

belgeler ışığında Kanuni'nin, Protestanlığın kurucusu Martin Luther başta olmak üzere, birçok Avrupalı önder ismi casus olarak kullandığı ortaya çıkmıştır. (Zeki Pakalın, "Martulos," *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1986.)

Kanuni, bundan başka, düşman topraklarında bile operasyon yapabilen, nokta hedefleri vurabilen akıncı birliklerine, yani bugünkü adıyla 'özel timlere' sahipti.

Pasin Sancağı Kanunnâmesi'nde bazı kişilere fethedilen yerleri şenlendirmek amacı ve casusluk şartıyla tımar verildiği kayıtlıdır.

22-26 Rebiülahir 963 (09 Mart 1556) tarihli bir fermanla vilayetinde habercilik ve gözcülük yaptığı, Beğe Bey tarafından bildirilen, Arnavut Arslan'ın tımarına terakki yapılması emrolunmaktadır.

Aynı şekilde Kemhis Sancağı tımar mutasarrıfı Sinan bin Abdullah, Şah Maksud'un ordusu hakkında haber getirdiği için tımarına terakki yapılarak ödüllendirilmiştir.

Yine Şah Maksud'un ordusundan haber getiren Mehmet Çavuş bin Mehmed'e, Nemlioğlu Mehmed'in tımarı verilerek ödüllendirilmiştir.

Bütün peşin yargılardan kurtularak düşünün. Böyle geniş ve son derece etkili bir istihbarat teşkilatına sahip bulunan Kanuni Sultan Süleyman, oğlunun mektupları önüne konduğunda, hiçbir araştırma yaptırmamış olabilir mi?

Kesin kanaati gelmeden, harekete geçebilir mi?

Hadi o geçti diyelim, Ebussuud Efendi gibi kırk yaran bir şeyhülislâm belge olmadan "Katl lâzım gelir" fetvası verebilir mi?

Bunlar devlet mi yönetiyor, aşiret mi?



Sekizinci Bölüm:

*Şehzade Bayezid ile
Şehzade Selim Mücadelesi*

Şehzade Bayezid ile Şehzade Selim mücadelesi

KANUNİ'NİN SAĞ KALAN şehzadelerinden Bayezid ile Selim'in arasında da bir hesaplaşma yaşanması kaçınılmazdı.

Bu hesaplaşma Hürrem Sultan'ın ölümünden birkaç yıl sonra başladı. İki öz kardeş karşı karşıya geldi.

Çünkü taht ortak kabul etmiyordu. Biri padişah olacak, diğeri ölecekti. Bu durumda, mücadele salt padişahlık mücadelesi değil, aynı zamanda da hayatta kalma mücadelesiydi.

Kendilerine gizli gizli asker toplamaya başladılar.

Kanuni'nin çok iyi örgütlenmiş bir istihbarat teşkilatı olduğunu daha önce söylemiş ve işleyiş biçiminden de söz etmiştik. Kanuni bu sayede âdeta oğullarının nefes alışlarını dinliyordu.

Durumdan zamanında haberdar oldu. İşi 'baht imtihanı'na dönüştürecekti, ama kardeşler arasında çıkacak bir savaş binlerce 'din kardeşinin' ölmesi, ayrıca devletin de zarar görmesi anlamına geliyordu.

Üstelik kendisi hâlâ sağdı ve hâlâ iyi bir padişahtı.

Şehzadelerine nasihat heyetleri gönderdiyse de Bayezid aldırmadı. Bildiğini okumayı sürdürdü.

Savaş çıkmasını önlemek için şehzadeleri birbirlerinden uzaklaştırdı. Şehzade Selim'i Konya'ya, Şehzade Bayezid'i Amasya'ya tayin etti.

Şehzade Selim, emre uyup Konya'ya gittiyse de, Bayezid bu tayini kişiliğine karşı yapılmış bir haksızlık olarak algıladı. Kütahya'da kalmayı sürdürdü. Çünkü tahttan uzaklaştırıldığını düşünüyordu.

Ancak babasının ısrarları sonucu Amasya'ya gitmek zorunda kaldı. Ne var ki, asker toplamayı sürdürdü. Yeterince güçlendiğine inanınca da, ordusunu alarak şehirden ayrıldı. Şehzade Selim'in üzerine gidiyordu.

Sultan Süleyman doğal olarak çok kızdı. Bu bir isyandı.

Bayezid'in sancağından çıkması isyan olarak değerlendirilmiş, Şeyhulislâm Ebusuud Efendi ile diğer din âlimlerinden hüküm sorulmuştu.

Hüküm geldi: idam...

İstanbul'da bunlar olurken, Şehzade Bayezid Amasya'dan Ankara'ya gelmişti. Babası için "Padişah olan yalan söyler mi?" diyerek Kanuni'yi suçluyor, amansızca kardeşi Selim'in üzerine gidiyordu.

Kanuni hızlı hareket etmek zorundaydı. Sokollu Mehmed Paşa'yı bir ordu ile Şehzade Selim'in yardımına gönderdi.

Yola devam eden Bayezid, nihayet Konya önlerinde Şehzade Selim'in ordusuyla kapıştı (Mayıs 1559).

Savaş tam gün sürdü. Sokollu da yaklaşıyordu. Belki bu yüzden Şehzade Bayezid sonuç almayı beklemeden on iki bin kişilik ordusunu alıp Amasya'ya döndü. Ama artık fermanlıydı. Yakalandığı yerde idam edilecekti.

İşte bu sırada babasına o meşhur manzum mektubunu yazıp meşhur âlimlerden Muhyiddin Cürcani ile gönderdi. Şöyle diyordu:

*Ey seraser (baştan başa) âleme Sultan Süleyman'um baba,
Tende canum, canımın içinde cananum baba...
Bayezid'ine kıyar mısın, benüm canum baba?
Bî-günahım (günahsızım), Hak bilür, devletlü sultanum baba.*

Kanuni:

*Ey demâ-dem (her an) mazhar-ı tuğyân-ı (taşma-coşma) is-
yânım oğul,*

Takmayan boynuna hergiz(hiçbir zaman) tavk-ı (boyunduruk) fermânım oğul

Ben kıyar mıydım sana ey Bâyezîd Hân'ım oğul?..

Bî-günâhım deme bâri, tevbe kıl cânım oğul.

Bayezid:

Enbiya-ı ser-defter (en önde), ya'ni ki Âdem hakkiyçün,

Hem dahi Musa ile İsa vü Meryem hakkiyçün,

*Kâinatun serveri, ol ruh-i a'zam (Peygamberimiz) hakkiy-
çün,*

Bî-günahım, Hak bilür, devletlü sultanum baba.

Kanuni:

Enbiyâ vü evliyâ ervâh-ı âzam (ulu ruhlar) hakkiyçün,

Nûh u İbrâhim ü Mûsâ İbni Meryem hakkiyçün,

*Hâtem-âsâr-ı nübüvvet (son peygamber) Fahr-i Âlem hak-
kiyçün;*

Bî-günâhım deme bâri, tevbe kıl cânım oğul.

Bayezid:

Sanki Mecnunam, bana dağlar başı oldu durak,

Ayrılıb bi'l-cümle mal ü mülkden düşdüm irak,

*Dökerüm gözyaşunu "Va-hasreta dadü'l-fırak" (dünyadan
ayrılış)*

Bî-günahım, Hak bilür, devletlü sultanum baba.

Kanuni:

Âdem adın etmeyen Mecnûn'a sahrâlar durak,

*Kurb-i taatden (itaatten) kaçanlar dâ'imâ düşer ırak,
Ta'n (ayıp) değildir der isen vâ hasretâ (ne yazık ki), dârü'l-
firâk (ayrılık vakti);*

Bî-günâhım deme bâri, tevbe kıl cânım oğul.

Bayezid:

*Kim sana arzeyleye halim eya (acaba) Şah-ı Kerim?
Anadan, kardaşlarumdan ayrılıb kaldım yetim,
Yok beniüm bir zerre isyanum, sana Hakdur 'allım,
Bî-günahım, Hak bilür, devletlü sultanum baba.*

Kanuni:

*Neşet-i (doğması) Hakdır nübüvvet, râm olan olur kerim
(rahat),*

*Lâ-tekel üf (hataya düşmeme) kavlini inkâr eden kalır ye-
tîm,*

*Tâate isyâna alimdür Hudâvend-i Kerîm (İsyanını Allah ve
padişah biliyor);*

Bî-günâhım deme bâri tevbe kıl cânım oğul.

Bayezid:

*Bir nice masumum olduğun Şehâ (ey şah) bilmez misun?
Anlarun kanuna girmekden hazer (kaçınma) kılmaz mı-
sun?*

Yoksa ben kulunla Hak dergâhına varmaz misun?

Bî-günahım, Hak bilür, devletlü sultanum baba.

Kanuni:

*Rahm ü şefkat, zîb-i (düzgün) îmân olduğun bilmez misin?
Ya dem-i ma'sûmu (masum kanı ve gözyaşı) dökmeden ha-
zer kılmaz mısın?*

Abd-i âzâd (kurtulmuş) ile Hak dergâhına varmaz mısın?

Bî-günâhım deme bâri tevbe kıl cânım oğul.

Bayezid:

Hak Teâlâ kim cihanun Şahı itmişdür seni,

Öldürüp ben kulunu, güldürme şahım düşmeni,
Gözlerüm nuru oğllarumdan ayırma beni,
Bî-günahım, Hak bilür, devletlü sultanum baba.

Kanuni:

Hak reâyâ-yı mutî'e (itaat eden halka) râ'î (çoban) etmişdür
beni,

İsterim mağlûb edem agnâma zîb-i (canavar) düşmeni (düş-
man),

Hâşe lillâh öldürürsem bî-günâh nâgâh seni,
Bî-günâhım deme bâri tevbe kıl cânım oğul.

Bayezid:

Tutalum, iki elüm başdan başa kanda ola,
Bu meseldür söylenür kim, "Kul günah itse nola"?
Bâyezidün suçunu bağışla, kıyma bu kula,
Bî-günahım, Hak bilür, devletlü sultanum baba.

Kanuni:

Tutalım iki elin başdan başa kanda ola,
Çünkü istiğfâr edersin, biz de afv etsek nola?..
Bâyezid'im suçunu bağışlarım gelsen yola,
Bî-günâhım deme bâri tevbe kıl cânım oğul.

Af gerçekleşmedi, çünkü bu mesele Kanuni'nin şahsi meselesi değildi, önemli bir devlet meselesiydi. Affetme hakkı yoktu. Affetmedi.

Bütün yolların tıkanıldığını gören Şehzade Bayezid'in tek çaresi vardı artık: ülkeden kaçmak...

Ama acaba bu bir 'çare' olacak mıydı?

Safevi Şahı'na elçiler göndererek bir anlaşma yaptı. Fakat sürekli Osmanlı ile savaşan Tahmasb'a güvenemiyor teminat istiyordu. Babasına hiçbir şart altında teslim etmeyeceği yolunda yemin edince, inandı.

ŞAH TAHMASB, BAYEZİD'İ KANUNİ'YE SATTI

Şehzade Bayezid, Şah Tahmasb tarafından padişahlara mahsus büyük bir törenle karşılandı.

Ne var ki, babası bunu tahmin etmişti. Bayezid, Tahmasb'ın elinde sağ kalırsa, Rodos şövalyelerinin elinde oyuncak olmaktan kurtulamayan amcası Cem Sultan'ın akıbetine uğrayacak, Osmanlı'nın başına yeni bir "Cem Sultan galesi" çıkacaktı.

Bunu göze alamazdı.

Zaten yaşanmıştı. Son yıllarını yaşıyordu. Arkasında yaralı-bereli bir devlet bırakamazdı.

Tahmasb'a bir mektup yazdı.

Oğlunu iade etmesini istedi.

Pazarlıklar başladı.

Tahmasb'ın isteklerinden bir kısmını kabul etmek zorunda kalan Kanuni, ona bir milyon iki yüz bin altın ile Kars Kalesi'ni vaad etti. Ayrıca Şehzade Selim, padişah olduğunda, İran'la dost kalacağına dair bir ahidname imzaladı.

Anlaşma sağlanınca, Kazvin'e giden Osmanlı elçileri, 25 Eylül 1561 tarihinde Bayezid'i teslim alıp infaz ettiler. (25 Eylül 1561)

İdama götürülürken Şah'a, bağıra bağıra yeminine hatırlatıyor, "Hani yeminin?" diye hesap soruyor, ama bu hiçbir işe yaramıyordu.

Bayezid ve oğullarının cenazeleri Sivas'a getirilerek surların dışında bulunan Melik-i Acem türbesine defnedildi.

Kanuni, Kars Kalesi'ni Tahmasb'a vermedi: Bunun yerine bir milyon iki yüz bin altını bir milyon dört yüz bine çıkardı.

Kanuni Sultan Süleyman Zigetvar Seferi esnasında vefat ettiğinde (7 Eylül 1566) yetmiş iki yaşını geçkindi.

Yerine Şehzade Selim padişah oldu.

Sultan II. Selim kimdir?

SULTAN II. SELİM 28 Mayıs 1524 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi. Babası Kanuni Sultan Süleyman, annesi Hürrem Sultan'dır. Sarışın olduğundan dolayı, kendisine, "Sarı Selim" de denir.

Oldukça yakışıklı olduğu söylenir. Orta boylu, mavi gözlüymüş. Geniş omuzları ve şahin bakışları ile heybetli bir görünüşü varmış. Yumuşak huylu olduğu, kimseyi incitmemeye çalıştığı yolunda kayıtlar var.

Kanuni'nin bütün şehzadeleri gibi iyi bir tahsil ve terbiyeden geçmiştir. Hatta en uzun süreli eğitim alan şehzade, Selim'dir (kesintisiz on altı yıl). Zamanın namılı ilim adamlarından Cafer Efendi, Halimî Efendi ve Ataullah Efendi Selim'in hocaları arasındadır.

Şehzadeliği sırasında Kütahya ve Manisa valiliği yapmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman, Zigetvar Kalesi önünde, top ve tüfek sesleri arasında rahmete kavuştuğunda, Şehzade Manisa valiliği görevinde bulunuyordu.

Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, Şehzade Selim'e babasının vefatını bildirip acele tahta davet etti.

Sadrazamın mektubunu taşıyan Hasan Çavuş, Manisa istikametine, çatlatırcasına at sürdü. O kadar hızlı gitti ki, Zigetvar'la Kütahya arasındaki yolu sekiz günde aldı.

Hasan Çavuş Manisa'ya vardığında, Şehzade avda bulunuyordu. Bunun üzerine, Hasan Çavuş kıra çıktı. Şehzade Selim'i buldu. Diz çökerek mektubu uzatırken (19 Eylül 1566), "Allah sizin ömrünüzü arttırsın sultanım!" diye fısıldadı.

Mektubu alan Şehzade, aceleyle açtı. Ne olduğunu merak ediyordu. Okumaya başladı. Babasının öldüğünü yazan cümleye gelince gözleri yaşardı. Sarışın yüzü daha da sararmıştı. İnanamıyordu. Demek koca Osmanlı aslanı ebediyete göçmüştü.

Durumu yakınlarına da anlatan Şehzade Selim, vakit geçirmeden yola çıktı (27 Eylül). Dağları, ovaları bir yıldırım hızıyla aştı. Hiç dinlenmedi. Yol boyunca birkaç at değiştirdi. Gece de yoluna devam etti. Nihayet Kadıköy'e ulaştı. (30 Eylül 1566).

Genç Şehzade'nin Kadıköy'e geldiği haberi, saraya ulaşır ulaşmaz hazır bekletilen saltanat kayığı, yeni padişahı almak için gönderildi. Selim bu kayığa bindi. Kayık Kızkulesi'nin önünden geçerken, selam topları atılıyordu.

Az sonra kayık, Sarayburnu'na yanaştı. Selim karaya çıktı. Hazır tutulan ata binip Topkapı Sarayı'na gitti.

Ve 30 Eylül 1566 Pazartesi günü, Selim on birinci Osmanlı padişahı olarak tahtına geçti.

BÜYÜK ACI

Yeni Padişah, hemen ertesi gün Eyüp Sultan'a giderek Eba Ey-yub türbesini ziyaret etti. Kılıç kuşandı. Bu merasim onunla birlikte gelenekselleşti ve asırlar boyu sürdü.

Yeni Padişah İstanbul'da ancak dört gün kalabildi. Maiyetiyle birlikte yola çıkarak Belgrad'a vardı (17 Ekim 1566). Bayram Bey'in evinde misafir kaldı. Oradan Sokollu Mehmed Paşa'ya haber gönderdi.

Yolda öyle anlar oldu ki, asker yürümeyi bıraktı. "Hay Sultan Süleyman Han" diye feryada başladı. Her seferinde Sokollu Mehmed Paşa, askerlerin yanına gidip içli konuşmalar yapıyordu:

"Kardeşler, yoldaşlar niçin yürümezsiniz? Bunca yıllık İslâm padişahını Kur'an ile uğurlayalım. Gaza ile Macaristan'ı İslâm ülkesi yaptı. Hepimizi ihsanlarıyla besledi. Karşılığı bu mudur ki, cesedini başımız üstünde götürmeyelim?"

Hafızlar sürekli Kur'an okuyordu...

Kanuni'nin cenazesi tekbirler eşliğinde Tuna'dan geçirildi. Nehrin karşı sahiline bir otağ kuruldu. Cenaze otağın karşısına gelince, arabanın örtüsü kaldırıldı. Muhteşem Süleyman'ın tabutu meydana çıktı.

O anda, gökyüzünü titreten bir uğultu koptu. Koskoca ordu fırtınaya tutulmuş bir deniz gibi çalkalandı. Kendilerini zaferden zafere koşturan büyük cihangiri kaybetme acısı askerleri yürekte yaralamıştı. Gözlerden sağanak halinde yaşlar boşalıyor, göğüsler yumruklanıyordu.

"Padişahımız, bizi öksüz kodun!" feryatları dağları, ovaları inletiyordu.

Kolay katlanılır acı değildi. Uzun yıllar onun kumandasında nice kaleleri fethetmişler, nice orduları dize getirmişlerdi.

Sultan Selim, cenazeyi karşıladı. Sirtında siyah bir kaftan vardı. Üzüntülüydü. Bir tahta kavuşmuş, ama annesinin acısı geçmeden babasını kaybetmişti. Onun yerini doldurmanın imkânsız olduğunu biliyor, adına hükümdarlık denen ateşten gömlek şimdiden bütün benliğini yakıyordu.

Tabutun önüne geldiğinde diz çöktü. Sonra kalktı, tabutu öptü.

Ordu cenaze namazı için saf tutmuştu. Kalabalık bütün ovayı kaplamıştı. Namaz büyük bir huşû içinde kılındı. Daha sonra Kanuni'nin cenazesi İstanbul'a getirilerek tekrar namazı kılındı ve defnedildi (28 Kasım 1566).

Kanuni'nin cenaze namazı üç defa kılındı:

1. Öldüğü yer olan Zigetvar'da.
2. Belgrad'da.
3. İstanbul'da.

KARADENİZ'LE HAZAR DENİZİ'Nİ BİRLEŞTİRME ÇALIŞMALARI

Kanuni'nin ölümü, herkesi son derece üzmüş, devlet âdeta öksüz kalmıştı. Ama devlet gemisinin yürümesi gerekiyordu. Acılarını içlerine gömmeli ve dört elle işe sarılmalıydılar.

Büyük padişahın ölümüyle, devlet işlerinde, doldurulması zor bir boşluk meydana gelmişti. Osmanlıya düşman olanlar, bu durumu fırsat sayıyorlardı. Yer yer ayaklanmalar baş göstermişti. Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, bunları bastırmakta güçlük çekiyordu.

Öte yandan, uzun zamandır Osmanlı'ya dış bileyen Ruslar, Kanuni'nin ölümüyle birlikte, harekete geçtiler. Astrahan yolunu kapatarak, Hiveli Müslümanlara zorluk çıkardılar. Hacca gidecek Müslümanların Astrahan'dan geçmelerine mâni oldular. Hive Hanı Hacı Muhammed, bu durumu yeni padişaha arzetti. Astrahan'ın Ruslardan alınmalıydı.

Sultan II. Selim, hemen harekete geçti. Sokollu'nun daha önce yaptığı Volga ve Don kanalını açarak, Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birleştirme projelerini inceledi. Takibini Sokollu Mehmed Paşa'ya verdi (4 Ağustos 1566).

Yoğun bir çalışma temposuyla, kısa bir zamanda, kanalın üçte biri açıldı.

Bu durum Rusları telaşa düşürmüştü. Rus Çarı IV. İvan, el-

çilerini İstanbul'a gönderdi. Elçiler, beraberlerinde getirdikleri değerli hediyeleri padişaha sundular.

"Rus Çarı haşmetlü İvan'ın dostluk ve samimî duygularını getirdik" dediler, "Çarımız, tahta çıkışınızı kutluyor, tebriklerinin kabulünü istirham ediyorlar. Ayrıca Osmanlı Devleti'yle dostane münasebetler kurma arzusundaırlar."

Sultan Selim, elçibaşının konuşmasını sonuna kadar dinledi. Sonra birden şahin bakışlarını elçibaşının üzerine dikerek: "Biz dostluklara önem veren bir milletiz" diye gürledi, "Herkesle iyi geçinmek isteriz. Ancak dostlarımız, dostluklarında samimi olmalıdırlar. Astrahan yolu hacılarımıza kapatıldı, Kırım elçimiz Moskova'da alıkonuldu. Dostluk böyle mi olur? Varın, çarınıza söyleyin: Astrahan yolu açılır ve elçimiz serbest bırakılırsa, dostluğumuz devam eder. Yoksa atadan kalma haklarımızı kullanmakta tereddüt göstermeyiz."

Elçiler, padişahın isteklerini çara bildirdiler. Çar bütün şartları kabul etti. Böylece kanal açma işi de yarım kalmış oldu.

KIBRIS SEFERİ'NİN SEBEPLERİ

Kanuni devrinde başlatılan Hint siyasetine, Sultan Selim zamanında da devam edildi. Avrupalıların tazyikine maruz kalan Sumatra adasındaki Açe Sultanlığı'na bir miktar silah yardımı yapıldı (1566).

Ayrıca Süveyş Kanalı'nın açılması da Sultan Selim zamanında düşünüldü. Eğer bu teşebbüs gerçekleşseydi, meşhur İpek ve Baharat yolu buradan geçecek ve dünya ticareti Osmanlıların eline geçecekti. Diğer yandan Avrupalıları Hint Denizi'nden kolayca atmak mümkün olacaktı.

Dünya ticaretinde yeni bir safha açacak olan bu düşünce, bazı sebepler yüzünden gerçekleşemedi.

O sırada Sultan Selim, Kıbrıs Adası'nın fethi ile uğraşıyor-

du. Çünkü Kıbrıs Venediklilerin elinde bir korsan yatağı haline gelmişti. Ticaret gemilerimizi soyuyor, esir aldıklarını işkencelerle öldürüyorlardı. Kıbrıs zindanları Müslümanlarla dolmuştu.

Ayrıca Sultan Selim'in şehzadeligi zamanından kalma bir hesabı vardı. Vaktiyle Mısır'dan kendisine gönderilen hediyeleri taşıyan bir gemiye Kıbrıs korsanları el koymuş, bütün hediyeleri almışlardı. Üstelik gemi mürettebatını da zindana atmışlardı. Bunu haber alınca babası Kanuni Sultan Süleyman'a şikâyetle bulunmuştu.

Kanuni de bu olaya üzülmüş, Kıbrıs'ın alınması lazım geldiğine işaret ederek, "Kıbrıs'ı fethetmek bize nasip olmazsa sen fethet" diyerek oğluna vasiyet etmişti.

Şehzade Selim de babasına söz vermişti:

"Eğer padişah olursam Kıbrıs'ı korsanların başına yıkacağım!"

Padişah olmuştu ve Kıbrıs'ın fethini istiyordu.

Bu arada korsanlar yağmalarına devam ediyorlardı. Son olarak Mısırlı deftardarın bindiği geminin soyulması, bardağı taşıran son damla oldu. Padişah İkinci Selim, "Kıbrıs'ı fethedip babamızın vasiyetini yerine getireceğiz" dedi.

Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'den bir fetva alındı.

Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa, Kıbrıs Seferi'ne karşıydı. Türlü sebepler ileri sürüp, Padişah'ı caydırmaya çalışıyordu. Ama başaramadı. Zaten Padişah, Sokollu'nun her işe karışmasından hoşlanmıyordu.

"Bu seferi biz istiyoruz, Kıbrıs'ın fethi cennetmekân pedirimizin de arzusuydu. Biz padişah oğlu padişahız ve adanın fethini ferman etmişiz. Ferman bizimdir!"

Bu sözleriyle Sokollu'ya, padişah olduğunu hatırlatıyor, fazla ileri gitmesini önliyordu. Bu sert çıkış karşısında Sokollu, susmak zorunda kaldı.

"Allah fetih nasip etsin" diye mırıldanmakla yetindi.

Sultan İkinci Selim, Kıbrıs'ın fethine, Altıncı Vezir Lala Mustafa Paşa ile üçüncü Vezir Piyale Paşa'yı tayin etti.

Her iki veziri de huzuruna çağıran padişah: "Bakın a vezirlerim!" dedi, "Kıbrıs seferinde elinizden gelen gayreti göstereceğinize ve Osmanlı Devleti'nin namını yücelteceğinize inanmıyorum. Allah yardımcınız olsun. Gayret üze olun. Zafer müjdenizi bekleyeceğim."

Üçüncü Vezir Piyale Paşa, padişahın eteğine kapandı.

"Sizin güveninize layık olmaya çalışacağız, padişahım. Devlet-i Âliye'ye canımız feda olsun!"

Osmanlı donanması 15 Mayıs 1570 tarihinde demir aldı. O gün bütün İstanbul sahildeydi. Hafızlar Kur'an-ı Kerim'den fetih âyetleri okuyor, mehter savaş marşları çalıyor, tekbirler denizin dalgaları arasında yankılanıyordu. Ve Osmanlı donanması Kıbrıs'ı mutlaka almaya yemin edip Akdeniz'e çıkıyordu.

Osmanlı donanmasının hareketini haber alan Kıbrıs'taki Venedik korsanları korku içindeydi. Papadan yardım istediler. Bunun üzerine teşkil edilen bir Haçlı donanması Kıbrıs'a gönderildi.

Bu sırada, Osmanlı donanması, Limasol Körfezi'ne demir atmıştı (1 Temmuz 1570). Sahile çıkan leventler (deniz askerleri) Leftari Kalesi'ni sıkıştırıp teslim aldılar (2 Temmuz). Ardından Girne'yi alıp Lefkoşe'yi kuşattılar. 9 Eylül 1570'de Lefkoşe'yi fethedip Magosa'ya yürüdüler.

Magosa'ya çıkartma hareketi başarıyla gerçekleştirildi. Leventler sahil şeridine iyice yerleştiler. Öncü birliği arkadan gelen askerlerle desteklendi.

Düşman bir hayli kalabalıktı. Ama fatihlerin kararı kesin-di. Kıbrıs bütünüyle alınacak, korsanlardan hesap sorulacaktı. Buraya bunun için gelmişlerdi. Öldüler, fakat bir adım bile çekilmediler. Sonunda Haçlı savunması bütünüyle kırıldı.

Magosa Kalesi burçlarına bayrağımız dikildiğinde, güneş batmak üzereydi. Az sonra kalenin bütün burçlarından ezan

sesleri yükselmeye başladı. Padişahın emri yerine gelmiş, Kanuni'nin vasiyeti tutulmuş, Kıbrıs fethedilmişti (1 Ağustos 1571).

Kıbrıs Valisi Nikola Nandola ölümler arasında yatıyordu. Birçok esir ve ganimet alınmıştı.

Kıbrıs Adası Anadolu'nun ve Akdeniz'in emniyeti bakımından çok önemliydi. Bu zaferle Anadolu'nun bir uzantısı olan Kıbrıs, Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Böylece Osmanlı donanması Akdeniz'de daha güçlü hale geldi.

İNEBAHTI FACİASI

Avrupalılar, Kıbrıs adasını kaybetmenin acısını çıkarmak için bir Haçlı donanması meydana getirdiler. O sıralarda Osmanlı donanması, İnebahtı önünde demirlemiş bulunuyordu. Donanmamız, burada Haçlıların baskınına uğradı. Çok şiddetli bir deniz savaşı oldu. Ama düşman hazırlıklıydı. Tutuşturulmuş paçavralı oklar, kadirgalarımızın tutuşmasına ve yanmasına yol açtı. Bütün gayretlere rağmen, bozgun önlenemedi.

Kaptan Müezzinzade Ali Paşa şehit oldu. Uluç (Kılıç) Ali Paşa, yirmi gemisiyle bir çıkış bulmaya çalıştı. Ne yazık ki, başaramadı. Haçlı donanması İnebahtı deniz savaşında, Osmanlı donanmasını yendi (7 Ekim 1571).

İnebahtı galibiyeti ile Avrupa bayram yerine dönmüştü. Büyük şenlikler düzenlediler. Bu arada, mağlubiyetin Osmanlılar üzerindeki tesirini öğrenmek için, İstanbul'a elçiler gönderdiler.

Venedikli elçileri Sokollu Mehmed Paşa kabul etti. Paşa onların niyetini çok iyi biliyordu. Böbürleneceklerdi. Nitekim elçi "İnebahtı'da sizi yendik diye üzülmeyin" diye söze başlayınca, Sadrazam:

"Bre elçi!" diye gürledi, "Siz donanmamızı yenmekle saka-lımızı tıraş ettiniz. Biz Kıbrıs'ı almakla, kolunuzu kestik. Kesi-

len kol yerine gelmez, ama tıraş edilen sakal eskisinden daha gür çıkar. Bu devlet isterse, gemilerinin yelkenlerini atlastan, halatlarını ibrişimden, demirlerini gümüşten yapacak kadar güçlüdür! Ne bellediniz?”

Elçiler böyle bir karşılık beklemiyorlardı. Şaşkınlıktan bocaladılar. Umduklarını bulamadan Venedik'in yolunu tuttular.

Gerçekten Sokollu Mehmed Paşa, söylediklerini yaptı. Kısa bir zamanda iki yüz gemilik yeni bir donanma inşa edip denize indirdi. Yeni donanma, Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa'nın komutasında tekrar Akdeniz'e açıldı (13 Haziran 1572).

İnebahtı galibiyetiyle bayram yapan Avrupalıların sevin-ci kısa sürmüştü. Osmanlı donanmasının bütün ihtişamıyla Akdeniz'de boy göstermesi karşısında, Avrupa derin bir mateme gömüldü.

Donanmamız, tarihimize yeni zafer sayfaları ekliyordu. Tunus ikinci defa fethedilmişti—birinci fethi Barbaros yapmıştı. Kaleler arka arkaya alınmış, nihayet 9 Haziran 1574'te muhteşem Boğdan Zaferi kazanılmıştı.

Donanmamız zaferden zafere koşarken, İstanbul'da padişah hastalandı. Hastalık gün geçtikçe ilerliyordu. Sık sık başı dönüyor, sendeliyordu. Doktorlar, bir türlü çare bulamıyorlardı.

Hamama gittiği bir sırada, ayağı kayıp düştü ve başını mermerlere çarptı. Kaldırıp yatağına götürdüler. Yataktan bir daha da kalkamadı. Ve 15 Aralık 1574 Çarşamba günü 51 yaşında hayata gözlerini kapadı.

Sultan Selim'in aşırı sarhoş olduğu ve cariyeye kovalarken düşüp öldüğü yolundaki iddialar mantıksızdır. Herhangi bir padişahın içki içip içmediğini bilmiyoruz. Bazı tarihçilerin kayıtlarında var, ancak iddiaları doğrulayacak belge yok.

SULTAN II. SELİM'İN ŞAHSİYETİ

Kanuni gibi büyük bir padişahтан sonra tahta çıkan Sultan Se-

lim'in saltanatı 8 yıl 2 ay 15 gün sürdü. Ordu en kuvvetli dönemini yaşıyordu. Devlet hazinesi ağzına kadar altın ve gümüş doluydu. Osmanlı Devleti, dünyanın en büyük, en kuvvetli devletiydi. Kanuni'den, büyük ve güçlü bir devletle birlikte iyi yetişmiş devlet adamları da miras kalmıştı.

Fakat Sultan II. Selim babasına benzemiyordu. Bir padişah olmaması gereken bazı kusurları vardı. Zaman zaman Sokollu Mehmed Paşa'nın gölgesinde kalıyordu. Ama zaman zaman padişahlığını hatırlayıp sert çıkışlar da yapıyordu. Yazık ki, böyle zamanlar çok azdı.

Padişahlığı süresince hiçbir savaşa katılmadı. Oysa asker, başında padişahı görmeye alıştı. Onları Kanuni alıstırmıştı. Padişahın arkasından ölüme bile yürümeye hazır dılar. Fakat Padişah saraydan çıkmıyordu. Tabii, bu da askerin bağıllılığını azaltıyor, şevkini kırıyor. Sultan II. Selim devrinde büyük isyanların çıkmaması, Kanuni'nin sağladığı çelik disiplinden dolayıdır. Kanuni, öylesine sağlam bir düzen kurmuştur ki, bu düzeni, ardından gelen bazı aksaklıklar bile bozamamıştır.

Sultan II. Selim, Nurbanu Sultan'la evliydi. Murad, Osman, Süleyman, Mahmud, Cihangir, Mehmed, Mustafa, Abdullah isimli sekiz oğluyla; Esma, Fatma, Şah Sultan, Gevher Mülük adlı dört kızı oldu.

İyi bir şairdi. Şiirlerinde "Talibi" takma adını kullanırdı. Bir divanı vardır.

Yahya Kemal'in; "Bir beyti bir de câmi-i mâ'mûru var" diye övdüğü Sultan II. Selim'in, "Biz bülbül-i muhrık-ı dem-i şekvâ-yı firâkiz/ Âteş kesilir geçse sabâ gülşenimizden" "Ayrılığın şikâyetinin yakıcı demlerinin adamlarıyız biz / Sabah rüzgârı ateş kesilir, gülistanımızdan geçse" beyti, bütün Türk şiirinin en güzel beyitlerinden biri sayılmaktadır.

İstanbul'da Ayasofya avlusundaki türbesinde yatıyor.

HAYIR ESERLERİ

Sultan II. Selim'in Mimar Sinan'a 1571 yılında yaptırdığı Selimiye Camii tam bir şaheserdir ve başka hiçbir şey yapmamış olsa bile hayırla anılmasına yetecek kadar büyük bir eserdir.

Mekke-i Mükەرreme'nin su yollarının tâmiri, Mescid-i Harâm'ın mermer kubbelerle tezyini, Lefkoşe Selimiye Câmii, Azîz Efendi tekkesi ve Navarin Limanı'na hâkim bir mevkiye yaptırdığı kule, hayrâtları arasındadır.

Evliya Çelebi *Seyahatname'sine* göre, camisini Edirne'ye yaptırtmasının sebebi, Peygamberimizi rüyasında görmesi ve böyle bir talimat almasıyla ilgilidir.

İstanbul'da yeni bir büyük camiye ihtiyaç duyulmadığı, Edirne'nin Rumeli'deki Osmanlı egemenliğinin merkezi konumunda olduğu ve Selim'in gençlik yıllarından beri şehre ayrı sevgi beslediği için camisini Edirne'de yaptırdığı yolunda da yorumlar var.



Dokuzuncu Bölüm:

Serbest Okumalar

Orduya esnaf giremez

KANUNİ VE ASLINDA tüm padişahlar ordu konusundan son derece hassastırlar.

Buna ilişkin tek bir örnek verelim.

Sanırım Belgrad Seferi dönüşü sırasındaydı.

Malum, Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığında Avrupa'nın en güçlü devleti Roma-Germen İmparatorluğu, yani Almanya idi.

Almanya İmparatoru Şarlken, Macaristan'a hâkim olmak için Macar Kralı İkinci Lui ile yakın akrabalık ilişkileri kurmuştu.

Bunun sonucu olarak Şarlken'e aşırı derecede güvenmeye başlayan Macar Kralı, Osmanlı Devleti'ne ödemesi gereken vergileri ödememeye başlamıştı.

"Biz kendi topraklarımızın sahibiyiz, kimseye diyet borcumuz yok" diye kabarıyordu.

Bu sözler Osmanlı'yı kıpırdattı.

Sultan Süleyman, Macar Kralı Lui'ye hem borcunu hatır-

latmak hem de Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in öldüğünü, oğlu Süleyman'ın Osmanlı tahtına geçtiğini bildirmek için Behram Çavuş'u Belgrad'a gönderdi.

Behram Çavuş, sözünü dudaktan, gözünü budaktan sakınmayan bir yiğitti. Macar Kralı'nın huzuruna çıktı ve hemen borcunu ödemesini, aksi takdirde tacının tahtının başına geçirileceğini söyledi.

"Borcunuzu biraz daha geciktirirseniz bilin ki Padişah Efendimiz bizzat Belgrad'ı teşrif edecekler."

Bu açık tehdit karşısında sinirlenen Kral Lui, Behram Çavuş'u öldürttü. Kanuni Sultan Süleyman bunu duyar duymaz:

"Elçimize zeval bize zevaldır" diye kükredi, "tiz hazırlıklar yapıla, Belgrad'a sefer mukarrerdir."

Fatih Sultan Mehmed, Avrupa içlerine düzenlediği seferlerde Sırbistan'ı almış, Macaristan'la da anlaşma imzalamıştı.

Macaristan stratejik bir öneme de sahipti. Dünyaya hâkimiyet kavgası veren Osmanlı'ya, Macaristan Kralı'nın meydan okuması kabul edilemezdi.

Osmanlı ordusu tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra, Başkent İstanbul'dan yola çıktı. Donanma Tuna boyundan, yeniçeri ve sipahiler ise karadan şehri kuşattılar.

Şehir, kendini gayet iyi savunulmasına rağmen, uzun süre dayanamadı, teslim olmak zorunda kaldı (29 Ağustos 1521).

Kanuni, Belgrad Muhafızlığı'na Bali Paşa'yı getirdi.

Böylece yeni Padişah (Kanuni) ilk büyük fethini gerçekleştirmiş, rüştünü ispat etmişti. Artık Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya düzenleyeceği seferlerde kullanabileceği sağlam bir üssü vardı. Böylece Orta Avrupa yolu Osmanlılara açılmış oluyordu.

Artık İstanbul'a dönme zamanıydı.

Şanlı ordu ilahiler ve tekbirler eşliğinde kendi başkentine dönerken, halk yollara dökülmüş, Osmanlı ordusuna ve padişahına sevgi gösterilerinde bulunuyordu.

Fakat aksilik, yolda Padişah'ın atının üzengisi kırıldı. Vezirlerden biri:

“Merak buyurmayınız hünkârım” dedi, “bizim bölükte bu işe eli yatkın bir yeniçeri var, şimdi halleder.”

Az sonra genç bir yeniçeri getirdiler. Padişahın atının üzengisini maharetle tamir etti. O kadar ki, yenisinden ayırt etmeye imkân yoktu. Genç yeniçeri gerçekten de bu işin erbabıydı.

Bu işe Kanuni Sultan Süleyman'ın sevineceğini zannedenler, yanıldıklarını kısa süre içinde anladılar: Padişah kaşlarını çatmış, kara kara düşünmeye başlamıştı.

“Hünkârım” dedi aynı vezir, “atınız hazırdır, sevdiğiniz biniş takımı onarılmıştır, artık eskisinden sağlamdır, lütfen üzülmeyiniz.”

Padişah, üzgün gözlerini vezirine çevirdi: “Üzengiye üzülüyorum benim vezirim, orduya esnaf karışmış, ona üzülüyorum.”

Emretti: “Üzengimizi ustaca tamir eden yeniçeri kulumuza huzura alın.”

Genç yeniçeriyi hemen Padişah'ın huzuruna getirdiler. Padişah, yeniçeriye bir kese uzattı:

“Bu elinin maharetinin ve zahmetinin karşılığıdır. Amma ki, askerin başka işlerle uğraşması bozulmasına alâmettir. Keseneyi al ve git, kendine başka bir iş bul. Benim orduma esnaf giremez!”

Kanuni Sultan Süleyman'a göre asker ne siyasetle, ne ticaretle, ne zenaatle uğraşmalı, sadece askerliğini yapmalı, dış tehdit ve tehlikelerden vatanını, milletini, devletini korumalı, bunun için ihtiyacı olan her şey millet tarafından karşılanmalıydı.



Osmanlı'da cellatlar ve cellat mezarlıkları

OSMANLI DEVLETİ BİR KURUMLAR ve kurallar devletiydi. Devlete herkesin yeri, her şeyin sistemi belirlenmişti. Cellatların da bu sistem içinde yerleri vardı.

Osmanlı'da cellatlık bir meslekti ama hor ve hakir bir meslekti. Cellatlar genel olarak Hırvat ya da Romenler arasından seçilirdi. İnfaz sırasında, infaz ettikleri kişinin tanınması ihtimaline karşı, tüm yüzlerini kapatıp sadece gözlerini dışarıda bırakan bir maske takarlardı. Bu onları daha da korkunç bir hale getirirdi.

Yükselme devrinde Bostancı Ocağı bünyesinde bir Cellat Ocağı kuruldu. On yedinci yüzyılda bu ocağa bağlı beş cellat vardı. Cellatlık, nadiren iş yapan bir geçim kapısına dönüştüğü için cellat sayısı git gide arttı ve on sekizinci yüzyılda yetmişe ulaştı.

Cellatların başında yer alan cellata "Cellatbaşı" denirdi. Cellatbaşı, Bostancı Ocağı'nın komutanı konumundaki Bostancıbaşı'ya bağlıydı. Ocağa giren cellat adayları, önce usta bir

celladın yanında yamak olarak çalışır, zamanla kalfa ve ustalığa yükselirlerdi.

Osmanlı Tarihi içindeki cellatların en ünlüsü Sultan İbrahim'in celladı olarak ün yapan Cellat Kara Ali'dir. Osmanlı tarihinin en mahir, en acımasız ve soğukkanlı celladı olarak bilinen Kara Ali, Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi ile sonuçlanan olaylar sırasında, önce Sadrazam Ahmed Paşa'yı, ardından Sultan İbrahim'i boğmuştur.

Sultan İbrahim'i boğmak için hücreye girip eski padişahla göz göze geldiğinde dayanamayarak dışarı kaçmış, ancak Sadrazam Sofu Mehmed Paşa'nın tehditlerinden korkup ağlaya ağlaya Sultan İbrahim'i infaz etmiştir.

Anlaşılan o ki, ihtirasla kirlenen yürekler, cellat yüreğinden daha katı olabiliyor.

Balıkthane Kasrı (Gülhane Parkı'nın sahile yakın kısmında bulunan aşı boyalı bina), bir zamanlar, idama mahkûm edilen siyasetçilerin infaz gününü bekledikleri zindandı. (Ek bir bilgi; borçlular Baba Cafer Zindanı'na, siyasi suçlular ile tutuklanan yabancı sefirler ise Yedikule zindanlarına atılırdı.)

Bu işlevi yüzünden herhangi bir yerde adının anılması bile orada bulunanların tüylerini diken diken etmeye yeterdi.

Dîvân-ı Hümayûn'da hüküm giyen idamlıklar, bostancılının kollarında bu kasma gönderilir, haklarındaki hüküm kesinleşene kadar burada bekletilirlerdi.

Bekleme süresi azami üç gündü. İdam kararı üç gün içinde Dîvân-ı Hümayûn'da tekrar görüşülür, deliller bir bir gözden geçirilir, duruma göre mahkûm ya bağışlanır ya da infaz emri verilirdi. Bu süre içinde mahkûmların yapabildiği tek şey Aff-ı Şahane'ye (Padişah affı) mazhar olmak için dua etmekten ibaretti.

Üçüncü günü herhalde çok tedirgin geçirirlerdi. Vakit akşama devrilirken, tedirginlikleri artar, her ayak sesine yürekleri titrer, ölüp ölüp dirilirlerdi.

Kısacası Balıkhane Kasrı'na atılan idam mahkûmları hayatla ölüm arasında birkaç gün yaşarlardı.

Eğer mahkûmun idam kararı Divan'da tasdik edilmişse, üçüncü günün sonunda zindanın demir kapısı hıçkırarak açılır, görevi mahkûma şerbet sunmak olan zebella gibi bir bostancı kapıda belirirdi.

Bostancının kapıda belirmesiyle mahkûmun gözü, bostancının tepsi üstünde taşıdığı bardağa dikilirdi. Her şeyi o bardağın içindeki şerbetin rengi belirlerdi. Eğer şerbetin rengi beyaz ise, mahkûm affedildiğini anlar, derin bir nefes alır, kuyuda soğutulmuş şerbeti afiyetle yudumlar, ardından bostancının eşliğinde sahile iner, Yalı Köşkü'nün önündeki Bostancı Kayıkhanesi'nde hazırlanmış çektiriye binerek sürgün yerine giderdi (idamdan affedilen sürgüne gönderilirdi).

Ama eğer kıpkırmızı kızılçık şerbeti gelmişse, işte bu 'ölüm şerbeti' demektir.

O an bostancı susar, mahkûm susar, sadece bardağın rengi konuşurdu: ölüm ya da hayat!

Ölüm şerbeti getiren bostancı, mahkûma karşı saygıda asla kusur etmez, hatta biraz aşırıya bile kaçardı. Bu hayata karşı duyulan saygının bir yansımasıydı.

Ecel şerbetini zar-zor içen mahkûm, yine bostancı eşliğinde infaz için, Topkapı Sarayı'nın Bâb-ı Hümayûn'la Bâbusselâm arasında kalan Cellat Çeşmesi'nin önündeki Cellat Taşı'nın yanına getirilirdi.

Risk almak ve kararlı olmak anlamında kullanılan, "Kelle koltukta" deyiminin özünde yine cellatlar var.

Cellatlar, Müslüman siyasetçilerin başlarını kestikten sonra, cesedi sırtüstü yatırır, kesik başlarını sağ koltuğunun altına koyarlardı.

Bu yüzden devletin üst düzey görevlileri, "Kelle koltukta yaşıyoruz" sözünü çokça söylerlerdi. Bu deyim hâlâ kullanıldığını biliyoruz.

İKİ CELLAT PORTRESİ: KARA ALİ VE EYYÜB BASRÎ

Rivayet o ki, Osmanlı asırlarının en ünlü, en gaddar, ama en usta celladı Kara Ali, en duygusal celladı ise Eyyüb Basri idi...

Eyyüb Basri infazı seremoniye dönüştürmüştü. İnfazdan önce mahkûma gusül abdesti aldırır, onu teselli eder, dünyanın faniliği konusunda birkaç söz söyler, hakkını helal etmesini, zira aralarında hiçbir husumet bulunmadığını söyler, kelime-i şahadet de getirttikten sonra, mahkûmün başını Cellat Taşı'na dikkatle yerleştirip palayı indirirdi.

İnfaz gerçekleştikten sonra cellatlar, kanlı palalarını, Cellat Çeşmesi'nde yıkar temizlerlerdi. Zaten bu işlevi yüzden o çeşme Cellat Çeşmesi ya da Siyaset Çeşmesi olarak isimlendirilmişti.

Sultan II. Abdülhamid bu çeşmeyi yıktırıp, yerine kendi adını taşıyan bir çeşme yaptırdı. Eski Cellat Çeşmesi'nin yerine yapılan Hamidiye Çeşmesi'nin kitabesinde "El-Gâzî Sultan II. Abdülhamid Han Hazretlerinin müceddeden ibnâ ve inşâ buyurdıkları Hamîdiye Çeşmesidir" yazar.

Eğer infaz edilen meşhur biri ise kesik başı Seng-i İbret (İbret Taşı) denilen taş sütunların üzerine konur, ibret-i âlem için üç gün bekletildikten sonra, denize atılırdı.

Cellatlar sözün tam manasıyla 'isimsiz' insanlardı. Emir kulu olmalarına rağmen, herkes onlardan nefret ederdi. Ne dostları, ne arkadaşları vardı. Meslekleri yüzünden evlenemedikleri için de tümüyle yapayalnız yaşarlardı. Sağlıklarında sadece cellat olarak anılır, öldüklerinde ise mezar taşlarına isimleri yazılmazdı.

Meşhur seyyahımız Evliya Çelebi bile onları anlatırken aşağılayıcı ifadeler kullanmaktan kendini alamaz:

"Eyyüb Basrî, katl edileceklerle guslettirip siyaset meydanına çıkartır; türlü tesellilerle imanı yeniletip Kelime-i Şahadet getirtir; boynunu kibleye çevirip sağ eliyle başını sığadığında

adamcağız donakalınca, iki eliyle tuttuğu kılıcı besmeleyle indirip kellesini teninden ayırır; ruhuna fatiha okurmuş.

Sonra uzaktan bakanları çağırıp 'ibret alın' diye nasihat edermiş.

Bu kavmin (cellâtların) üstad-ı kâmilî Murad Han'ın cellâdı Kara Ali'dir ki, pazularını sıgayıp ateş saçan kılıcını kemerine bağlayıp sair işkence ve karabend ve nakışbend ve kemendbend ve zünnarbend edeceği ucu aşık yağlı kemendleri kemerine asıp vesair işkence âletlerinden kelpedan ve burğu ve mismar ve buhur-ı fitil ve deri yüzecek tentraş ve polat tas ve türlü türlü zehirli göz milleri ve el ayak kırmağa mahsus baltaları iki yanına takıştırır. Omuzlarında servi ağacından altın bezekli kazıklar bulunan kalfaları da yedişer pare âlet ile kemerlerine ziynet verip yalın kılıç merdane cümbüş ederler. Amma ne'üzü-billah hiç birinin çehresinde nur kalmamış zehir gibi âdemlerdir."

Evliya'nın bahsettiği Kara Ali, yukarıda belirttiğim gibi, Sultan İbrahim'in de celladıdır. Yürekleri ürperten bu infazdan sonra, belki hayatında ilk kez ağlamış, kendinden ve mesleğinden nefret etmiştir.

Sarayda cellat bulundurulması geleneğine Sultan Abdülmecid son verdi. Böylece "Cellatlar Ocağı" da tarihten silindi.

Onlardan geriye isimsiz ve şekilsiz taşlar altında yatan mezarlardan oluşan birkaç mezarlık, Topkapı Sarayı'nın ikinci kapısının (Bâbusselâm) yanındaki Cellat Odaları ve Silah Hazinesinde sergilenen cellat satırı kaldı.

Tabii birkaç da mezarlık...

Cellatlar, adalet mekanizmasının bir parçası da olsalar, kendilerini "Hükm-ü sultân (Padişah emri) olmazsa, hatâ (suç-günah) gelmez cellâtan" diye tanımlasalar da toplum tarafından reddedilmişler, normal hayattan sonra mezarlıklara da kabul edilmeyip dışlanmışlardır. Devlet de onlara ayrı mezarlıklar tahsis etmek durumunda kalmıştır. İşte o mezarlıklardan birkaçı Eyüp Sultan'dadır.

Teleferikle meşhur Pierre Loti Tesisleri'ne çıkın. Mezarlığı ikiye bölen yolda yürümeye başlayın. Tesisleri geçin. Karyağdı Baba Tekkesi'ne (rivayete göre İstanbul'un ilk karı bu tepeye yağar, son karı bu tepeden kalkarmış) ve türbesine ulaşın. Türbenin şöyle böyle yüz metre ilerisinde bir mezarlık göreceksiniz. Gördüğünüz o mezarlık "Cellat Mezarlığı"dır.

Osmanlı ve cumhuriyet tarihinin en lanetli isimleri o mezarlıkta yatıyor.

Bulursunuz, asri mezarlıklarda, özellikle de Eyüp Sultan mezarlığında ebediyeti yaşayanların mezar taşlarına künyeleri yazılıdır. O taşları okumak, harf inkılâbından sonra büyük bir maharettir, ama çok da büyük bir keyiftir. Çünkü mezar taşındaki yazılar insanı tarihin içine çeker. O mezarda yatanın adını, ne zaman doğup öldüğünü, unvanını, mevkiini-makamını, mesleğini, meşrebini hatta tarikatını bile mezar taşından öğrenebilirsiniz.

Kişinin mesleğini ve tarikatını okumak, taşın üzerindeki yazıları okumaktan biraz daha zordur; çünkü bunlar simge ile anlatılmıştır.

Sözgelimi mezar taşındaki Mevlevi külahı, o mezarda yatanın Mevleviliğine, katmerli sarık ulemadan olduğuna, savaş topu işlemesi Topçu Ocağı'na mensubiyetine, açık kitap kartaşması ilim ehlinde oluşuna işarettir.

Cellat mezarlarında ise bunları bulamazsınız. Ne mesleklerine, ne mensubiyetlerine ne de makam ve mevkilerine ilişkin en küçük bir işaret yoktur. Doğum-ölüm tarihleri belirsizdir. Zaten cellatların mezar taşları son derece kaba ve dayanıksız taşlardır. Sanki bir an önce eriyip gitmesi amaçlanmıştır (Bir zamanlar yalnızca cellatlara mahsus olan bu mezarlığa Cumhuriyetten sonra, muhtemelen yer darlığından dolayı, normal insanlar da gömülmeye başlanmış, böylece Cellat Mezarlığı'nda cellatla kurban birbirine karışmıştır).

İkinci cellat mezarlığı, Edirnekapı'dan Ayvansaray'a inen

kara surlarının Eğrikapı civarında olduğu belirtiliyor. (Hal-
dun Hürel, *İstanbul'u Geziyorum Gözlerim Açık*)

İDAM ŞEKİLLERİ

Yeniçerilerin kellesi, cellat satırıyla vurulurdu (Bu satır halen
Topkapı Sarayı silah hazinesinde sergileniyor).

Vezirler, sadrazamlar, devlet adamları umumiyetle boğdu-
rulur, sıradan şahısların kılıçla başları kesilirdi.

Kementle boğularak idam edilenlerin, ibret ve inandırıcı-
lık için ölümünden sonra "şifre" denilen gayet keskin ve özel
bir usturayla kafaları kesilirdi.

Başı başka yerde, bedeni başka yerde gömülü iki mezarı
olan devlet adamları ve sadrazamlar çoktur.

Bunlardan en meşhuru Viyana Kuşatmasındaki başarısız-
lığı sebebiyle başı kesilen ve bir bal torbası içinde payitahta
gönderilen, sonra da denize atılan Merzifonlu Kara Mustafa
Paşadır.

Osmanlı şehzadeleri genelde yay kirişi ile boğulmuştur.
Zira Osmanlı Hanedanı mukaddes sayıldığından kanı akıtıla-
mazdı.

Bâbusselâm'ın kulelerinin arasındaki Kapuarası, devlet
adamlarının, hiç ummadıkları bir anda ölümle yani cellatla
burun buruna geldikleri yerd.

Birinci ve ikinci avluya bakan karşılıklı iki kapı kapatıldı-
ğında, aralarında bir insanın gizlice yok edilebileceği karanlık
bir kapı arası kalır.

Padişah selamlanarak girildiği için "Bâbusselâm" ismini
alan ve "Orta Kapı" olarak da bilinen bu kapının sağlı sollu
dehlizleri, cellat hücreleriyle doluydu.

Boğulmaları gerekenlerin infazları genel olarak Kapuarası
denen hücrelerde gerçekleştirilirdi.

Patrona Halil İsyanı'nda saraya sığınan Sadrazam Nevşe-

hirli Damat İbrahim Paşa da Kapuarası'nda boğulanlardan biridir.

Bu kapının önündeki Seng-i İbret (İbret Taşı) Tanzimat'ın ilanından sonra, Sultan Abdülmecid'in siyasi idamları yasaklamasıyla, yerlerinden sökülüp toprağa gömüldü.

İdam edilen şahsın cesedi ve üzerindeki kıymetli eşya, para ve giyecekleri celladın malı sayılırdı. Cellat, cesedi isterse atar, isterse ölünün sahiplerine rütbe ve mevkiine göre satardı.

İdam edilenlerin üzerinden çıkan şeyler de toplanır, sene-de bir veya iki defa mezatta satılır, geliri cellatlar arasında bölüşülürdü. Buna 'cellat mezadı' denilirdi.

Bu eşyaların uğursuzluğuna inanıldığından, pek müşteri çıkmaz, bu yüzden değerinin çok altında satılırdı.

Bazı idam mahkûmları, cellat yakalarına yapışmadan evvel, üzerlerinde bulunan kıymetli eşyaları çıkarıp yanındaki-lere "Beni anar, bir Fatiha okursunuz" diye hediye ederlerdi.

İstanbul'da adi suçlular ya suçu işledikleri mahalde, ya da Parmakkapı'da asılarak idam olunurlardı. Yeniçerilerden idamlık suç işleyenleri ocak içindeki askeri cellatlar, başını cellat satırı denilen bir kılıçla keserek infaz ederlerdi.

CELLAT HİKÂYELERİ

Sultan IV. Mehmed dönemi...

1655 yılında Kara Murad Paşa, yeniçeri-yi tahrîk ederek Sadrazam İpşir Mustafa Paşa ile Şeyhülislâm Esat Efendizâde Ebu Said Mehmed Efendi'nin kellelerini istetti.

Araya giren devlet adamları, şeyhülislâmın affedilmesine muvaffak oldular, ancak İpşir Paşa'nın idamını engelleyemediler.

Sadrazamla şeyhülislâm, zindanda idamlarını beklerken, Bostancıbaşı geldi ve şeyhülislâma affedildiği müjdesiyle verip zindandan çıkardı.

Hemen arkasından, idamlık sadrazama usulen dinî telkinde bulunmak üzere, Mahmud Efendi isimli bir molla, zindana girmişti.

İnfaza gelen cellatlar, şeyhülislâmın affedildiğini bilmediklerinden, dinî telkine gelen hocayı şeyhülislâm sandılar.

İpşir Paşa, direnmeden boynunu ipe teslim etti.

Sıra, Molla Mahmud Efendi'ye gelmişti. Ona yöneldiler. Bağırıp çağırıyor, dinî telkin için zindana geldiğini anlatmaya çalışıyor fakat dinletemiyordu.

Çırpınmaya, tepinmeye başladı.

Bunun üzerine, bostancıbaşı, nasihat etmeye başladı:

"Efendi, sen bir din adamısın! Kadere rıza göster; metin ol ki, ölümün âsân (kolay) olsun."

Mahmud Efendi durmadan itiraz ediyor, sık sık bağırıyordu:

"Ben telkine geldiydim. İdamıma mucip nedir?"

Cellatları bir türlü inandıramadı.

"Padişah fermanıdır?" diyerek kemendi boynuna geçirdiler.

Bereket versin, muhafızlar gürültünün sebebini merak etmiş, hücreye doluşmuşlardı.

Böylece Molla Mahmud Efendi son anda boğulmaktan kurtuldu.

Cesedi soğumaya yüz tutan İpşir Paşa'ya söylene söylene zindanı terk etti:

"Fesuphanallah! Ne muzır adammış bu İpşir Paşa. Böyle heriflerin dirisinden de ölüsünden de uzak durmalı ki, muzır ratı (zararı) dokunmaya!"

Kavuşun kurtardığı baş

Sultan II. Mahmud'un sadrazamı Mehmet Emin Rauf Paşa bir sebepten dolayı, idamlıkların atıldığı Balıkhane Kasrı'na kapatılmıştı.

Halet Efendi'nin hışmına uğrayıp 1818'de üç gün bu kasrın karanlık odasında ecel terleri döktükten sonra, endişeyle akıbetini beklerken, zindanın demir kapısı açılmış, bostancıbaşı elinde tepsiyle, içeri girmişti.

Rauf Paşa korkuyla tepsideki kâsenin rengine baktı.

Tepsinin üstündeki şeffaf bardağı fark eder etmez bir sevinç çığlığı attı... Kurtulmuştu.

Teşekkür için padişaha gittiğinde, padişah şöyle şakalaştı:

"Kallavi kavuğun böylesine yakıştığı bu başa nasıl kıyılır?"

Böylece Rauf Paşa, başına kallavi kavuk (sadrizam kavuğu) çok yakıştığı için (değil elbet, suçsuz bulunduğu için) idamdan kurtulan sadrazam olarak tarihe geçti.

Siyah ter ve Nef'inin idamı

Sultan IV. Murad şair Nef'i'yi sever, sert bulduğu hicivlerinden hoşlanır, sık sık da ödüllendirirdi.

Ama arada bir tembih de ederdi:

"Bakasun şair, sivri dilin başına öyle bir iş açar ki, ben bile seni kurtaramazam!"

Nef'i hicivlerini giderek sertleştirdi. Devrin şeyhülislâmı Tahir Efendi de bundan nasibini aldı. Bir toplantıda Şair Nef'i'yi aşağılayıcı ifadeler kullanıp, hatta 'kelp' (köpek) diyen Tahir Efendi'ye sert bir cevap verdi:

"Bana Tahir Efendi kelp demiş,

İltifadı bu sözde zahirdir.

Mâlikî mezhebim, zira,

İtikadımca kelp tahirdir (temizdir)."

Nihayet Sadrazam Bayram Paşa aleyhine öyle bir şiir yazdı ki (meşhur Sihâm-ı Kazâ), gerçekten de padişah bile kurtaramadı. İdama mahkûm edilip zindanı boyladı (Meşhur tarihçimiz Köprülü, sadrazamı koruma adına Padişah'ın çok sevdiği

şairi feda etmeyeceğini, büyük ihtimalle bizzat padişaha yönelik hicviyeler de yazdığını söylüyor).

Siyahi Dârüssaâde Ağası, Nef'i hayranıydı. Zindana gitti. Affı için sadrazama mektup yazacağını söyledi. Ardından başladı yazmaya...

Şair, özene-bezene şefaât mektubu yazan Siyahi Dârüssaâde Ağası'nın başında durmuş, fütursuzca seyrediyordu.

Bir ara kâğıda divitten bir damla siyah mürekkep damlayınca, Nef'i yine kendini tutamadı ve ölümüne sebep olan meşhur şakasını yaptı:

"Teriniz kâğıda damladı ağam!"

Ağa, öfkelenip mektubu yırttı. Son af umudu da böylece suya düştü. İnfaz edildi.

İdam edilirken bile celladını: "Yürü bre nâbekâr!" diye azarlayacak kadar cesurdu.

Sarayın odunluğunda kementle boğularak öldürülen şairin cesedi denize atıldı. Mezarsız kaldı.

Ölümünden sonra kendisi için söylenen beyit meşhurdur:

"Gökten nazîre indi 'Sihâm-ı Kazâ'sına,
Nef'i diliyle uğradı Hakk'ın belâsına!"

Cellat mezadı

Meşhur tarihçimiz Peçevi anlatıyor.

Sultan III. Murad'ın Kapı ağası Gazanfer Ağa, Rüstem Ağa isminde bir sanatkâra elmaslarla süslü büyükçe bir cep saati yaptırmıştı.

Gazanfer Ağa idam edildiğinde, kıymetli saati koynundaydı. Cellatlar, bir servet değerinde olan saat için bir mezat yaptılar. Saati Tırnakçı Hasan Paşa satın aldı.

Az bir zaman sonra Tırnakçı Hasan Paşa da idam edilince, saat yine cellat mezadına düştü. Bu defa oldukça ucuz bir fi-

yata Kasım Paşa satın aldı. Bir iki ay geçmeden Kasım Paşa da cellatın elinde ruhunu teslim etti.

Üçüncü defa cellat mezarına düşen saati Sadrazam Derviş Paşa satın aldı ve Eğriboz Sancak Beyliğine tayin edilen kardeşi Civan Bey'e hediye etti.

Meşhur tarihçimiz Peçevi İbrahim Efendi, bir ara Civan Bey'e misafir oldu. Eğriboz'da sahildeki evinde sohbet ederken, söz saatten açıldı. Civan Bey koynundan saati çıkararak müverrihe gösterdi. İbrahim Efendi "Ömrümde böyle güzel bir saat görmedim" deyince, Civan Bey de saatin hikâyesini anlattı.

Peçevi elindeki saati hemen bırakarak: "Sübhaneallah! Böyle uğursuz saati insan düşmanına vermez? Paşa nasıl olmuştaki size hediye etmiş!"

İbrahim Efendi'nin bu infialli karşısında Civan Bey'in korkudan yüzü sarardı ve hançeriyle saatin elmaslarını çıkarıp çarklarını da çekiçe kırarak denize attı.

Civan Bey'le İbrahim Efendi denize nazır otururken, bir atlı çıkageldi. Civan Bey'e, görevinden azledildiğini tebliğ etti.

"Hayrola! Azlimi mucip ne ola?" diye soran Civan Bey'e, habercinin cevabı şöyle oldu:

"Beyim! Biraderiniz Derviş Paşa idam olundu. Sizin dahi idamınız için ferman çıkıp bostancıbaşılarla gönderiliyordu. Lakin araya şefaatçiler girip himmet eylediler. İkinci bir ferman ile kulunuz gönderildim ve idamınıza memur olanlara yarım saat önce yetişebildim!"

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

Bazen cellatlarla kurbanlar arasında ilginç diyaloglar geçerdi.

Mesela, İkinci Viyana Kuşatması'nda bozguna uğradığı için Sultan Dördüncü Mehmed tarafından hakkında idam

fermanı çıkarılan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, idamından hemen önce namazını kıldı, duasını etti, cesedinin doğrudan toprağa düşmesi için odasının içinde bulunan kilimleri toplattı ve sonra celladına dönerek, "Vazifeni maharetle ve çabucak yap, incitme" dedi.



Kahve ve fincan kültürümüz

KAHVE YEMEN'DEN (1517 yılına tarih düşülmüştür) de gelse, başka yerden de gelse (Tarihçimiz Peçevi, "Hakem namında bir herifin Halep'den getirdiğini yazar), pişirmeyi de içmeyi de dünyaya İstanbul öğretti.

Eski İstanbul'da gönül dostları kahvehanelerde buluşur, kimi yoğun köpüklü, kimi kaymaklı Türk kahvesini eşliğinde derin sohbetin tadına varırlardı.

Asıl amacın kahve içmekten çok, nezih bir ortamda (eski kahvehaneler elit insanların devam ettiği mekânlardı) sohbet etmektir. Bu yüzden şu söz darbimesel olmuştur:

*"Gönül ne kahve ister, ne kahvehane,
Gönül sohbet ister, kahve bahane"*

Kadınlar ise "Hu komşu! Bir içimlik kahven varsa, kap da gel, beraber keyfedelim" diyerek, komşularını kahve eşliğinde sohbe davet ederlerdi.

Özgürce dertleşir, dostluklarını ilerlettikçe birbirlerini gönüllerini açar, ortak çözümler üretirler, bir kadının tek başına üstesinden gelemediği işleri yardımlaşarak yaparlardı.

“Bir kahvenin kırk yıl hatırı var” sözü işte o günlerden kalmadır.

Türk kahvesi, tekkelerde, dergâhlarda, kahvehanelerde ve evlerde gönül dostlarıyla sohbet eşliğinde içilir, sohbet edenlerin kıymetini ve sohbetin lezzetini vurgulamak babında, “Kahvenin tadı geldi” denirdi.

Kız isteme seremonilerinin vazgeçilmezi de kız istemeye gelen aileye sunulan birer fincan kahve idi. Gelin adayının becerisi, pişirdiği kahvenin lezzeti, seçtiği fincanın özelliği ve sunumda gösterdiği dikkatle ölçülür, kahve tepsisini uzatırken oluşturduğu açı bile gözlemlenirdi.

Kahve köpüğünün bir damlasının bile fincana akması, puanının kırılması anlamına gelirdi.

Kahve fincanlarının üzerindeki desenlerin derin anlamları vardı. Gelen misafire ne kadar değer verildiği, fincanlardaki desenlerin ağırlığıyla ölçülürdü.

Lale desenli fincan: Lalede “Allah” lafzı olduğuna inanıldığı için, “Allah muinin (yardımcın) olsun.”

Gül desenli fincan: Osmanlı kültürü, görüntüsünün ve kokusunun güzelliği sebebiyle gülü Peygamber Efendimizle özdeşleştirmişti. Gül desenli fincanlar hem “Peygamber Efendimizin şefaatine nail ol” hem de “Misafir gelmekle evimizde gül gibi açtınız” anlamına geliyordu.

Ancak gül desenli fincan, kız isteme merasimi sırasında, delikanlıya sunulan kahve için seçilmişse, anlamı farklılaşır-
dı.

Tek gül, “Evlenmeye niyetim yok,” başları birbirine değen iki gül ise “Sizinle evlenmeye hazırım.”

Karışık desenli fincan: Kız istemeye gelen ailenin oğluna karşı kızın net bir kararı yoksa, karışık desenli fincan içinde

kahvesini verir, böylece de “Karışığım, sana karşı kararsızım” demek isterdi...

Yüzyüze bakan kadın ve erkek figürlü fincan: “Gönlüm sende.”

Ayrı yönlere bakan kadın ve erkek figürü: “Seninle bir gelecek düşünmüyorum.”

Evcil hayvan figürü: “Sana itaat etmeye (eşin olmaya) hazırım...”

Vahşi hayvan figürü: “Benden vazgeç.”

* * *

Kısacası kahve ve kahvehane, zaman zaman yüksek vergilerle, zaman zaman yasaklarla karşılaşmasına rağmen, Osmanlı sosyal hayatındaki vazgeçilmez yerini korudu.

Kahvecilere tahmis denilirdi. Tahmislerin çoğu mahallenin bilge ve saygın insanlarıydı. Sanattan ve edebiyattan haberi vardı. Hatta bazıları hatırı sayılır derecede şairdi.

Kahvehane müptelalarıyla tahmisler arasında zaman zaman ilginç diyaloglar da yaşanırdı.

Onlardan biri şöyle: Tiryakilerden biri kahvesini içmiş, masaya beş para bırakmıştı. Tahmis, beş parayı görünce, irticalen şu beyti söylemiş:

*“Kahve Yemen’den gelir, yolları ırak,
Beş para yetmiyor, on para bırak!”*

Müşteri ise şu karşılığı vermiş:

*“Kahve Yemen’den gelir, yolları sapa,
Beş para yetmiyorsa, kahveni kap!”*

Kahveyle ilgili bir tekerleme:

*“Ehl-i keyfin keyfini ne tazeler?
Taze elden, taze pişmiş, taze kahve tazeler!”*

Meşhur tarihçimiz Solakzade, kahvenin, Yavuz Sultan Se-

lim'in Mısır seferinden sonra, Müslüman tüccarlar tarafından 1519'da İstanbul'a getirildiğini, ancak fazla rağbet görmediğini yazıyor.

Peçevi ise 1554 yılına tarihlüyor. O tarihe kadar Osmanlı'da kahve ve kahvehane olmadığını söylüyor. İsterseniz Peçevi'den (tabii Türkçesini bugüne uyarlayarak) okuyalım:

"Hicrî 962 senesinin sonuna doğru Halep'den Hakem nâmında bir herif ve Şam'dan Şems adlı bir zarif gelüb Taht-el-Kal'âda (kale altında) birer büyük dükkân açarak kahve satmaya başladılar.

Keyiflerine düşkün bazı safâ ehli, hele okur yazar takımından nice zevk erbabı toplanır, yirmişer, otuzar yerde meclis kurar oldu. Buralarda kimi kitap ve güzel şeyler okur, kimi tavlâ ve satranç oynar, kimi yeni yazılmış gazeller getirüb marifiden bahseder, nice akçalar ve pullar sarfedüb, dost toplanmalarına sebep olmak için ziyafet tertip edilir; bir iki akça kahve parası vermekle bol bol eğlenir oldular.

O kadar ki, işlerinden çıkarılanlar, kadılar, müderrisler, işsiz güçsüz bir köşede oturanlar, 'böyle bir eğlenecek ve gönül dinlendirecek yer olmaz' diyerek kahvehanelere doldular; oturacak ve duracak bir yer bulunmaz oldu.

Kahve o kadar şöhret buldu ki, mevki sahiplerinden başka ne kadar kibar takımı varsa, oraya gelir oldular. İmamlar, müezzinler ve sofî takımı, 'halk kahvehaneye dadandı, mescidlere kimseler gelmez oldu' demeye başladılar.

Ulemâ ise; 'kötülük yeridir, oraya gitmektense meyhaneye gitmek daha iyidir' deyüb, bilhassa vaizler yasak edilmesi için çalışır oldular. Müftiler, 'herkangi bir şey ki, fahm derecesine vara, yani kömür ola, sırf haramdur' deyu fetvâlar verdiler.

Rahmetli Sultan Üçüncü Murad Han zamanında, büyük ikazlar oldu. Lâkin bazı yârân 'koltuk kahvesi' diye, çıkmaz sokaklarda ve bazı dükkânların ardında, arka kapudan işleyub,

subaşı ve asesbaşıya çokça müracaat etmekle izin koparub men olunmadılar (engellenemedi).

Hattâ merhum Manav İvaz Efendi İstanbul kadısı iken, ocakları ve kazanları yaktıkları zaman ‘yalaklarını da... yalaklarını da...’ diyerek fincanlara işaret ettiğini naklederdi. Amma o asırdan sonra o kadar revaç buldu ki, tenbihten vazgeçildi. Vâzlar ve müftüler ‘kömür derecesine gelmezmiş, içmesi câiz imiş’ der oldular.

Âlimlerden ve şeyhlerden, vezirlerden ve kibardan içmez adam kalmadı. Hattâ bir mertebeye vardı ki, koca vezirler gelir temini için kahveler ihdas ettiler ve günde birer, ikişer altın kira alır oldular.”

Kahveyi Osmanlı sarayına tanıtan, Yemen Valisi Özdemir Paşadır derler. Yemen’de içip lezzetini çok beğendiği kahveyi Kanuni Sultan Süleyman’a takdim etmiş, padişah yeni lezzeti beğenince, sarayda bir “Kahvecibaşılık” makamı ihdas edilmiş ve saraylılara servis vermeye başlanmıştır. İlk kahvehane ise devrin ticaret merkezi olan Tahtakale’de açılmıştır. Oradan da tüm İstanbul’a, nihayet Anadolu ve Rumeli’ye yayılmıştır.

Kısa sürede kahvehane sayısı büyük bir hızla arttı. O kadar ki, bir fırına on kahvehane isabet ediyordu. Onca insanın bir araya geldiği ortamlarda pek tabii kavgalar da olur. Bu yüzden kahvehaneler asayiş sorunu olarak görülmeye başlandı ve Ebussuud Efendi fetvasıyla yasaklandı.

Sözlerimizi, ‘en sıkı kahvehane yasakçısı’ olarak Sultan IV. Murad’i, en sıkı ‘tiryaki’ olarak da Sultan II. Abdulhamid’i anarak bitirelim.



Meşhur tarihçimiz Peçevi'nin sigaraya bakışı

HAYAT BİRBİRİNE BENZER günlerden oluşuyor gerçekten. Ve tarih zaman zaman kendini tekrarlıyor...

“Şu tütün işine ne zaman bulaştık?” diyerekten, şöyle bir baktım eski kaynaklara, karşıma meşhur tarihçimiz Peçevi İbrahim Efendi (1574-1650) çıktı. Kendine has tatlı üslubuyla sigaranın Osmanlı'ya nasıl geldiğini ve nasıl yaygınlaştığını anlatıyor.

Olayı Peçevi Türkçesinden okumak, şüphesiz büyük bir zevktir, ancak bu Türkçeyi anlayacak insan sayısı çok sınırlı olduğundan, özelliğini çok fazla bozmamaya çalışarak, günümüz insanının anlayabileceği hale getirmek zorundayım.

Buyurun, bir Osmanlı tarihçisinin, ‘tütün’ denen illete bakışını okuyun.

“Tütünü, Hicrî 1009 (Miladî 1600’ler) sonunda İngiliz kâfirleri getirdiler. ‘Bazı hastalıklara iyi gelir’ diye sattılar. Keyif ehlinen bazı kimseler keyif verir diye müptelâ oldular. Hatta ulemanın (âlimlerin) kibarı ve ashâb-ı devletten (devlet bü-

yüklerinden) niceleri o iptilâya uğradılar (tiryakisi oldular).

Kahvehânelerde reziller ve külhanbeyleri o kadar çok kullanırlardı ki, kahveler, tütün dumanıyla dolup içinde olanlar birbirlerini göremez hâle geldiler. Sokaklarda bile lüle ellerinden düşmez oldu. Birbirinin yüzüne ve gözüne 'puf puf' diyerek duman üflediklerinden, sokakları ve mahalleleri dahi kokuttular.

Hakkında nice saçma sapan şiirler söyleyip, münasebet gözetmeden okuttular. Bazı ahbab ile kaç defa münakaşa çıktı: 'Bunun pis kokusu hemen adamın sakalını ve sarığını ve sırtındaki gömleğini, hususan içinde kullandığı zaman evini kötü kötü kokuttuğundan başka, halı, keçe gibi şeyleri ve evindeki yatağı yakabileceği, külü ve kömürü ile ortalığı kirlettiği ve uyuduktan sonra beyne çıkan pis kokusu ve boyuna kullanıldığı takdirde insanın kazançtan ve elleri işten kaldığı ve buna benzer nice aşırı zararları var iken, safası ve faydası nedir?' diye sorduk da, 'Bir eğlencedir, safası zevke dairdir' demekten gayri bir cevap vermemişlerdir.

Hâlbuki bundan ruhanî bir safa ihtimali yoktur ki, zevke dair ola. Bu cevap, cevap olamaz. Sırf ağız kalabalığıdır. Her şey bir yana, İstanbul'da kaç defa büyük yangınlara sebep olmuştur. Nice yüz bin âdem o ateşe yanmış, yakılmıştır.

Ancak olsa olsa forsa gemilerde, vardiyanlar kullanırsa, bir miktar uyku kaçırıldığı için, forsa bekçiliğine faydası olduğu inkâr olunmaz ve rutubeti def edip kurutur. Amma bu kadar az fayda için bir sürü mazarratı (zararlar) göze almak aklın câiz göreceği bir iş değildir.

Hicri 1045 (Miladi 1635) tarihine gelindiği zaman, tütünün yaygınlığı ve şöhreti o kadar arttı ki, anlatılamaz...

Cenâb-ı Hak, Saadetlî Padişahımız hazretlerinin ömr-ü devletlerini, adalet ve insaflarını ziyade eylesin ki, memlekette bütün kahvehaneler kaldırılıp, yerlerine münasip dükkânlar yapturdular ve 'tütün mutlaka içilmesin' buyurdular.

Bu bapta nice fukara ve zengine, merhamet ve şefkatinin fazlalığından öyle büyük ihsanlarda bulundular ki, kıyamete kadar şükretseler yine bir şey yapmış sayılmazlar."

Ancak tütün Peçevi'nin sayıp döktüğü zararlarından do-

layı yasaklanmadı. Ayrıca ilk yasaklayan da Sultan IV. Murad değil, Sultan I. İbrahim'dir. Bu yasağın da bir hikâyesi vardır...

O tarihlerde saraylar mumla aydınlatılır bu yüzden Manisa ve Biga bölgesinden hatırı sayılır miktarda balmumu getirilirdi. 1610'da da sipariş edilmesine rağmen balmumu gelmedi. Sebebi araştırıldığında o bölgede yetişen tütünün böceklenmemesi için balmumu kullanıldığı ortaya çıktı. Bunun üzerine Sultan I. Ahmed Biga ve Manisa bölgesinde tütün ekilmesini ve içilmesini yasakladı (Başbakanlık Arşivi, 80 numaralı mühimme defteri).

İlk tütün yasağı budur.



Celali isyanları

CELALİ, ÖZET OLARAK ‘celalci’ demektir. Yavuz Sultan Selim zamanında, 1519 yılı Ekim başlarında Bozok’da meydana gelen Kızılbaş Şeyhi Celal İsyanı, daha sonra meydana gelen tüm isyanlara isim olmuş, isyanlar hep Celali İsyanı olarak anılmıştır.

Âsilerin de bütününe Celaliler denmiştir.

Şu halde, celaliliği, geniş anlamda, devlete isyan, yani ‘bağy’ veya ‘hurûc ales-sultan’ (padişaha karşı kalkışma) diye isimlendirmek mümkündür.

Bütün kalkışmaların görünür sebepleri arasında:

1. Osmanlı Devleti’ni yücelten hukuk ve adalet sistemindeki bozulma.
2. Devlet yöneticilerinin, adaleti arka plana itmesi.
3. Vergilerin ağırlaşması.
4. Bazı tımarların sipahilerin elinden alınması.
5. Ekonomik hayatta bozulmalar.
6. Rüşvet alınıp verilmesi.
7. Adam kayırma.

Ancak bunların çoğu, isyana bahane bulmak için uydurulmuş gerekçelerdir. Asıl mesele devleti zayıf düşürüp rol kapmak, yükselişini durdurmak, kısacası 'tekerine çomak' sokmaktır. İsyanların çoğunun arkasında, başta Safevi (İran) Devleti olmak üzere bazı yabancı devletlerin bulunması da bu görüşümüzü doğruluyor.

Bu isyanlar iki kaynaktan beslenir.

Birincisi: Safevi Devleti'nin himayesinde gelişen isyanlardır ki, özünde Anadolu'yu şiileştirmek emeli vardır. Zaman zaman Osmanlı Devleti, Safevi tahrikleri ve parasıyla gerçekleşen isyanlara sahne olmuş, büyük zararlar vermiştir. Bunların en önemlisi Şahkulu (Osmanlılar bu adama 'Şeytan Kulu' diyor) isyanıdır. Sultan II. Bayezid döneminde Antalya taraflarında gerçekleşmiş, çok kan dökülmüştür.

Çaldıran Zaferi bu tip isyanları ortadan kaldırmaya yetmemiş, Şeyh Celal İsyanı bastırıldıktan bir süre sonra, bu kez de, Kanuni'nin, oğlu Şehzade Mustafa'yı idam ettirmesini bahane yapıp adı Mustafa olan (Düzmece Mustafa) sahte bir şehzadenin etrafında toplanmışlar ve isyan etmişlerdir.

İkincisi: Halkın yönetimden memnuniyetsizliğinden beslenir... Bu tür isyanlarda da dış güçlerin kışkırtması, teşviki ve katkısı olmakla birlikte, devletin hukukî, sosyal ve ekonomik hayatında bazı bozulmaların olması daha önemli bir faktördür.

Gayrimemnun kitleler aralarından çıkan bir liderin etrafında toplanıp düzene isyan ederler.

Bu tür isyanların en kayda değer olanlarından biri Karayazıcı İsyanı'dır ki, Sultan III. Mehmed döneminde meydana gelmiştir...

Osmanlı Devleti'nin, o tarihte Avusturya ile savaşmasını fırsat bilen Karayazıcı Abdülhâlim (kendisi aslında devletin memurudur ve sekbanbaşılık, subaşlık gibi görevlerde bulunmuştur) etkili propaganda sayesinde yanına çektiği Celaliler-

le birlikte, Malatya taraflarında ayaklanmış, Urfa'yı işgal edip yağmalamış (1596); Cıgalazâde (Cağaloğlu) Sinan Paşa'nın bazı yanlış hareketlerinden rahatsız olan otuz bin kapıkulu askeri de, kendisine katılınca, isyan iyice büyümüştür...

O kadar ki, Urfa'yı işgalden sonra, kendi kendisine Halim Şah adını vererek saltanatını ilan etmiş, sağa-sola fermanlar bile göndermiştir.

Ancak Sokulluzâde Hasan Paşa ile girdiği savaşı kaybetmiş, ordusunun büyük bölümünü yitirmiş, kalanların bir kısmı dağılmış, kendisi de canını kurtarma derdine düşüp Canik (Samsun) dağlarına çekilmiş ve önceden aldığı yaraların enfeksiyon kapması sonucu orada ölmüştür (adamları tarafından öldürüldüğü de söylenir).

Fakat patırtı bitmemiş, yerine geçen oğlu Deli Hasan, isyanı sürdürmüş, ancak Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın usta siyaseti sayesinde bu büyük isyan sonlanmıştır (1603).

Tavil Ahmed İsyanı, Canboladoğlu Ali Paşa İsyanı, Saraçoğlu Ahmed İsyanı gibi kalkışmalar da devletin başını çok ağrıtmıştır.

Celali isyanlarının en güçlüsü, Canboladoğlu Ali Paşa İsyanı'dır ki, Ali Paşa'nın dedesi Canbolad Bey, Yavuz Sultan Selim zamanında kendisine 'yurtluk' (hizmet karşılığı toprak) verilen Kürt beylerindendir.

Kardeşi, Cıgalazâde Sinan Paşa tarafından idam edilince, bu bahane ile Kilis taraflarında ayaklanmıştı.

Kısa süre sonra bağımsızlığını ilan etmiş, ordu kurmuş, hatta adına hutbe okutup para bastırmıştır.

Zamanla çok tehlikeli hale gelen bu isyancının üzerine, isyanları bastırmasıyla ünlü Kuyucu Murad Paşa gönderilmiş ve bu korkunç isyan 1607 yılında yine kanla bastırılmıştır.

Kuyucu Murad Paşa'yı, meşhur tarihçimiz Peçevi şöyle anlatıyor:

"Bu ol Vezir-i Âzamdır ki, Memâlik-i Âl-i Osman'ı eşki-

yadan temizlemiştir ve 500 yıl önce Şeyh-i Ekber Hazretleri (Muhyiddin-i Arabî) 'Kuyucu Koca' diye ona işaret ile kitabına yazmıştır."

Sırasıyla kethüdalık, sancak beyliği, Diyar-ı Bekir, Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği, nihayet 1606 yılında vezir-i azamlık yapan Hırvat asıllı Murad Paşa, öldürttüğü eşkıyaların cesedini kuyulara attırdığı için 'Kuyucu' lakabıyla anılmıştır. 90 yaşında ölmüştür.

Kuyucu Murad Paşa'nın ülkeyi baştanbaşa eşkıyadan temizleme hareketi üç sene sürmüş, bu süre içinde elli binden fazla Celali öldürülmüştür.

Safevi kaynakları, Murad Paşa'yı yerden yere vurur. Çünkü isyanların çoğunun arka planında Safevi Devleti olmuştur. Bu da 'mezhep-meşrep taassubundan' kaynaklanmaktadır.

Murad Paşa'nın ilk üzerine yürüdüğü Celali, Konya'da isyan eden Saracoğlu Ahmed'dir. Bunu Silifke ve Adana'yı işgal eden Cemşid ve Muslı Çavuş isyanları izlemiş, hemen hepsi bastırılıp asiler kılıçtan geçirilmiştir.

Ardından Lübnan ve Suriye taraflarında başkaldıran Dürzi liderlerin üzerine gitmiştir. Dürzileri kaçırmaya mecbur eden Kuyucu Murad Paşa, hızla Anadolu'ya dönmüş, Manisa ve çevresini hâkimiyeti altına alıp üzerine gönderilen devlet kuvvetlerini yenen Kalenderoğlu Pîrî Mehmed'in üzerine yürümüştür (1604). Üst düzey yönetici iken devlete isyan eden Kalenderoğlu, eşkıya takibi ve isyan tenkilinde son derece deneyimli olan Kuyucu Murad Paşa'nın üzerine gelmesinden korkmuş, kendisine önerilen Ankara Sancak Beyliği'ni kabul edip isyanına son vermiştir.

Ancak halk, vaktiyle devlete isyan etmiş birini kabul etmemiştir. Bunun üzerine tekrar ayaklanıp otuz bin kişilik bir kuvvetle Bursa ve çevresini basmış, yakıp yıkmıştır (1607).

Bu olay İstanbul'da büyük bir öfke ve heyecan uyandırmıştır. İstanbul'a gelmesinden korkulan Kalenderoğlu'nun üzeri-

ne asker gönderilmiş, ne var ki, iyi yönetilemeyen devlet kuvvetleri, yapılan savaşta yenilmiş, komutan eşkıyalar tarafından katledilmiştir.

Bunun üzerine Kalenderoğlu İsyanı'nın bastırılma görevi tekrar Kuyucu Murad Paşa'ya verilmiştir. Murad Paşa, eşkıyanın peşine düşmüş, amansızca kovalamış, nihayet 1608 yılında Göksun taraflarında sıkıştırmış, başka çaresi kalmayan Kalenderoğlu, hükümet kuvvetleriyle savaşmak zorunda kalmış, yenilmiş, canını kurtarmak için, baş destekçisi İran'a sığınmıştır.

Benzer sığınmalar, bundan daha önce ve daha sonra da görülmüştür. Yenilen her isyan elebaşısının İran'a sığınması, İran'ın bu isyanlardaki rolünü açıkça gösteriyor.

Bayburt'ta Murad Hânîler, Beyşehirinde ise Emîr Şâhî eşkıyasını tamamen ortadan kaldıran da Murad Paşa'dır.

Kısaca söylemek gerekirse, aralıklarla yaklaşık iki yüz sene süren Celali isyanlarını Murad Paşa sona erdirmiş, eşkıyalığın kökünü kazımıştır.



Valide sultanların hayırları

NİLÜFER HATUN: BURSA'DA, kendi adını taşıyan ırmağın üstüne yine kendi adıyla anılan büyük bir köprü yaptırmıştır.

Ayrıca üç cami ile bir tekkesi vardır.

Gülçiçek Hatun: Bir medrese, bir cami ve bir türbe yaptırmıştır.

Sultan I. Murad'ın eşi, Yıldırım Bayezid'in annesidir.

Aslen Rum olan Gülçiçek Hatun'un türbesi Bursa'da bulunmaktadır.

Bursa, Altıparmak semtinde, Sarıklı Değirmen Sokağı'nda bulunan türbe, Sultan I. Murad'ın (Hüdavendigâr) eşi, Yıldırım Beyazid'in annesi Gülçiçek Hatun'a aittir.

Padişah anaları arasında kendi adına türbesi olan ilk kadındır.

Hatice Alime Hüma Hatun: Fatih Sultan Mehmed'in annesidir. Hakkındaki bilgiler çok sınırlıdır. Bazı tarihçiler özbeöz Türk kızı olduğunu yazar. Babinger ve Lord Kinross'a göre ise gayrimüslim bir köle...

Hatuniye Mektebi adıyla anılan bir okulu ve başka pek çok hayır eseri vardır.

Ayşe Gülbahar Hatun: Yavuz'un annesidir. Arnavut, Sırp veya Fransız asıllı olduğu sanılmaktadır.

Edirne'de bir cami, Tokat'ta bir cami ve bir medrese, Rize'nin Pazar ilçesi Sivrikale beldesinde bir cami, Giresun, Manisa ve İstanbul Bayezid'de vakıf ve hayratları vardır.

Nurbanu Valide Sultan: Üsküdar Toptaşı'nda Atik Valide Külliyesi, cami, şadırvan, tekke, medrese, çifte hamam, aşhane, tabhane, kervansaray, sıbyan mektebi, çeşme, dârülhadis, dârülkurra ve dârüşşifâdan meydana gelen külliye. Pek çok yerde çeşme, hamam ve imaret...

Hafsa Sultan: Yavuz Sultan Selim'in eşi Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızıdır. (Avrupalı diyen tarihçiler de var).

Bugün bile benzerini göremediğimiz "Ruh Hastalıklarını Mûsikî ile Tedavi Hastanesi"ni (şifahane) ilk o kurmuştur.

Manisa'da cami, medrese, kütüphane, imaret, hankâh, kütüphane, hamam ve sıbyan mektebinden oluşan büyük bir külliye yaptırmıştır.

Bu külliye devlete yük olmadan yüz on yedi görevlinin maaş aldığını biliyoruz.

Hafsa Sultan ayrıca Urla'da bir mescit yaptırmıştır.

Güzelliği dillere destan bir kadındı. Yavuz Sultan Selim, ünlü mısralarını Hafsa Sultan için yazmıştır:

*Merdüm-i dideme bilmem ne füsün etti felek,
Giryemi etti füzun, eşkıma hûn etti felek.
Şirler pençe-i kahrında olurken lerzan,
Beni bir gözleri ahuya zebun etti felek,*

Hürrem Sultan: Hakkında insafsız ve ölçsüz hükümler verilen Hürrem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi, Sultan II. Selim'in annesidir.

Hürrem Sultan'ın asıl adı Roxelanne'dir. Anastasiya Li-

sowska diyenler de var. Güzelliği nedeniyle küçük yaşta 1520 tarihinde bugünkü Ukrayna sınırları içinde bulunan Rohatyn şehrinden kaçırılmıştır.

Hürrem Sultan, İstanbul Aksaray'da o zaman Avratpazarı, bugün Haseki denilen semtte kubbeli bir cami ile şadırvan, yanında imaret, medrese, darüşşifa ve mektep yaptırdı.

Bundan başka Mekke ve Medine-i Münevvere'de birer imaret yaptırdı. Edirne'ye su getirtti ve bunları muhtelif çeşmelerden akıttı.

Cisr-i Mustafa Paşa'da Kervansaray, cami ve imaret yaptırdı.

Ayrıca fakirlerin bedava yıkandığı iki hamamı vardır.

Birçok şehirde, medrese, cami, imaret, kervansaray, çeşme, suyolları ve köprüsü vardır.

Mekke ve Medine'de fakirlere dağıtılmak üzere, Sürre Alayı ile her sene üç bin altın gönderirdi.

Kocası Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisine verdiği emlakını vakfederek adını hayırla tarihe yazdırdı.

Bu yüzden zaman zaman parasızlık çektiği Kanuni'ye yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır.

Divan şiiri kültürüne sahip olan Hürrem Sultan ayrıca şairdir. Şiirleri daha ziyade Kanuni'ye yazdığı mektuplarda görülür.

Mihrimah Sultan: Kanuni Sultan Süleyman'ın sevgili kızı Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa ile evlendiğinde daha gerdeğe girmeden dünyanın dört bucağından hediye olarak gelen muazzam mücevheratının zerresine dokunmadan Mimar Sinan'a tahsisle değeri çok yüksek ve tam 434 yıldır hizmet veren iki külliyesinin birini Edirnekapı'da diğerini ise Üsküdar'da bina etti.

Acaba bu külliyeler olmasaydı, İstanbul bugünkü kadar alımlı olur muydu?

Safiye Sultan: Venedik'in Bafo ailesindendir. Saraya alınıp Müslüman olduktan sonra Safiye adını almıştır.

Sultan III. Murad'ın eşi, Sultan III. Mehmed'in annesidir.

İstanbul'daki Mısır Çarşısı'nı bu valide sultan yaptırmıştır.

Valide Camii adı ile "Yeni Cami" inşaatına da başlamış, ne yazık ki ömrü vefa etmemiştir.

Safiye Sultan Mısır'daki geniş emlakını hiç gözünü kırpmadan Mekke, Medine ve Kudüs'te devamlı hatim okuyacak 120 kurrâ hafız ile fakirlere, yine bu mübarek mekânlardaki kuyu, sebil ve mescidlerin bakım ve onarımlarına vakfetmiştir.

Hatice Turhan Sultan: Yeni Camii inşaatını bitirmek, Sultan IV. Mehmed'in annesi, Rus asıllı Hatice Turhan Valide Sultan'a nasip olmuştur.

Hicaz Su Yolları'nı da vakfiyesinde ele alan Hatice Turhan Sultan, Ayasofya'da kıyamete kadar 49 hafızın durmadan Kur'an-ı Kerim okumasını da kayıt altına almıştır.

Ayriyeten Hatice Turhan Valide Sultan, Valide Camii ve Ayasofya için 149 dükkân yaptırarak gelirlerini bu camilerin bakımına vakfetmiştir.

Çanakkale Savaşı'nda dahi yararı görülen bir kısım hisarları da yaptıran odur.

Bütün mal varlığını bağışlamış, vakıf senedi seksen altı yaprak tutmuştur.

Mahpeyker Kösem Sultan: Üsküdar Çinili Camii ve yanına mektep, çeşme, darülhadis, çifte hamam ve sebille Anadolu Kavağı'ndaki camiye yaptırdı.

Çarşamba'daki Valide Medresesi Mescidi'nin de banisidir. Çakmakçılar Yokuşu'nda Büyük Valide Han ile içindeki mescit de onun eseri idi. Rumelide çok değerli vakıfları ve hayratı vardır.

Üsküdar'da Çinili Camii Külliyesi: Çinili Camii Külliyesi'ne vakıf olarak Çakmakçılar Yokuşu'ndaki 366 odalı Büyük Valide Han'ı, pek çok yerde, cami, medrese ve çeşme...

Bezmiâlem Valide Sultan: Sultan II. Mahmud'un hanımı ve I. Abdülmecid'in annesidir.

Denilebilir ki, Osmanlı tarihinin en hayırsever valide sultanlarından biridir. Bugünkü ismiyle Bezmiâlem Vakıf Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi onun hayratıdır.

Vakfiyesinin hasta ile ilgili kısmında; “Şayet bir hastanın iyileşmesi, sıhhatte kavuşması için bir limon lazım ise; bu limonun bedeli bir altın bile olsa, mutlaka alınacaktır” ibaresini yazan Bezmiâlem Valide Sultan, kurduğu müesseselerin masraflarını karşılaması için de zengin gelir kaynakları vakfetmiştir.

Ayrıca, Dolmabahçe Sarayı karşısındaki Bezmiâlem Valide Sultan Camii, Bezmiâlem Valide Sultan Mektebi (Bugünkü İstanbul Kız Lisesi), Beşiktaş'ta büyük bir çeşme, Yahya Efendi dergâh ve mescidine ilaveler ile Mekke-i Mülkerreme ve Medine-i Münevverede pek çok hayır hizmetleri vardır.

Pertevniyal Valide Sultan: Pertevniyal Valide Sultan, Sultan Abdülaziz'in annesi, Sultan II. Mahmud'un eşidir.

Romen asıllıydı. Eski ismi Besime'ydi. 1829 yılında II. Mahmud'un eşi oldu. On yıllık bir evlilikten sonra eşi vefat etti.

Sultan Abdülmecid'in vefatı üzerine oğlu Abdülaziz tahta geçince Pertevniyal Sultan da Valide Sultan unvanını aldı.

Hayır-hasenata çok önem verirdi.

Pertevniyal Lisesi'ni ve Pertevniyal Valide Sultan Camii'ni yaptırdı.

Birkaç mescitle pek çok çeşmesi mevcuttur.

Hadice Tarhan Valide Sultan: Eminönü'nde, içinde darülhadis, sıbyan mektebi, hamam, han, çeşme, tekke, hastahane, sebül ve türbenin yanı sıra mimarî şaheseri, muhteşem Yeni Camii'nin de bulunduğu muazzam külliye bunun eseridir. Pek çok yerde, cami, hastane, mektep ve çeşme...

Mehpare Emetullah Rabia Gülnuş Sultan: Galata'da, Valide Camii ile yanında çeşme. Üsküdar'daki Yeni Valide Külliyesi... Ayrıca değişik yerlerde, camiler, çeşmeler, sebiller, köprüler, mektepler, Mekke'de imaret, darüşşifa, çeşme, Ciddede

kervansaray, su tesisi başlıca hayratı arasındadır.

Mihrişah Valide Sultan'ın yaptığı hayır eserleri saymakla bitmez. Bahçeköy'de iki yüz kırk bin metreküp hacminde baraj, değişik yerlerde, cami, misafirhane, medrese, kütüphane, çeşme, mektep...

Rabia Gülnuş Emetullah Sultan: IV. Mehmed'in eşi, II. Mustafa'nın annesi, Rabia Gülnuş Emetullah Sultan aslen Girit'in Verzizi Rum ailesindendir.

İslâm'la şereflendikten sonra eline geçen her kuruşu hayır için ayırmış mal-mülk, altın-pırlanta, köşk, saray, giyim-kuşam derdine düşmemiştir.

Osmanlı insanının özelliği budur; fani şeylere yatırım yapmaz!

Osmanlı fazileti, fani olanı bile hayır hasenatla bakiye dönüştüren bir ahlakın ürünüdür.

Rabia Gülnuş Emetullah Sultan da böyledir. Cep harçlıklarından tasarruf ederek Üsküdar'daki külliye'den başka Galata'da bir cami ile çeşme de yaptırmıştır.

Hayra harcadığını biriktirseydi, kendi devrinin en zengin insanlarından biri olabilirdi.

Ama Osmanlı insanı zenginliği parada-pulda değil, gönüllerde arardı. Gani ve bonkör insana da "Gönül zengini" derdi ve gönül zengini olanları severdi.

Rabia Gülnuş Emetullah Sultan'ın eserleri bunlardan da ibaret değil...

Ayrıca Hac yoluna çeşme ve sebiller yaptırmış, Yeni Cami ve Ahmediye Camii'ne Sultansuyu'nu getirmişti...

Kızı Zeynep Sultan annesine baka baka olgunlaştığı için, fakir öğrencileri gizlice araştırır, gerçek ihtiyaç sahiplerine günde bir akçe verir, yılda bir takım elbise gönderirdi.

Şahbanu Hatun: Bitlis'in Ahlat ilçesinde yangından sonra şehri baştanbaşa imar ettiren Şahbanu Hatun, kurduğu vakfiyesinde bakın ne inceliklere parmak basıyor:

1. Kışın kuşların perişan edilmeyerek beslenmesi,
2. Başiboş köpeklerin kontrol ve bakım altında tutulması,
3. Çevreye gelen leyleklerin bakım ve tedavilerinin yapılması,
4. Borçluların imdadına koşulması,
5. Esirlerin satın alınarak hürriyetlerine kavuşturulması,
6. Evlerde çalışan hizmetkârların azarlanmaması için korumasına altına alınması,
7. Yoksul ve yaşı geçkin kızlara çeyiz düzülmesi ve düğünlerinin yapılması,
8. Sahipsiz mahkûmların ihtiyaçlarının karşılanması,
9. Yaşlı ve sakatlara yardım fonu tahsisi ve toplum için hayırlı eserler yazdırılması.

İstanbul'da 1930 yılında yapılan bir tespitle mevcut çeşmelerin yüzde yirmi sekizinin, Edirne'deki bütün vakıfların ise yüzde yirmisinin hanımların eseri olması, tarihimizde hanımların da kendilerini toplum hizmetine adadıklarının belgesidir.

Otuz bin vakıf belgesinin iki bin üç yüz dokuzu hanımlara aittir.

Bize kadar gelen hayır eserleriyle konuşan valide sultanları biraz anlamaya çalışmak ve devirlerinden soyutlamadan incelemek gerekiyor.



Valide sultanların türbeleri

GÜLBAHAR HATUN TÜRBEİ: Fatih Sultan Mehmed'in hanımı ve Sultan II. Bayezid'in annesi Gülbahar Hatun'un (o tarihte valide sultanlık makamı yoktur) türbesi, Fatih Camii'nin kible tarafındaki hazirenin içinde yer almaktadır.

Dört sandukanın bulunduğu türbede, Gülbahar Hatun ve kızı Gevher Han Sultan'dan başka, isimleri bilinmeyen iki saraylı hanım daha medfundur.

Türbenin giriş kapısının üstündeki kitabede, "Cennet-mekân firdevs âşiyân merhûm ve mağfûrun-leh Fâtih Sultân Mehmed Hân tâbe serah hazretlerinin zevce-i muhteremeleri vâlide-i mâcide-i / Merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Bâyezîd-i Velî Hân, merhûme ve mağfûrun-lehâ Gülbahar Hâtûn" yazılıdır.

Ayşe Hafsa Valide Sultan Türbesi: Yavuz Sultan Selim'in eşi, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan'ın türbesi, Fatih'teki, Sultan Selim Camii bahçesine, Yavuz Sultan Selim türbesinin hemen karşısındadır.

Türbe, Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır.

10 Temmuz 1894 tarihinde meydana gelen Büyük İstanbul depreminde yıkılmış, 1908'lerde tamirine başlanmışsa da yarım kalmıştır (Günümüzde yeniden yapılıyor).

Ayşe Hafsa Sultan'ın kabrindeki kitabede şunlar yazılıdır: "Cennetmekân firdevs âşiyân Fâtih-i Mısır, es-Sultân ibn-i es-Sultân Yavûz Selîm Hân Hazretlerinin Hâtûn Efendilerinden Kânûnî Sultân Süleymân Hân'ın vâlideleri Hafsa Sultân'ın ruhîyçün el-Fâtiha... İrtihâlleri 1534."

Hürrem Sultan Türbesi: Kanuni'nin sevgili eşi, Sultan II. Selim'in annesi Hürrem Sultan türbesi Süleymaniye Camii'nin kible tarafında, Kanuni Sultan Süleyman türbesinin yanındadır.

Türbenin giriş kapısının iki yanında yer alan birbirine benzer çini panolarda, "Lâ İlâhe İllâllah Muhammedu'r-Resûlullah/ Subhânallah ve'l-hamdulillâh" yazılıdır.

Sultan II. Selim'in oğlu Şehzade Mehmed, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızkardeşi Hatice Sultan ve 1582'de vefat eden kızı Hanım Sultan da aynı türbededir.

Hadice Turhan (Terhan) Vâlide Sultan Türbesi: Sultan İbrahim'in hanımı ve Sultan IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Valide Sultan türbesi, Eminönü'deki Yeni Camii yanında yer alır.

Hatice Turhan Sultan, 1694'de vefat etmiş, türbesini vefatından önce kendisi yaptırmıştır.

Kapının sağ kanadının üst tablalarında iki parça halinde, "Yâ Müfettiha'l-Ebvâb/ İftah lenâ hayra'l-bâb" (Ey kapıları açan Allahım, bize hayırlı kapılar aç) yazısı vardır.

Revakla, alt pencere üstünde yer alan İznik çinilerinde Es-mâ-ül Hüsnâ yazılıdır.

Hatice Turhan Sultan türbesinde ayrıca, oğlu Sultan IV. Mehmed, Sultan II. Mustafa, Sultan III. Ahmed, Sultan I. Mahmud ve Sultan III. Osman gibi padişahlar başta olmak

üzere, hanedan mensublarından toplam kırk dört kişi daha medfundur.

Şehsuvar Valide Sultan Türbesi: Türbe, Çemberlitaş'ın yakınında bulunan Nuruosmaniye Camii'nin yanında yer almaktadır.

Şehsuvar Sultan, Sultan II. Mustafa'nın kadınlarından olup Sultan III. Osman'ın annesidir.

Aynı türbede, Şehsuvar Sultan'la birlikte adı belirsiz on kişi daha bulunmaktadır.

Mihrişah Valide Sultan Türbesi: Sultan: III. Mustafa'nın baş kadınefendisi ve Sultan III. Selim'in annesi Mihrişah Valide Sultan'ın türbesi, Eyüp'te Bostan İskeleyi sokağındadır.

Giriş kapısının üzerinde Mülk sûresinin birinci ve ikinci âyetleri yazılıdır. Kalem işi kubbesi bir sanat eseridir. Alt pencereleri ve kapı üzerine, Hattat Mahmud Celaledin Efendi'nin iki satır halinde yazmış olduğu âyet kuşağı dolaşmaktadır. Köşelerde yine aynı hattat tarafından yazılmış olan Es-mâü'l-Hüsnâ, İsmi-i Celâl, İsm-i Nebî ve dört halife (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) ile Hasan ve Hüseyin isimleri vardır. Sandukalar sedef kakma şebekeler ile çevrilmiştir.

Türbede ayrıca Mihrişah Valide Sultan, Hatice Sultan, Beyhan Sultan, Refet Kadın ve Rahime Perestu Kadın da yatmaktadır.

Nakşidil Valide Sultan Türbesi: Sultan I. Abdülhamid'in eşi ve Sultan II. Mahmud'un annesi Nakşidil Valide Sultan'ın türbesi, Fatih Külliyesi dahilinde, Tabhane'nin karşısındadır.

Türbeyi, Sultan II. Mahmud 1818'de inşa etmiştir. Giriş kapısının üzerinde dış tarafında Zümer sûresinin elli üçüncü âyeti, iç tarafına ise Âl-i İmrân sûresinin yüz otuz üçüncü âyeti, kubbesinde ise Dehr sûresi bulunmaktadır.

Bu yazılar Hattat Mustafa Râkım Efendi tarafından yazılmıştır.

Nakşidil Valide Sultan türbesinde ayrıca hanedan üyele-

rinden on dört kişinin daha sandukası yer almaktadır.

Pertevniyal Valide Sultan Türbesi: Sultan II. Mahmud'un hanımı ve Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Vâlîde Sultan'ın türbesi, Laleli'deki Valide Camii avlusundadır.

Padişah oğlu Sultan Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilip, katledilmesi üzerine inzivaya çekilmiş, kendini hayır işlerine verip kimsesiz çocukları yetiştirmek ve hayata kazandırmakla meşgul olmuştur. 4 Şubat 1883 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Türbenin dış kapısının üstündeki kitabede mermer kabartma tekniğiyle Yâsîn sûresinin elli sekizinci âyeti yazılıdır.

İç kapının üstündeki kitâbede ise yine aynı teknikle Yûsuf sûresinin altmış dördüncü âyeti yazılıdır.

Bu türbe önceleri caminin kible yönündeki avlusunda yer alıyordu. 1926-1929 yıllarında yol yapımı nedeniyle geriye çekildi. Daha sonra 1958 yılında Vatan Caddesi açılırken, maa-lesef türbe yıkıldı, ama bereket versin yapının parçaları koruma altına alındı. Daha sonra da şimdiki yerinde yeniden inşa edildi.

Türbede Pertevniyal Valide Sultan dışında, torunu Yusuf İzzeddin Efendi'nin oğlu Sadeddin Efendi (öl. 1884), gelini ve Yusuf İzzeddin Efendi'nin hanımı Çeşm-i Ahu Hanım (öl. 1911), gelininin annesi Mestera Hatun'a ait dört sanduka daha yer almaktadır.

Gülistû Sultan Türbesi: Abdülmecid Han'ın hanımı ve son Osmanlı padişahı Sultan VI. Mehmed Vahideddin'in 1861 yılında vefat eden annesi Gülistû Valide Sultan'ın türbesi, Fatih Camii'nin kible tarafındaki hazirenin hemen yanında yer almaktadır.

Türbenin içi siyah kalem işleri ile süslenmiştir. Türbede, Gülistû Valide Sultan dışında sekiz mezar daha vardır.

Mehpare Emetullah Rabia Gülnuş Valide Sultan Türbesi: IV. Mehmed'in başkadını, Sultan II. Mustafa ve III. Ahmed'in

annesi Emetullah Gülnuş Sultan'ın türbesi, Üsküdar meydanındaki Yeni Valide Camii'nin kible tarafında yer almaktadır.

1642 yılında Girit'te dünyaya gelmiş, 6 Kasım 1715'te Edirne'de hayata gözlerini yummuştur. Naaşı Edirne'den İstanbul'a getirilerek, Üsküdar'da yaptırdığı camiin önündeki türbeye defnedilmiştir.

Türbenin tam orta yerindeki mezar Emetullah Gülnuş Valide Sultan'a aittir. Kabrinin baş ve ayakucu taşları çok büyük olup istiridye kabuğu şeklindedir.

Hepsine rahmet diliyoruz.

Son sözümüz şu: İstanbul'da yaşayanlar, keşke İstanbul'u da yaşayabilseler...



Padişahlar neden cariyelerle evlenirlerdi?

1 SULTAN I. MURAD'IN ANNESİ, Bizanslı Prensesi Horofira
• (Nilüfer Hatun)

2. Yıldırım Bayezid'in annesi, Bulgar kökenli Marya (Gül-
çiçek Hatun)

3. Çelebi Mehmed'in annesi, Bulgar kökenli Olga

4. Sultan II. Murad'ın annesi, Veronika

5. Yavuz Sultan Selim'in annesi, Pontus'lu bir Rum

6. Sultan I. Ahmed'in annesi, Yunan asıllı Helen (Handan
Sultan)

7. Sultan IV. Murad'ın annesi, Sırp asıllı Anastasya (Mah-
peyker Kösem)

Kural şudur: Müslüman bir erkek, Hristiyan ya da Yahudi
bir kadınla evlenebilir.

Annelerinin yabancı olduğunu bildiğimiz bu padişahları-
mızın ne kadar büyük işler yaptıklarını herkes biliyor.

Sultan I. Murad, Kosova meydanında Haçlıları yendikten
sonra şehit edildi.

Sultan Yıldırım Bayezid, annesinin soyundan gelenleri Niğbolu'da perişan etti.

Aynı Padişah, namazlarını cemaatle kılmadığı için Molla Fenari tarafından azarlandı.

Sultan Çelebi Mehmed, bir başka Türk sultanını paramparça ettiği ülkesini derleyip toparlamakla kalmadı, İstanbul'u bile kuşattı.

Sultan II. Murad, Varna'yı Haçlılara dar etti. Ayrıca Fatih gibi bir evlat yetiştirdi. İstanbul fethini hızlandırmak için, hayatının en verimli çağında tahttan feragat edecek kadar da büyük bir fazilet gösterdi.

Sultan II. Mehmed Bizans'ı feth ederek 'Fatih' oldu...

Yavuz Sultan Selim, İstanbul'u Darü'l-Hilafe (Hilafet Merkezi) yaptı.

Kanuni Sultan Süleyman dünyayı dize getirdi. Bir mektupla tahtlar devirdi, devletler kurdu.

Sultan I. Ahmed, Şeyh Aziz Mahmud Hüdayî'ye abdest suyu dökecek kadar, annesi ise Şeyh'e havlu tutacak kadar dindardılar.

IV. Murad ise, şirazesinden çıkan orduyu yeniden derleyip toparladıktan sonra Bağdat'ı fethedecek maharette bir padişah olup adını "Büyük Padişahlar" listesine yazdırmayı başardı.

Ramazanlarda sahura kadar uyuyan tek padişah yoktur. Hepsı ayakta, Allah'a tazim ve duadadır.

Ve 36 padişahın 30'a yakını ileri derecede âlimdir.

Hemen hemen hepsi iyi derecede şairdir.

Bu padişahları 'yabancı uyruklu' diye küçümseven cariyeciler yetiştirdi.

Önce kendileri Harem'de yetiştirildiler, sonra evlatlarını yetiştirdiler.



Onuncu Bölüm:

Kitapta Adı Geçenler

MİHRİMAH SULTAN

O SMANLI TARİHİNİ YAZANLAR, tahmin ediyoruz 'erkeklik damarı' sebebiyle, kadınlara fazla itibar etmezler.

Tarihe, 'salt erkekler tarafından inşa edilmiş bir manzume' muamelesi yaparlar.

Erkek tarihçilere göre, kadının, 'elinin hamuruyla' böylesine muazzam bir oluşa müdahalesi mümkün değildir. Bir müdahale olmuşsa, bu mutlaka olumsuz yönde olmuştur.

Hürrem Sultan'la Kösem Sultan'ın olumsuz yönleri öylesine abartılıyor ve öyle bir üslup kullanılıyor ki, insana, tarihin tüm kadın karakterleri, Hürrem Sultan'la Kösem Sultan'dan ibaretmiş gibi geliyor. Tabiatıyla, Mihrimah Sultan'lar arada kaynayıp gidiyor.

Mihrimah Sultan, Hürrem Sultan'la Kanuni Sultan Süleyman'ın kızıdır. 1522 yılında Topkapı Sarayı'nda doğdu. Kanuni Sultan Süleyman, Mihrimah Sultan'ı çok sever, teamüllere

uygun olmadığı halde, zaman zaman padişahlığını unutup çocuklaşır, kızıyla oynarmış.

Kızlarını çok iyi yetiştirdiler. Mükemmel şekilde eğitim aldirdılar. Yine teamüllere aykırı olarak, Mihrimah Sultan'ın, babasıyla birlikte bazı savaşlara katıldığı rivayet ediliyor.

Henüz on yedi yaşındayken, evliliği gündeme geldi. Her ane baba gibi Hürrem Sultan'la Kanuni de kızlarının mürüvvetini görmek istiyorlardı. Uygun bir damat adayı aradılar. Nihayet Diyarbakır Beylerbeyi Rüstem Paşada karar kıldılar.

Mihrimah Sultan, diğer hanedan mensupları gibi, son derece hayırsever bir insandı. 1540-1548 yılları arasında Mimar Sinan'a İstanbul'un Üsküdar semtinde cami (İskele Camii), medrese, ilkokul ve hastaneden oluşan büyük bir külliye yaptırdı. Ayrıca 1562-1565 yılları arasında gene Mimar Sinan'a İstanbul'un Edirnekapı semtinde cami, çeşme, hamam ve medreseden oluşan Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesini yaptırdı. Daha pek çok eserin bânisidir.

25 Ocak 1578'de, yeğeni (erkek kardeşinin oğlu) Sultan III. Murad'ın saltanatı döneminde öldü ve babasının Süleymaniye'deki türbesinin yanına defnedildi.

SOKOLLU MEHMED PAşA

Sokollu Mehmed Paşa, Osmanlı Devleti'nin en tanınmış sadrazamları arasındadır.

Bosna'da Vişegrad Kazası'nın Rude Nahiyesi'nde, Sokoloviç köyünde tanınmış bir ailenin oğlu olarak 1505 yılında doğdu.

Geniş ve nüfuzlu bir aileye mensuptu. Ravanci köyünde yaşamaktaydı. Müslüman olmadan önceki adı bir takım rivayetlere göre Bayo ya da Bayıça idi.

Sokollu Mehmed Paşa'yı Osmanlı'ya kazandıran Kanuni Sultan Süleyman'dır. Bosna'ya yolladığı yayabaşıları zümresin-

den Yeşilce Mehmed Bey, Sokollu'nun köyüne de uğramış ve henüz 15-16 yaşlarında olan Sokollu'yu beğenerek devşirme olarak Edirne'ye getirmiştir.

O zaman Edirne'de bulunan Padişah 40'a yakın çocuk arasında kendisini görmüş, zekâ fışkıran gözlerinde gelecek okumuş ve Edirne'de sarayda eğitilmesini emretmiştir. Küçük Mehmed bir süre Edirne Sarayı'nda kaldıktan sonra, İstanbul'a getirilmiştir.

Sokollu hızla yükselmiş, nihayet 1546 yılında Barbaros Hayreddin Paşa'nın vefatından sonra sancakbeyliğine getirilmiştir. İki sene kadar bu görevde kaldı. Birçok sefere katıldı. Önemli yerlerin fethinde bulundu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın güvenini kazandı. Nihayet üçüncü vezir olarak Divân-ı Hümayûn'a girdi.

Üçüncü vezir olarak önemli görevler üstlendi ve göz doldurdu.

Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın vefatı üzerine de sadrazamlığa atandı (27 Haziran 1565).

5 Ağustos 1566'da Kanuni ile birlikte Zigetvar Seferi'ndedir. Fetih anına kadar kararlılıkla uğraşmış, Kethüdası Hüsrev Efendi'yle birlikte birçok geceyi siperlerde geçirmiştir. Fetih-ten bir gün evvel padişah vefat edince, Sokollu, tedbiren vefat haberini bir sır gibi saklamış tam üç hafta padişah hayatta imiş gibi davranmıştır.

Kanuni'nin öldüğü, ordunun dönüşü sırasında, Belgrad'a 4 kilometre kala bir gece sabaha karşı padişah otağı çevresinde hafızlara Kur'an okutturmasıyla ancak açığa çıkmıştır.

1570 Haziran'ında da Kıbrıs Fethi'ne çıkmıştır. Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa bir gün kendisine bir donanma tesisinde gemiden ziyade, mühimmatın hazırlanmasının zor olduğunu söylemesi üzerine, şöyle karşılık vermiştir:

"Paşa Hazretleri, bu Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin kuvvet ve kudreti ol mertebededir ki, cümle donanma lengerleri

gümüştten, resenleri ibrişimden, yelkenleri atlastan itmek فرمان olursa yine mümkündür. Hangi geminin ki mühimmatı yetişmez ise bu minval üzere benden alınız.”

Sultan III. Murad döneminde 1578 yılından sonra Sokollu'nun yıldızı sönmeye başlamıştır. Bir gün sarayda ikinci toplantısı yapılırken, derviş giysilerine bürünmüş biri gelip arzıhal verecek gibi yapmış ve kıyafetinde gizlediği hançeri Sokollu'nun yaşlı bedenine saplayıvermiştir.

Şehit sayılmış, bu yüzden yıkanmaksızın defnedilmiştir.

Sokollu Mehmed Paşa 14 yıl süren sadrazamlığı boyunca usta bir siyasetçi olarak öne çıkmış, birçok askerî ve siyasal başarısının elde edilmesinde birinci derecede rol almıştır.

Altmış yıllık devlet hizmeti sırasında da hiçbir görevinden alınmamış, daima bir üst göreve atanmış olması da ayrı bir özelliğidir. Sokollu bir tanesi İstanbul'da, diğerleri Lüleburgaz, Havsa (Edirne) ve Payas (Hatay)'ta olmak üzere beş külliyesi, ayrıca İstanbul'da ve Vişegrad'da birçok hayır eseri vardır.

Don ile Volga ırmakları arasında bir kanal açarak Osmanlı donanmasına Hazar Denizi yolunu açma, Süveyş Kanalı'nı açma, İzmit Körfezi Sapanca Göl-Sakarya Nehri üzerinden Karadeniz'e alternatif bir boğaz açma gibi çağının ötesinde projeleri vardı.

Don-Volga kanalı için gerekli işgücü sağlandı, ancak olumsuz hava şartları sebebiyle çalışmalar sürdürülemedi.

PARGALI MAKBUL (MAKTUL) İBRAHİM PAŞA

Venedik elçisi Pietro Bragadino'nun 1526 tarihli raporundan, Pargalı Damat Makbul (sonradan 'maktul') İbrahim Paşa'nın kişisel özelliklerini şöyle yazıyor:

“Zayıf, küçük yüzlü bir adam... Dünyadaki diğer büyük beylerin neler yaptığı, onların toprakları, ülkeleri konusunda oldukça meraklı... Değerli ilginç eşyalar satın alıyor ve bilgi-

li biri, kitaplar okuyor. Ülkesinin kurallarını çok iyi biliyor... Bu yüzden istediği her şeyi yapabiliyor. Sultanına çok sadık... Halkın önünde hediye almak hoşuna gidiyor, gizli hiçbir hediye kabul etmiyor.

Süleyman'ın padişah olması ile birlikte ilk önce Hasoda-başılık görevine atanarak bu noktadan sonra kendi yetenekleri ve padişah ile aralarındaki sıradışı güven ilişkisi sayesinde hızla yükseldi."

Pargalı İbrahim Paşa...

Makbul İbrahim Paşa...

Frenk İbrahim Paşa...

Ve nihayet Maktul İbrahim Paşa...

En muhteşem dönemin sadrazamı...

Yerine göre sert, ama oldukça mert bir sadrazamdı. Gerçekten de Sultan Süleyman'a 'yoldaş' oldu. Sadakatini defaatle ispatlamıştı. Güzel sanatlara önem verir, sanatçıları korurdu. Kur'an-ı Kerim yazan hattatlarla minyatür çizenleri ve şairleri cömertçe ödüllendirirdi.

İslâm sanatlarına olan merakı zamanla Frenk sanatlarına kaydı. Batı dünyasında üretilen eserlere yöneldi. Sanat-edebiyat başta olmak üzere, ilgisini çeken pek çok eser getiriyor ve sabahlara kadar okuyordu.

Bilgi edinme aşkı, zaman içinde onu Batı sanatlarına özenmeye götürdü. Heykeller getirtti. Bu da halk arasında hoşnutsuzluğa sebep oldu.

Heykel diktirdi mi?

Özellikle Mohaç Seferi esnasında Budin'den İstanbul'a getirerek konağının bahçesine diktiği mitolojik heykeller hem çok konuşuldu hem de çok tepki topladı. Osmanlı insanı böyle şeylere alışık değildi. Meşhur İstanbul uleması da zaten bu işten hiç hoşlanmamıştı.

Devrin meşhur şairlerinden Figâni tarafından yazılan şiir, çoğu İstanbullunun yüreğini serinletti:

“Dü İbrahim âmed be-deyr-i cihân/ Yeki büt-şiken ü yeki büt-nişân.”

Yani, “Dünyaya iki İbrahim geldi / Biri putları yıktı, biri putları dikti!”

İbrahim Paşa bu şiire çok öfkелendi ve şairi 1532 yılında idam ettirdi.

Pargalı kimdir?

Sadrazam Makbul İbrahim Paşa'nın asıl kimliğine gelince; İtalyan olduğunu iddia eden tarihçiler de var, ama büyük ihtimalle, bugün Yunanistan sınırlarının içinde kalan Parga yakınlarındaki bir balıkçı köyünde fakir bir balıkçı ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi (1493).

Altı yaşlarında iken korsanlar tarafından kaçırılarak Saruhan'da (Manisa) dul bir kadına satıldı. Bu kadın, oğlu gibi gördüğü İbrahim'in eğitimine büyük önem verdi. Zekâ ve kabiliyetinin gelişmesini sağladı.

Geleceğin Kanuni Sultan Süleyman'ı, “Saruhan Sancak Beyi” idi. İbrahim'le bir gezi esnasında tanıştı. Zekâsını keşfetti ve yanına aldı.

İbrahim, Osmanlı'nın insan zekâsını önceleyen sistemi sayesinde sadrazamlığa kadar yükseldi.

Bu her insanın başını döndürebilecek kadar hızlı bir yükselişti. Nitekim onun da başını döndürdü. Sadrazamların şehzadeler arasında taraf tutması töre değışken, o Şehzade Mustafa'nın tarafını tuttu. Bu yüzden zaman zaman emrindeki paşalarla, zaman zaman dinî liderlerle, zaman zaman da tabii olarak kendi oğlunu tahta geçirmeye çalışan (ki, oğlu tahta geçmediği takdirde öldürülecekti) Hürrem Sultan'la çatıştı.

Sultan Süleyman gibi, dünyanın soluk alışını dinleyen bir

padişahın kendi sarayında olup bitenleri bilmemesi düşünülemez. Gizli-açık ikazlar yapmaması da... Fakat sadrazam o kadar güçlüydü ki, padişahın ikazlarını bile dikkate almıyor, yolundan şaşmıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman, Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa'yı "Seraskerlik" makamına getirdiğinde, töre olmamasına rağmen, dört tuğ yerine altı tuğ vermiş, gelenekleri altüst etmişti. Kendisi ise yedi tuğluydu. Bu o zamana kadar görülmemiş bir uygulama idi. Sadrazamın padişahından tek eksiği, hilafet tuğuydu.

Bu şekilde Avusturya İmparatoru'na denk bir konuma gelmişti. Venedikli diplomatlar, Padişah'ın "Muhteşem" unvanına atıfta bulunarak, Sadrazam'a "Muhteşem İbrahim" diyorlar ve bu İbrahim Paşa'nın çok hoşuna gidiyordu. Bu kadar itibarı ve güveni kim taşıyabilir? Taşınmazı o da taşıyamadı: "Serasker Sultan" unvanını kullanmaya başladı.

Bu da yetmedi, Kral Ferdinand'ın elçilerine, "Bu büyük devleti idare eden benim" dedi, "Her ne yaparsam yapılmış olarak kalır; zira bütün kudret benim elimdedir. Memuriyetleri ben veririm, eyaletleri ben tevzi ederim, verdiğim verilmiş ve reddettiğim reddedilmiştir. Büyük padişah bir şey ihsan etmek istediği veya ettiği zaman bile eğer ben onun kararını tasdik etmeyecek olursam gayr-ı vaki gibi kılınır. Çünkü her şey; harb, sulh, servet ve kuvvet bendedir."

Serasker Sultan

Bunlar doğal olarak padişahın kulağına gidiyordu. "Serasker Sultan" unvanını kullanmakta ısrar etmesi bir tarafa, orduyu Şehzade Mustafa'nın etrafında kenetlemeye çalışıyor, bu uğurda ihtilâl yapmak dâhil, her yola girebileceği kanaati dilden dile dolaşıyordu.

Sanatseverlik noktasında da tercihini değiştirmiş, İslâmî

sanatlara sırt çevirip Batı sanatlarına yönelmişti. Artık kendisine armağan edilen Kur'an-ı Kerim'leri, başlangıçta yaptığı gibi, öpüp başına koymuyor, diz çöküp birkaç sayfa okumuyor, anında reddediyor, hatta "Başka işiniz yok mu?" gibilerden hattatları horluyordu.

Bu da hattatları çok kızdırmış, halk arasında eski dinine döndüğü söylentisini ayyuka çıkartmıştı.

Aslında İbrahim Paşa'nın Müslümanlığından kuşku yoktu, ne var ki, "Şuyuu vukuundan beter" iddialar tüm şehri kuşatmış, padişahı rahatsız eder boyutlara varmıştı.

Bunlardan biri de Defterdar İskender Çelebi'yi mahkeme kararı olmaksızın idam ettirmesiydi ki, Padişah-ı Cihan'ı çok rahatsız etmiş çok da sarsmıştı.

O günlerde İbrahim Paşa, Fransızlara verilecek olan kapitülasyonlarla ilgili çalışmaları yürütüyor ve sadrazamlığının en güçlü dönemini yaşadığını düşünüyordu.

"Benim verdiğim verilmiş olur" diyordu.

Son damla da düşmüş, bardak artık taşmıştı. Kanuni'nin daha fazla sabretmeye hakkı yoktu. Devletini yekpare tutma sorumluluğu ağır basıyordu.

Boğdurulması

14-15 Mart gecesı, iftar için saraya davet edildi ve teravihten sonra konağına gitmeye hazırlanırken, "Padişah buyruğu" olarak sarayda kalması bildirildi. Hiçbir şeyden kuşkulananmamıştı. Herhalde padişahın danışacakları vardı.

Kendisi için hazırlanan odaya çekildiği sırada, hızla açılan kapıdan dört dilsiz cellat girdi. Daha ne olduğunu anlayamadan üzerine çullandılar ve ustaca attıkları kementlerle İbrahim Paşa'yı boğdular.

Böylece, kendi hayatıyla birlikte, aralıksız 13 yıl süren başarılı sadrazamlık hayatı da sona ermiş oldu: "Makbul İbra-

him Paşa" bir anda, "Maktul İbrahim Paşa"ya dönüştü.

İlginç olan, geleneksel idam şeklinin dışına çıkılıp başının kesilmemesi ve hanedan mensuplarına uygulanan bir yöntemle boğdurulması... Bu Kanuni'nin İbrahim Paşa'ya hâlâ saygı ve sevgi duymasından dolayı da olabilir, idamını yarın sabaha erteleyemeyecek kadar büyük bir öfke duymasından da...

Bu eğer derin bir öfkenin ifadesi ise, ne olabilir? Pargalı'nın siyasî hataları çok önceden beri Kanuni'nin malumu idi. Hatta bazı hatalarını kendisi üstlenmiş, hakkında dedikodu çıkıp yıpratılmasını kaç kez engellemiştir.

O zaman Kanuni'yi öfkelendiren nedir?

Solakzade'nin iması

Meşhur müverrihlerimizden Solakzade bir imada bulunuyor, diyor ki:

"Hz. Süleyman'ın mührüne hıyanet eden div gibi velinimet-i ırzını siyanet hatırına gelmedi."

Yazar, Kanuni'yi doğrudan hedef alamadığı için isim üzerinden "telmi" (ima ve çağrışım vasıtasıyla başka bir olaya işaret etme sanatı) yapabilir ve Pargalı'yı velinimetinin, yani Kanuni'nin ırzını korumamakla suçlayabilir mi?

Kanuni'nin ırzı, yani Hürrem Sultan...

Bu konuda, ilgi duymak gibi bir tedbirsizliği mi söz konusu?

İnsan yakın arkadaşını öldürür mü? Devlet sorumluluğu içinde öldürür. Arkadaşlık başka devlet sorumluluğu başkadır. Padişahlar lüzumu halinde öz evlâtlarını bile devlet uğruna kurban etmekten geri durmamışlar, ama bunu nefretlerinden değil sorumluluklarından yapmışlardır. Aksi takdirde devlet paramparça olurdu.

Pargalı İbrahim Paşa ölür ölmez saraydan çıkartıldı ve meçhul bir yere alelacele defnedildi... Kanuni eski arkadaşının kabrini bile kaybetmek istemiştir.

Neden acaba?

İbrahim Paşa'nın defnedildiği yere dair net bilgilerimiz yok... Kimine göre Fındıklı'daki Canfeda Tekkesi haziresinde (meşhur tarihçimiz Solakzade, 'Canfeda Tekkesi'nin haziresinde başucunda erguvan ağacı dikilmiş makberi vardır' diyor), kimine göre Okmeydanı Tekkesi'ne yakın olan Nasuh Paşa'nın kabri yanına defnedildi.

Hayır eserleri

Hayırsever bir sadrazamdı. Mekke'de, İstanbul'da, Selanik'te ve Hezergrad'da (Razgrad) kendi adıyla anılan camiler, Kavalâda cami, mescit, mektep, medrese, hamam ve çeşme yaptırmış, bu eserlerin kıyamete kadar yaşaması için de vakıflar tahsis etmişti.

Pargalı İbrahim Paşa'nın aşkı ve kemarı

Tarihî gerçeklerle çok ilgili olduğumuz söylenemez. Ama tarihin içine aşk-meşk işleri girince (bu konuda soru rekoru Mih-rümah Sultan'la Mimar Sinan'ın olmayan aşkları üzerinedir) dikkat kesildiğimiz de bir gerçek.

Tabii bu, bazı duyarlı tarihçilerle siyasetçiler hariç, pek kimsenin umurunda değil. Aşk var mı, ona bakıyorlar.

Kanuni'nin seferlerini, zaferlerini, idarî düzenlemelerini, kanunlarını, hukuka bağlılığını, müesseseseleşmeye yaptığı katkılarını merak eden yok...

Bundan Kanuni'nin sadrazamı İbrahim Paşa da nasibini alıyor tabii. Gelen soruların yüzde yüze yakını "İbrahim Paşa-Hatice Sultan aşkı" üzerine oluyor.

Hayır yaşanmadı. Pişmiş aşı su katmış gibi olacağım, ama tarihsel açıdan evlilikleri bile tartışmalı.

Pargalı İbrahim Paşa'nın Hatice Sultan'la değil, Muhsine

Hatun isimli başka bir kadınla evli bulunduğu şeklinde güçlü belgeler var.

Mesela Osmanlı tarihi konusunda otorite kabul edilen Ord. Prof. Uzunçarşılı, *Belleten* dergisinin 114. sayısında bu konuyu işliyor. Pargalı İbrahim Paşa'nın 'damat' olmadığını, Hatice Sultan'ın kocasının İskender Paşa olduğunu söylüyor (daha önce Hatice Sultan'la evli olduğunu söylemişti, bu makalesi ile düzeltiyor). Çiftin Mehmet Şah ismini verdikleri bir de oğulları varmış. Muhsine Hatun ile ortak bir vakıf kurarak Kadırga'da (İstanbul) cami yaptırmışlar (bu bilgiler de zaten camiin vakfiyesinden).

Çağatay Uluçay ise aksi görüşte: *Kanunî Armağanı* isimli kitaptaki makalesinde, Pargalı İbrahim Paşa'nın Hatice Sultan'la evli olduğunu söylüyor.

Ancak son belge ve bulgularla bu ihtimal artık çok zayıflamış bulunuyor.

Eğer gerçekse bile, bir aşk evliliği değil, Kanunî'nin isteği üzerine, politik bir evlilik olmuştur, çok sevdiği arkadaşını (Pargalı) akrabalık bağıyla da hanedana bağlamak istemiştir.

* * *

"Pargalı İbrahim Paşa gerçekten keman çalar mıydı?"

Yerli kaynaklarımızda böyle bir kayda rastlamadım, ancak Venedik kaynaklarında, Pargalı'nın keman çaldığına ilişkin bazı kayıtlar var. Tabii o dönemin kemanı bugünkü kemanlardan çok kemençeye benzerdi. Omuza değil, omuz altına dayandırılarak çalınırdı.

Ben bu işlerden pek anlamam, ama Mustafa Armağan, Pargalı'ya Vivaldi çaldırıldığını, hâlbuki Vivaldi'nin o tarihten 300-400 yıl sonra yaşadığını (1678 - 1741) söylüyor.

Serhan Bali ise, "Pargalı'nın çaldığı parça Vivaldi değil oryantalist bir şey" diyor.

Pargalı Makbul (ve de Maktul) İbrahim Paşa'yı biz yeni

keşfede duralım, onu anlatan ilk roman, Fransa'da 1642'de, Mademoiselle (Mlle) de Scudery tarafından yazıldı: *İbrahim ou l'Illustre Bassa*. Dört cilt halinde, iki bin sayfa olarak yayınlandı.

İkinci İbrahim Paşa romanı 1981'de yine Catherine Clément isimli bir Fransız yazardan geldi: *La Sultane*.

Her iki romanda da İbrahim Paşa 'gizli Hristiyan' olarak gösteriliyor. Kanuni de İbrahim Paşa'nın kabiliyetlerini kendine mal eden silik bir kişilik olarak resmediliyor.

Zaten hiçbir yabancı yazar, durup dururken bir Osmanlı sadrazamına ilgi duymaz.

İşin en ilginç tarafı ise, bizim tarihçilerin, yerli kaynaklardan ziyade yabancı romanlardan beslenmeyi seçmeleri...

Bir Afrika atasözünü hatırlamanın şimdi tam sırasıdır: "Aslanlar kendi tarihçilerine kavuşuncaya kadar, kitaplar avcuyu övecektir."

RÜSTEM PAŞA

Mihrümah Sultan'ın Rüstem Paşa ile evlendirilmesi gündeme gelmişti. Paşa'nın düşmanları hemen bir dedikodu çıkardılar: "Rüstem Paşa, cüzzam illetine müptelâdır!"

Cüzzam o devirde yakaladığını götüren bir hastalık! İnsanı parça parça çürütüp öldürüyor. Bu söylenti sarayın duvarlarından taşıp tüm İstanbul'a yayıldı. "Padişah Efendimiz dünyalar güzeli masum kızını bir cüzzamliya neden vermek ister?" sorusu sokak sokak dolaşmaya başladı.

Söylenti, Rüstem Paşa'nın saraya damat olmasını kısıkanan rakipleri tarafından çıkarılmış olabileceği gibi, doğru da olabilirdi. Kanuni konuyu araştırmaya karar vererek sarayın hekimbaşısını huzuruna çağırdı: "Söyle bakalım Çelebi, bir babayiğidin cüzzam illetine müptela olup olmadığını nasıl anlarsın?"

Hekimbaşı, durumu anlamıştı. Çünkü sarayı ve tekmil İstanbul'u çalkalayan söylentiye o da duymuştu: "Saadetli hünkârım" diye söze başladı, "bunu anlamak çok kolaydır, cüzzamlı kimesnede kehle (bit) olmaz. Bit bile andan kenduni sakınur."

"Yani?" diye üsteledi Padişah.

"Yani cüzzamlı olduğu rivayet edilen kimesne muayene edilir, eğer üzerinde bit var ise cüzzam yoktur."

Bu bilgiyi alan Padişah, derhal hassa hekimlerinden Mehmet Halife'yi Diyar-ı Bekir'e gönderdi. Görevi, bir yolunu bulup Beylerbeyi Rüstem Paşa'yı muayene etmek ve cüzzamlı olup olmadığını anlamaktı. Yorucu bir yolculuktan sonra, Diyar-ı Bekir'e varan Mehmet Halife, Rüstem Paşa ile buluştu. İzzet ikram gördü. İyi karşılanıp ağırlandı. Ama Mehmet Halife'nin aklı işindeydi. Bir an önce işini görüp dönmesi tembihlenmişti. Padişahı bekletmek olmazdı. Hemen bir bahane bulmalı, Rüstem Paşa'yı muayene etmeliydi.

Aklına banyo yapmak geldi... Beylerbeyi Rüstem Paşa'yı hamama sokabilirse işi yarı yarıya halletmiş olurdu. Rüstem Paşa yıkanmak için nasılsa soyunacaktı. İşte o zaman, elbiselelerinde bit arayacak fırsatı bulurdu. Yorgunluğu atmak için banyo yapmak istediğini, kendisine eşlik ederse bundan çok mutlu olacağını söyledi.

Mehmet Halife sıradan bir konuk değildi. Padişahın özel adamı sayılırdı. Arzusunu kırmak olmazdı. Birlikte hamama girdiler. Soyunup peştamallarını kuşandılar. Mehmet Halife, belli etmeden Rüstem Paşa'nın elbiselerini yokladı. Kısa süre sonra aradığı biti buldu. Bulur bulmaz da Rüstem Paşa'yı şaşkınlık içinde hamamda bırakarak Payitaht'a (Beşkente) döndü. Müjdeyi Padişah'a verdi: "Rüstem Paşa cüzzamlı değildir hünkârım!"

Böylece Kanuni'nin sevgili kızı Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa ile evlendi... Ama bu yüzden anlı-şanlı Rüstem Paşa'ya

“Kehle-i ikbal” (bit şanslı) lâkabını taktılar. Tarih boyunca “Kehle-i ikbal Rüstem Paşa” olarak anıldı. Ve şu şiirler dillerde dolandı:

*“Olacak bir kişinin bahtı kavî, talii yâr,
Kehlesi dahi mahallinde anın, işe yarar.”*

*“Bahtiyarlık, dâd-ı Haktır, şahsı rahat ettirir,
Bir kerih bit, en kerih zandan beraat ettirir.
Rütbe-i İhsan-ı Devlet, sanma ilme, ehledir,
Bahtının seyyaresi bazen yavaş bir kehledir.”*

Sonunda evlilikleri gerçekleşti.

Her ne kadar Rüstem Paşa, bazı tarihçiler, romancılar ve sinemacılar tarafından “Asılacak adam” ilan edilse de; aslında iyi bir devlet adamı, son derece yardımsever ve hayırsever bir insandı.

Kanuni Sultan Süleyman gibi bir padişaha yaklaşık on beş sene hakkıyla sadrazamlık yaptı. İftira ve isnatlar bir yana bırakılırsa, Osmanlı tarihinin en önemli ve son derece başarılı bir devlet adamı olarak tarihe geçti.

Yönettiği devlete ilişkin olarak kırk yaran titizliği, yabancı elçilerin raporlarında ayrıntılarıyla anlatılıyor.

Son derece de hayırseverdir. Ülkeye on iki cami, yedi okul, otuz iki hamam, yirmi iki çeşme, iki yüz yetmiş üç oda, elli dört mahzen, beş yüz altmış üç dükkân, yirmi sekiz han ve kervansaray ile beş medrese (üniversite) yaptırmıştır.

“Rüşveti Osmanlı’ya soktu” diye eleştiriliyor, ancak rüşvetle bir ilgisi yoktu. Bu yaygın kanaat tamamen o devrin tayin sisteminden kaynaklanıyor.

Tayinlerde, şimdiye kadar pek kimsenin üzerinde durmadığı ‘pîşkeş’ denen bir kural var ki, dilimize sonradan ‘peşkeş’ olarak girmiştir.

‘Pîşkeş’ sistemine göre, yüksek mevkilere tayin edilen kişi-

ler, padişaha ve sadrazama bir miktar ödeme yaparlar. Bu tamamen yasal ve usullere uygun bir ödemedir. Rüşvetle de uzaktan yakından ilgisi yoktur.

Rüstem Paşa tayin ettiği kişilerden bu yasal ücreti tahsil etmiş, yine usule uygun olarak, 'kapı halkı' denen çalışanların maaşını buradan ödemiştir.

Yani 'Pişkeş', bir çeşit vergidir. Tüm kayıtları da tutulmuş, pişkeş defterlerine kaydedilmiştir.

Rüstem Paşa hakkında çıkarılan rüşvetçilik iddiaları, bilgisizlik sebebiyle işte bu vergiye dayandırılıyor.

